

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОЧИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

УДК: 347.63 (575.3)

67.99 (2) 4 (2Т)

Г – 24

Ғаффорзода Илёсҷон Ғаффор

**ПРОБЛЕМАҲОИ ВАЗЪИ ҲУҚУҚИИ КЎДАК
ТИБҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ
ТОЧИКИСТОН: ТАҲҚИҚОТИ СИВИЛИСТӢ**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣи доктори илмҳои
ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.03 – ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи
соҳибқорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалӣи хусусӣ

ДУШАНБЕ – 2020

**Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи граждани факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро гардидааст**

Мушовири илмӣ: **Ғаюров Шукрулло Караматуллоевич** – мудири кафедраи ҳуқуқи граждани факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Муқарризони расмӣ: **Бобочонзода Исрофил Ҳусейн** – сарҳодими илмии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Тагаева Санавбар Назиркуловна – профессори кафедраи ҳуқуқи граждани Муассисаи таҳсилоти олии «Донишгоҳи идоракунии «ТИСБИ», доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ

Меликов Умрилло Асадуллоевич – дотсенти кафедраи ҳуқуқи иқтисодии факултети муносибатҳои иқтисоди байналмилалӣ ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ

Муассисаи тақриздиханда: Донишгоҳи славянии Руссия ва Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия 18 марти соли 2021, соати 10⁰⁰ дар ҷаласаи Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-002-и назди ДМТ (734025, ш. Душанбе, Буни Ҳисорак, толори Шӯрои диссертатсионии факултети ҳуқуқшиносӣ) баргузор мегардад. Бо мухтавои диссертатсия тавассути сомонаи www.tnu.tj ва дар китобхонаи марказии ДМТ (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рудақӣ, 17) метавон шинос шуд.

Автореферат « ____ » _____ соли 2021 тавзеъ шудааст.

**Котиби илмии Шӯрои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор**

Азиззода У.А.

ТАВСИФИ УМУМИИ КОР

Мубрамии мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ. Кӯдак, вазъи ҳуқуқии ӯ, нақши давлат дар танзими муносибатҳо бо иштироки кӯдакон, ҷавобгарии падару модар барои таълиму тарбияи фарзанд гурӯҳи асосии масъалаҳоеро ташкил медиҳанд, ки дар марҳилаи муосири рушд ба сифати проблемаи асосии ҳалталаб ва таъхирнопазир мебошанд.

Кӯдак субъекти муносибатҳои ҳуқуқи хусусӣ буда, вазъи ҳуқуқии он дорои хусусиятҳои зиёд мебошад, ки таҳқиқи алоҳидаро талаб мекунад. Дар адабиёти ҳуқуқӣ вазъи ҳуқуқии кӯдак, асосан, аз лиҳози ҳуқуқи оилавӣ баррасӣ гардида, дар доираи ҳуқуқи граждани суҳан дар бораи «ноболиғ» меравад. То ҳол номаълум боқӣ мемонад, ки оё кӯдак ва ноболиғ ҳамон як субъекти дорои вазъи ҳуқуқии гуногун ва ё онҳо субъектҳои комилан мустақил мебошанд. Ба андешаи рисола навис, консепсияи вазъи ҳуқуқии кӯдак ягона буда, дарки гуногуни он бинобар иштирок дар муомилот бо номҳои гуногун қобили қабул нест. Бояд дар тамоми қонунгузори суҳан дар бораи «кӯдак» равад. Дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ мафҳуми мазкур истифода мешавад.

Муомилоти муосири граждани низ талаб менамояд, ки нисбат ба вазъи ҳуқуқии кӯдак муносибати васеътар ба роҳ монда шавад. Масалан, имрӯз алоқаи мутақобилаи вазъи кӯдак дар қонунгузори граждани ва оилавӣ бебаҳс мебошад (аз ҷумла шахсе, ки тибқи Кодекси оилаи ҚТ то 18-солагӣ ақди никоҳ мебандад, тибқи Кодекси граждани ҚТ дорои қобилияти пурраи амалкунӣ мегардад; тибқи Кодекси граждани ҚТ эмансипатсия эълон шудан боиси тибқи Кодекси оилаи ҚТ қатъ гардидаи уҳдадорӣ алиментдиҳӣ мегардад ва ғ.).

Вобаста ба вазъи ҳуқуқии кӯдак дар қонунгузори граждани ва оилавӣ бисёр масъалаҳои ҳалталаб боқӣ мондаанд. Масалан, вазъи ҳуқуқии кӯдаки таваллуднашуда, аҳдҳое, ки кӯдаки то 6-сола бастааст ва ғ. Чунин ҳолат ба таври ҷиддӣ ва ногузир талаб менамояд, ки вазъи ҳуқуқии кӯдак дар соҳаи ҳуқуқи хусусӣ таҷдиди назар карда шавад. Бастани шартномаҳо бо истифодаи интернет (масалан, кӯдаке, ки хангоми бозӣ қардан тавассути интернет ин ё он барномаи компютери ро борғирӣ мекунад ва бо шартҳои истифодаи барнома ризоят медиҳад), масъалаи дастрасӣ ба иттилоот, субъекти муносибатҳои ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ будан ва ғайра муносибати махсус ва таҳлили амиқи илмиро талаб мекунад.

Қобили зикр аст, ки масъалаи ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои кӯдак зери таваҷҷуҳи пайваस्ताи давлату Ҳукумат қарор дошта, дар тамоми паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ин самт дастури супоришҳо дода мешаванд. Аз ҷумла зимни ироаи паём 23 апрели соли 2014 аз ҷониби Сарвари давлат қайд гардид, ки «оила ҳамчун падидаи иҷтимоиву ҳуқуқӣ маҳаки асосии ҷамъиятро ташкил дода, дар сатҳи Конститутсияи кишвар барои ҳифзи он ва таҳти ғамхории махсуси давлат фаро гирифтани модару кӯдак аз ҷониби Ҳукумати кишвар ҳамаи чораҳои зарурӣ андешида мешаванд. Бинобар ин, зарурат ба миён омадааст, ки бо дарназардошти ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои қонунии кӯдак ... низоми қонунгузории оилавӣ тақмил дода шавад»¹. Дар заминаи дастури ҳидоятҳои мазкур дар низоми қонунгузории кишвар баъзе тағйирот ворид гардида, ин раванд ҳанӯз идома дорад.

Дар иртибот бо ин, таҳлили қонунгузории ҶТ ва муайян кардани имкониятҳои меъёрҳои амалкунанда вобаста ба ҳалли масъалаҳои мазкур талаб карда мешавад. Дар ҳолатҳое, ки меъёрҳои амалкунанда самаранок нестанд, зарур аст, ки меъёрҳои нав коркард шаванд.

Яке аз дастовардҳои муҳими илми ҳуқуқшиносӣ баррасӣ намудани кӯдак ҳамчун субъекти мустақили муносибатҳои ҳуқуқӣ дар асри гузашта мебошад. То ин замон кӯдак дар робита бо ҳуқуқ ва уҳдадорихои падару модар (яъне кӯдак ҳамчун объекти ҳокимияти падару модар) баррасӣ мешуд, ки яке аз самтҳои таҳқиқот мебошад. Аз тарафи дигар, набояд фаромӯш кард, ки берун аз ҳуқуқи уҳдадорихои падару модар баррасӣ намудани вазъи ҳуқуқии кӯдак номумкин аст. Дар баробари ин, қабул шудани Қонуни ҶТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» масъалаи мазкурро боз ҳам мубрамтар гардонидаст. Ҳамаи ин ҳолатҳо талаб мекунад, ки вазъи ҳуқуқии кӯдак бо дарназардошти ҳуқуқи уҳдадорихои падару модар ва ғамхории парасторонаи давлат (васоят ва парасторӣ) баррасӣ ва муайян карда шавад. Дар ин замина ҳал намудани масъалаи сарҳади байни ин манфиатҳо, муайян намудани ҷойгоҳи ҳуқуқи хусусӣ ва мустақилияти он аз ҳуқуқи оммавӣ бисёр зарур мебошад.

¹ Аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ 23.04.2014// <http://president.tj/node/6598> (санаи мурочиат: 07.10.2020).

Дар қонунгузорию гражданий як қатор воситаю механизмҳои мавҷуданд, ки тавозуни байни манфиатҳои падару модар ва фарзандонро таъмин мекунанд (масалан, моддаи 38 ҚТ ҚТ – хусусияти ихтиёрдорӣ мому мулки кӯдак, моддаи 1088 ҚТ ҚТ – ҷавобгарии падару модар барои зарари расонидаи кӯдак ва ғ.). Омӯзиш ва ҷамъбасти намудани он низ яке аз мақсадҳои рисолаи докторӣ мебошад.

Таҳқиқоти мазкур кӯшиши аввалини таҳлили комплекси масъалаи вазъи ҳуқуқии кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқӣ хусусӣ буда, он, асосан, аз лиҳози ҳуқуқӣ гражданий ва оилавӣ дар алоқамандӣ баррасӣ карда мешавад.

Ҳолатҳои зикргардида мубрами мавзӯро муайян карда, барои интиҳоби он ҳамчун мавзӯи рисолаи докторӣ асос гардидаанд.

Сатҳи таҳқиқии илмии мавзӯ. Пайдоиш, рушд ва ҷанбаҳои таърихию фалсафии мавзӯ дар қорҳои М.В. Антоколская, Е.М. Ворожейкин, Ш.К. Ғаюров, И. Кант, Д.А. Керимов, М.А. Маҳмудзода, Д.И. Мейер, В.И. Данилин, А.М. Нечаева, З.В. Ромовская, В.С. Тадевосян, Я.Н. Шевченко, О.Усмонов, А.Г. Холиқзода, Б.Т. Худоёрзода ва дигарон таҷассум ёфтаанд². Дар қорҳои муаллифони мазкур асосҳои доктриналии вазъи ҳуқуқии кӯдак аз таърихи пайдоиш то ба ҳолати муосир қоркард шудаанд, ки барои таҳқиқот ҳамчун заминаи илмӣ хизмат кардаанд.

Аз нигоҳи ҳуқуқӣ римӣ вазъи ҳуқуқии кӯдак дар қорҳои Д.В. Дождев, М.А. Маҳмудзода, Ш.М. Менглиев, И.Б. Новитский, И.А. Покровский, В.М. Хвостов ва дигарон³ таҳқиқ шудааст.

Омӯзиши қорҳои мазкур ва таҳлили ҳуқуқӣ вобаста ба онҳо ба муаллиф имкон доданд, ки тасаввуроти пурраро оид ба ҳуқуқҳои кӯдак пешниҳод намояд.

Ҷанбаҳои алоҳидаи мавзӯи диссертатсия дар сатҳи таҳқиқоти монографӣ дар қорҳои сивилистон, ба мисли Б.А. Булаевский, О.В. Бутко, Ш.К. Ғаюров, Е.Н. Селютина, Н.М. Имомова, М.В. Кротов,

² Тадевосян В.С. Охрана прав несовершеннолетних. М., 1974. С. 43; Нечаева А.М. Семейное право. Курс лекций. М., 1998. С. 237; Данилин В.И. Реализация и охрана брачно-семейных прав. Уфа, 1989. С. 99; Ворожейкин Е.М. Семейные правоотношения в СССР. М., 1972. С. 255; Ромовская З.В. Защита в советском семейном праве. Львов, 1985. С. 44; Шевченко Я.Н. Совершенствование законодательства о семье. Киев, 1985. С. 160.

³ Дигесты Юстиниана // Памятники римского права. М., 1997. С. 267; Дождев Д.В. Римское частное право. М., 1997. С. 230; Маҳмудов М.А., Менглиев Ш.М. Ҳуқуқӣ хусусии римӣ (фишурдаи лексияҳо). Душанбе, 2004. С.3; Новицкий И.Б. Римское право. М., 1993. С.8; Покровский И.А. История римского права. Издание 3-е, исправленное и дополненное. 1917. // 2004. С.16; Хвостов В.М. Система римского права. М., 1996. С. 92.

Л.Ю. Михеева Н.М. Савелева, В.Д. Рузанова, Б.Л. Хаскелберг, В.П. Шахматов, Т. Шубенко ва дигарон⁴ таҳлил шудаанд.

Дар таҳқиқот қорҳои олимони ҳуқуқшиносии аз ҳавзаҳои илми пасошӯравӣ берун, аз қабили Роджерс Дж. Гейткипинг, А. Кут, Г. Хартман, Х. Хюитт, Е.М. Клив, А.Суте, Н.Нарман, Н.Ньюитт, Е.М. Слив, Б. Виндшейд, С. Виттакер, Дж. Гордли, Р. Гуд, Р. фон Иеринг, Х. Кетс, У. Маттеи, Г.Ф. Пухта, Р. Саммерс, А. Терри, К. Свайгерт, Р. Симмерман, Я. Шапп, Л. Эннексерус ва дигарон истифода шудаанд⁵.

Сарфи назар аз мавҷудияти ҳаҷми зиёди маводи илмӣ оид ба ҷанбаҳои гуногуни ҳуқуқҳои кӯдак ва зухуроти он дар институтҳои гуногуни ҳуқуқи граждани ва оилавӣ, дар илми ҳуқуқшиносии Тоҷикистон таҳқиқоти вазъи ҳуқуқии кӯдак дар шакли пурраву қомил, ки масъалаҳои дарк ва мазмуни онро фаро гирад, ҷой надорад. Ҳамаи қорҳои ба вазъи ҳуқуқии кӯдак бахшидашуда ҷузъӣ буда, ба рои тасаввуроти пурра пайдо намудан оид ба иштироки субъекти мазкур дар муносибатҳои ҳуқуқии хусусӣ имкон намендиханд.

Дар робита бо ин, таҳқиқоти анҷомёфтаи вазъи ҳуқуқии кӯдак дар ҳуқуқи граждани ба рои пурра қардани ҳолигии ҷойдошта дар илми сивилистикаи ватани равана шудааст.

⁴Имомова Н.М. Лишение родительских прав как мера ответственности в семейном праве Республики Таджикистан: дисс... канд.юр.наук. Душанбе, 2015; Селютина Е.Н. Правовой статус ребенка как юридическая категория: понятие, структура, специальная правосубъектность// Правовое государство. 2014. №2/1(12). С.89; Хуқуқи граждани Чумхурии Тоҷикистон. Китоби дарсӣ. Қисми якум/ Зери таҳрири Фаюров Ш.К., Сулаймонов Ф.С. Душанбе, 2013. С.70; Кротов М.В. Граждане как субъекты гражданского права/Гражданское право Том I. Учебник. 5-е изд. перераб. и доп. – Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. М., 2001. С. 95; Савельева Н.М. Правовое положение ребенка в РФ: гражданско-правовой и семейно-правовой аспекты. Дис. к.ю.н. 12.00.03. Волгоград, 2004, 196 с.; Булаевский Б.А. Правовое положение несовершеннолетних по российскому гражданскому законодательству: Дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1998. С. 17-33; Бутыко О.В. Правовой статус ребенка: теоретико-правовой анализ. Автореф. дис. канд. юрид. наук. Краснодар, 2004; Рузанова В.Д., Савельева Н.М. Проблемы реализации дееспособности несовершеннолетних в России // Правовая политика и правовая жизнь. 2004. №2. С. 78-79; Рясенцев В.А. Семейное право. М., 1971. С.279; Михеева Л. Опекa и попечительство. М., 2004. С.49; Шахматов В.П., Хаскельберг Б.Л. Новый Кодекс о браке и семье РСФСР. Томск, 1970. С.298; Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. М., 1995. С.458.

⁵Роджерс Дж. Гейткипинг. Механизмы контроля на вход в систему социальной защиты детей: теоретическое обоснование и первый опыт. СПб.:Кинт-Принт, 2010. С.38-42; Coote A., Narman H., Hewitt H. Changing family structures and family behavior.//Article in the Reader on Family Law/Edited by John Eekelaar and Mavis Maclean. Oxford readings in socio-legal Studies. Great Britain. Oxford University Press, 1994; Clive E.M. Partnership: entrances and exits.//Article in the same publication. P. 175 – 186.

Робитаи кор бо барномаҳо (лоихаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи фасли V «Такмилёбии предмети танзими ҳуқуқи граждани: проблемаҳои назариявӣ ва амалиявӣ», ки мавзӯи фаъолияти илмию таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи граждани факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон - «Масъалаҳои асосии мавзӯи ҳуқуқи граждани» барои солҳои 2016-2020 мебошад, анҷом дода шудааст.

Объекти таҳқиқоти диссертатсиониро муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки оид ба вазъи ҳуқуқи кӯдак ташаккул меёбанд, ташкил медиҳад.

Ба сифати **мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ** меъёрҳои қонунгузори граждани ва оилавии ватани ва хориҷӣ, таҷрибаи таъбиқи онҳо, инчунин доктринаи илми танзими вазъи ҳуқуқи кӯдак баромад мекунад.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар таҳқиқот усули дарки диалектикӣ ба сифати замина истифода гардидааст, ки таҳлили ҳаматарафаи объектҳои таҳқиқшаванда, инчунин муайян намудани робитаҳои сабабию оқибатии зуҳуроти таҳлилшударо дар робитаи ногӯсастанӣ дар назар дорад; ҳамчунин усулҳои умумии илмӣ (таҳлил, синтез, индуксия, дедуксия, шабоҳат) ва махсуси дарки илмӣ – муқоисавию ҳуқуқӣ, низомию таҳлилий, таърихӣ, усули тафсири расмию мантиқӣ низ васеъ истифода шудаанд. Усулҳои зикршуда имкон доданд, ки хусусиятҳои вазъи ҳуқуқи кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқи хусусии алоҳида, инчунин проблемаи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак дар ҳуқуқи граждани ва ҳуқуқи оилавии Тоҷикистон муайян ва нишон дода шаванд.

Асосҳои назариявии диссертатсия аз қорҳои олимони зерини Тоҷикистон (дар соҳаи ҳуқуқи граждани ва ҳуқуқи оилавӣ, назария ва таърихи ҳуқуқ) иборат мебошад: И.Х. Бобочонзода, Ш.К. Ғаюров, А.М. Диноршоҳ, А.В. Золотухин, Н.М. Имомова, Ш.М. Исмоилов, Қ.Ш. Қурбонов, Н.Ш. Қурбонализода, М.А. Маҳмудзода, Ш.М. Менглиев, Ҷ.С. Муртазозода, Д.С. Раҳмон, Б.А. Сафарзода, С.Н. Тағоева, Ш.Т. Тағойназаров, Ф.Т. Тоҳиров, О.У. Усмонов, А.Г. Холиқзода, Ҳ.Н. Ҷиматов, Б.Т. Худоёрзода, Р.Ш. Шарофзода ва дигарон.

Шароити таърихӣ ва қарор доштани Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фазои ягонаи илмию иттилоотӣ бо Россия имкон доданд, ки қорқардҳои илмӣ ва таҳқиқоти заминавии ҳуқуқшиносон, ҷомеашиносон ва файласуфони рус вобаста ба проблемаи баррасишаванда то он

хадде, ки ба мақсад ва вазифаҳои таҳқиқоти мазкур мувофиқанд, ба инобат гирифта шаванд. Ба онҳо қорҳои М.М. Агарков, С.С. Алексеев, Г.Н. Амфитеатров, В.А. Белов, М.И. Брагинский, С.Н. Братус, А.В. Венедиктов, В.В. Витрянский, Д.М. Генкин, В.П. Грибанов, Н.Л. Дювернуа, Н. Елеонский, О.С. Иоффе, М.Г. Масевич, Д.И. Мейер, В.П. Мозолин, О.Н. Нерсесов, И.Б. Новитский, В.А. Рахмилович, В.А. Рясенцев, А.П. Сергеев, Е.А. Суханов, Б.Л. Хаскелберг, Г.Ф. Шершеневич, В.Ф. Яковлев ва дигаронро мансуб доништан мумкин аст.

Асоси меъёри ҳуқуқии таҳқиқоти диссертатсиониро Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КГ ҚТ), Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КО ҚТ), дигар санадҳои меъёри ҳуқуқӣ, ки ба танзим ва ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак равона карда шудаанд, инчунин санадҳои судӣ (қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар онҳо тартиби тағбики баъзе меъёрҳои ҳуқуқии граждани ва ҳуқуқии оилавӣ оид ба категорияҳои алоҳидаи парвандаҳо дар соҳаи баррасишаванда тавзеҳ дода шудаанд, таҷрибаи судӣ) ва ғ. ташкил медиҳанд.

Ғайр аз ин, асоси меъёри таҳқиқотро баъзе меъёрҳои қонунгузори граждани ва оилавии давлатҳои аъзои ИДМ, инчунин санадҳои байналмилалӣ оид ба проблемаи таҳқиқшаванда ташкил медиҳанд.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Мақсади таҳқиқотро қоркард ва асосноккунии асосҳои назариявӣ оид ба ҳуқуқҳои кӯдак, инчунин муайян намудани проблемаи илмӣ ва амалие, ки ҳангоми амалигардонӣ, ҳимоя ва ҳифзи онҳо пайдо мешаванд ва пешниҳоди тавсияҳо, ки барои тақмил додани муқаррароти дахлдори қонунгузори амалкунандаи граждани ва оилавии Тоҷикистон равона карда шудааст, ташкил медиҳанд.

Барои ноил шудан ба мақсади умумии гузошташуда вазифаҳои зерини нисбатан мушаххаси таҳқиқот муайян гардидаанд, ки ғояву ҷанбаҳои асосии онро инъикос мекунанд:

- дида баромадани рушди таърихӣ танзими ҳуқуқии вазъи кӯдак дар Тоҷикистони таърихӣ ва низомҳои пешрафтаи таърихӣ;

- равшанӣ андохтан ва дарки яқхелаи мафҳумҳои ҳуқуқие, ки ба мавзӯи таҳқиқот иртибот дошта, дар қонунгузорӣ истифода мешаванд;

- муайян кардани моҳияти ҳуқуқӣ ва хусусиятҳои падидаи ҳуқуқҳои кӯдак;

- гузаронидани таснифоти ҳуқуқҳои кӯдак;

- муайян намудани ягонагӣ ва тафовути мафҳумҳои «кӯдак», «ноболиғ», «хурдсол» ва ғайра дар концепсияи ҳуқуқҳои кӯдак;

- тавсифи вазъи ҳуқуқии кӯдаке, ки ҳамзамон дорои вазъи падару модари кӯдак мебошад;

- таҳлил намудани хусусиятҳои вазъи ҳуқуқии кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқии хусусӣ;

- таҳлил кардани проблемаи амалигардонии ҳуқуқ ва уҳдадорихои кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқии хусусии алоҳида;

- коркарди пешниҳоду тавсияҳо оид ба такмил додани муқаррароти дахлдори қонунгузори ҚТ.

Навгонии илми таҳқиқоти диссертатсионӣ. Дар таҳқиқоти диссертатсионии мазкур навгонии илмӣ ҳам аз тарзи гузоштани проблема ва ҳам аз роҳи ҳалли он таркиб ёфтааст, зеро дар илми ватании ҳуқуқи граждани ва ҳуқуқи оилавӣ корхое, ки таҳлили низомноки падидаи ҳуқуқии таҳқиқшавандаро фаро гиранд, мавҷуд нестанд. Дар доираи қори мазкур аввалин маротиба дар илми сивилистикаи ватанӣ ҳуқуқҳои кӯдак аз нигоҳи илми ҳуқуқи граждани ва ҳуқуқи оилавӣ таҳлил гардидаанд. Навгонӣ дар ченаки мураккаби сивилистӣ ва назариявӣ-эмпирикии вазъи ҳуқуқи кӯдак тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин дар натиҷаҳои бадастовардаи муаллиф, ки оид ба мавҷуд будани як қатор проблема дар соҳаи муқаррароти қонунгузорӣ, татбиқи амалӣ ва дарки доктриналии ҳуқуқҳои кӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳодат медиҳанд, зоҳир мешавад. Дар доираи рисолаи мазкур аввалин маротиба дар илми сивилистии ватанӣ масъалаҳои танзими ҳуқуқҳои кӯдак дар ҳолати ретроспективӣ дар давраи шӯравии инкишофи ҳуқуқи Тоҷикистон ва таносуби он бо тафаккури миллии ҳуқуқӣ таҳлил мегарданд. Ғайр аз ин, таҳлили ҷиддии ҳуқуқии муқоисавии мафҳумҳои «кӯдак», «ноболиғ», «хурдсол» ва дигар мафҳумҳои ҳамчавор дар концепсияи ҳуқуқҳои кӯдак гузаронида шудааст. Проблемаи вазъи ҳуқуқии кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқии хусусӣ таҳқиқ гардида, масъалаи амалигардонии ҳуқуқ ва уҳдадорихои кӯдак дар муносибатҳои алоҳидаи ҳуқуқии хусусӣ таҳлил шуда, механизмҳои ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак коркард гаштаанд. Дар натиҷаи чунин таҳлил проблемаи калони илми муайян намудани вазъи ҳуқуқии кӯдак дар низоми арзишҳои ҳуқуқии илми сивилистика ҳал карда шудааст, ки дорои аҳамияти назариявӣ ва амалӣ мебошад.

Таҳлили қонунгузории амалкунандаи граждани ва оилави ба коркардҳои назариявии аз ҷониби мутахассисони назарияи ҳуқуқ ва илмҳои соҳавӣ амалишуда ба муаллифи рисола имкон доданд, ки фаҳмиши муаллифии «кӯдак»-ро дар ҳуқуқи граждани ва оилави муайян карда, бо нишон додани ягонагии мафҳумҳои дар ин ҷода истифодашаванда ба вазъи ҳуқуқи гуногун ишора намояд ва бо ҳамин хусусияти онро ошкор созад.

Муаллифи рисола дар рафти таҳлили ҳолати ҳуқуқи кӯдак мавқеи муаллифиро нисбат ба ҳимояи ҳуқуқҳои кӯдак, ки моҳиятан мураккаб буда, вазифаи назариявии дорои аҳамияти калон барои илми ҳуқуқи граждани ва оилави Тоҷикистон мебошад, муайян намудааст. Чунин ҳимоя ҳам аз тарафи падару модар (шаҳсони онҳоро ивазкунанда)-и кӯдак, ҳам тавассути фаъолияти фарзанддондундагон, мақомоти васоят ва парасторӣ, инчунин дигар мақомоти давлатӣ ва шаҳсони мансабдор (прокуратура, суд ва ғ.) ва шаҳрвандон ҷиҳати ташкил ва риояи шароити мусоид барои тарбия ва ташаккули муназзами кӯдакон амалӣ карда мешавад.

Муқаррароти асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Асоснок шудааст, ки вазъи ҳуқуқи кӯдак дар замони муосир натиҷаи таҳаввулоти таърихӣ танзими ҳуқуқи масъалаҳо вобаста ба кӯдак мебошад. Бинобар ин, баррасии вазъи ҳоси ҳуқуқи кӯдак дар ҷараёни рушди таърихӣ ба мақсад мувофиқ буда, барои асоснок намудани мустақилияти кӯдак ҳамчун субъекти муносибатҳои ҳуқуқӣ усули мақсадноки илмӣ маҳсуб меёбад. Омӯзиши таърихӣ масъала нишон медиҳад, ки ба масъалаи вазъи ҳуқуқи кӯдак дар давраҳои гуногун ба таври мухталиф тавачҷӯ шуда, миёни низоми ҳуқуқӣ, навъи давлат ва ғайра бо вазъи ҳуқуқи кӯдак робитаи бевосита ҷой дорад. Дар тамоми низомҳои ҳуқуқи таърихӣ ҳолати ҳуқуқи оила вобаста буд. Тадриҷан то ҳадди муайян қонунгузор нисбат ба фарзандон мустақилияти молумулкиро эътироф намудааст. Бо ин роҳ қобилияти ҳуқуқдорӣ граждани фарзандон рушд намуда, онҳо субъекти ҳуқуқҳои граждани шуданд ва ҳамзамон ба таркиби ҷомеаи шаҳрвандӣ дохил гардиданд. Ин роҳи мураккаби тайнамудаи таърихӣ буда, дар ин марҳила ҳокимияти мутлақи падарӣ нисбат ба фарзандон барҳам ҳурд, вале осори он то ҳол боқӣ мондааст. Таъсири ин «қолаб» то ба ҳол ҷой дошта, бо ҳамин сабаб баррасии вазъи ҳуқуқи кӯдак бояд дар алоқамандии мутақобила сурат гирад. Дар замони муосир

низ арзёбии масъала бидуни баррасии ҳуқуқу уҳдадорихон мутақобилаи падару модар ва фарзанд имконнопазир мебошад. Кӯдак ҳанӯз ҳам дар сарҳади «ҳокимият»-и падару модар ва тақдири молу мулки онҳо қарор дорад. Бо ҳамин мақсад коркарди концепсияи ҳуқуқи кӯдак дар ҳуқуқи хусусӣ зарур арзёбӣ мегардад.

2. Дар маҷмӯъ, дар меъёрҳои ҳуқуқии зардуштия дар тафовут аз ҳуқуқи римӣ ва ҳуқуқи мусулмонӣ ҳуқуқҳои инсон сарфи назар аз баромади этникӣ, шаҳрвандӣ, чинс, мансубияти динӣ, ақди никоҳ, синну сол ва ғайра бештар инъикосу мустаҳкам шудаанд. Ҳуқуқи кӯдак ҳанӯз аз замони дар батни модар будан мавриди ҳимоя қарор дошт, ҳарчанд дар он мафҳумҳои «қобилияти ҳуқуқдорӣ», «субъекти ҳуқуқ» ва ғайра истифода нашудаанд. Дар сарчашмаҳои зардуштӣ ҳамчунин муқаррарот вобаста ба фароҳам овардани шароити чихати таваллуди фарзанди солим ва рушди минбаъдаи он мустаҳкам шудааст. Баррасии масъала нишон дод, ки дар тафовут аз низомҳои ҳуқуқии қадима ва ҳатто дар баъзе масъалаҳо аз низомҳои ҳуқуқии муосир, дар ҳуқуқи зардуштия танзими рафтор фақат бо меъёри манъкунанда маҳдуд намешуд. Барои таъмини амалигардии дурусти меъёрҳо муқаррароти мусоидаткунанда низ ҷой дошт. Идомаи таҷрибаи таърихӣ имрӯз низ баҳри ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои кӯдак зарур мебошад. Вобаста ба масъалаи вазъи ҳуқуқии кӯдак дар ҳуқуқи мусулмонӣ, дар маҷмӯъ, бояд қайд намуд, ки байни меъёрҳои ҳуқуқи мусулмонӣ ва қонунгузории дунявӣ имрӯза вобаста ба масъалаҳои ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои кӯдак умумиятҳои зиёд ҷой дошта, ин низомҳо ҳамвора вазъи махсуси кӯдакро эътироф ва ҳимоя мекунанд. Албатта, барои ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои ин категорияи субъектон тарзу усулҳои гуногун мавриди корбурд қарор доранд. Сарфи назар аз мавҷудияти баъзе меъёрҳои, ки ба стандартҳои муосири ҳуқуқи инсон ва қонунгузории муосири Тоҷикистон мувофиқ нестанд, вобаста ба шароити таърихӣ низомҳои ҳуқуқии баррасишуда пешрафта ва муҳим арзёбӣ мегарданд. Бинобар ин, арзиши меъёрҳои ҳуқуқии таърихӣ бояд маҳз дар муқоиса бо замони қаблӣ, шароити мушаххаси таърихӣ ва умумияту ягонагӣ бо муқаррароти қонунгузории муосир арзёбӣ карда шавад.

3. Вазъи ҳуқуқии кӯдакон дар даврони шӯравӣ тағйир ёфта, кӯшишҳои олимони чихати асосноккунӣ ақидаи даст кашидан аз оила ва тарбияи фарзандро ба давлат вогузор намудан авҷ гирифт. Новобаста ба ин, меъёрҳои зиёде дар қонунгузорӣ пайдо шуданд, ки баҳри мустаҳкамии оила ва таъмини ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои кӯдак раво-

на гардидаанд. Аз таҳлили қонунгузори ин замон ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки давлат фаъолона ба муносибатҳои оилавӣ даҳлат мекунад, чунки ин соҳа ба доираи амали ҳуқуқ ва афзалияти давлат марбут доништа шуда, кӯдак аз объекти ҳокимияти падару модар ба объекти сиёсати давлатӣ «табдил» ёфт. Бинобар ин, кӯшишҳои таъсири ҳуқуқи кӯдак, ки дар он кӯдак субъекти муносибатҳои ҷамъиятӣ буд, самара надоданд.

4. Исбот шудааст, ки дар ҳуқуқи хусусӣ ду навъи ҳолати ҳуқуқи кӯдак бояд фарқ карда шавад:

а) кӯдаконе, ки дорои қобилияти пурраи амалкунӣ намебошанд (тамоми кӯдаконе, ки ба синни ҳаҷдаҳ нарасидаанд) ва нисбат ба онҳо ҳуқуқҳои падару модар, ки дар боби 12 ҚО ҚТ пешбинӣ шудаанд, татбиқ мегарданд;

б) кӯдаконе, ки дорои қобилияти пурраи амалкунӣ мебошанд, ҳарчанд ба синни ҳаҷдаҳ нарасидаанд (бинобар бастани ақди никоҳ ё дорои қобилияти пурраи амал – эмансипатсияшуда эътироф кардан) ва нисбат ба онҳо ҳуқуқҳои падару модар, ки дар боби 12 ҚО ҚТ пешбинӣ шудааст, татбиқ намегардад.

Ба чунин навъҳо ҷудо кардани кӯдакони пайомадҳои муайяни ҳуқуқӣ дорад.

5. Муаллиф масъалаҳои марбут ба таносуби мафҳумҳои таҳқиқ намуда, ба ҳулосае омадааст, ки мафҳумҳои «кӯдак» ва «ноболиғ» ҳаммаъно мебошанд, ба шарте сухан дар бораи вазъи умумии ҳуқуқи кӯдак равад. Агар зарурат ба мушаххасгардонӣ ва маънидодӣ мазмуни меъёрҳои алоҳида равад, чунин мавқеъгирӣ ғалат аст. Асоснок шудааст, ки мафҳуми «кӯдак» мафҳуми умумии ифодакунандаи аломатҳои универсалӣ мебошад ва нисбат ба ҳама шахсоне татбиқ мегардад, ки ба синни 18 нарасидаанд. Зимнан мафҳуми мазкур тобеияти соҳавӣ надошта, истифодаи он яқсон дар ҳуқуқи граждани, ҳуқуқи оилавӣ, ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ, ҳатто соҳаҳои ҳуқуқи оммавӣ – ҳуқуқи ҷиноятӣ, ҳуқуқи маъмурӣ ва ғайра ҷоиз аст. Пас, мафҳумҳои «ноболиғ», «хурдсол», «наврас» бо мафҳуми умумии «кӯдак» фаро гирифта шуда, муносибати дуруст арзёбии маҷмӯи масъала мебошад, вагарна вазъи ҳуқуқи кӯдак но-пурра ва номуайян боқӣ мемонад. Бо ҳамин сабаб барои дақиқ намудани вазъи кӯдак дар қонунгузори соҳавӣ баррасии маҷмӯи ва тафриқавии масъала тавсия шудааст.

6. Исбот шудааст, ки истифодаи ибора ва категорияи «вазъи ҳуқуқи кӯдак» дар ҳуқуқи граждани ҷоиз буда, аз нуқтаи назари

ҳуқуқи граждани мафҳумҳои «ноболиғ» ва «хурдсол» бо дарназардошти қобилияти амалқунии граждании фард истифода мешаванд.

7. Хусусиятҳои вазъи ҳуқуқӣ ифодаи махсусияти равонию физиологӣ мебошанд. Пас, ба даст овардани қобилияти пурраи амалқунӣ ҳаргиз маъноӣ аз байн рафтани «кӯдакӣ» намебошад. Ба ин маъно муаллиф ба тафсири муқаррароти Конвенсия дар бораи ҳуқуқи кӯдак, ки истисноро дар фаҳмиши кӯдак бо вазъи ҳуқуқӣ рабт медиҳад, муқолиф мебошад. Муқаррароти Конвенсия вобаста ба балоғат бояд ҳамчун синни равонию физиологӣ тафсир карда шавад. Яъне қонунгузори ҳар як давлат метавонад синни балоғатро муайян намояд. Вобаста ба ин синну сол вазъи ҳуқуқии кӯдак муқаррар карда мешавад. Агар то расидан ба ин синну сол кӯдак қобилияти пурраи амалқуниро ба даст орад, ӯ субъекти қомилҳуқуқи муносибатҳои ҳуқуқӣ мегардад, вале на ба маънои равонию физиологӣ. Танҳо аз лиҳози ҳуқуқӣ қонунгузори ин ё он давлат вазъи ҳуқуқии ӯро (ҳамон ҳам дар муносибатҳои алоҳидаи ҳуқуқӣ) бо вазъи ҳуқуқии шахси болиғ баробар менамояд. Аз ин рӯ, наметавон чунин тафсир намуд, ки кӯдаки эмансипатсияшуда ҳуқуқи баستاني ақди никоҳ ва ё кӯдаки ақди никоҳбаста ҳуқуқи фарзандхондиро дорад.

8. Дар ҚО ҚТ меъёрҳои мавҷуданд, ки аз омехтагӣ ва ҳаммаъноии истилоҳи «кӯдаки ноболиғ» ва «ноболиғ» шаҳодат медиҳанд. Ҳарчанд истифодаи мафҳумҳои гуногун аз хусусияти вазъи ҳуқуқӣ вобаста аст, дар муносибатҳои оилавӣ, дар маҷмӯъ, зарурати чунин тафриқасозӣ ҷой надорад. Аз ин рӯ, пешниҳод мегардад, ки дар тамоми матни ҚО ҚТ ва, умуман, ҳуқуқи оилавӣ истилоҳи ягонаи умумии «кӯдак» истифода бурда шавад.

9. Вазъи ҳуқуқии кӯдак чун субъекти махсуси муносибатҳои ҳуқуқии граждани ҷораҳои махсуси ҳимоявиро талаб менамояд. Қонунгузор ҳолатҳои гуногуни равонӣ ва синнусолиро ба инобат гирифта, ин «нопурагӣ»-ро тавассути институти намояндагони қонунӣ пурра намудааст. Ин вазъият паҳлуи дигар дорад – бархӯрди манфиати кӯдак бо манфиати намояндаҳо. Аз ин рӯ, қоркарди консепсияи ҳуқуқи кӯдак дар ҳуқуқи хусусӣ зарур мебошад, дар акси ҳол мустақилияти кӯдак ҳамчун субъекти ҳуқуқ таъмин намегардад.

10. Ҳуқуқи кӯдак, дар маҷмӯъ, зухуроти бандубастнашудаи ҳуқуқӣ буда, аз лиҳози методологӣ онро байнисоҳавӣ ва комплексӣ арзёбӣ карда, дар ин ё он соҳаи ҳуқуқ вазъи ҳуқуқии кӯдакро мушаххас намудан мумкин аст. Зимнан дар ҳар як соҳаи ҳуқуқ «вазъи махсус»-и ҳуқуқии кӯдакро нишон додан мумкин аст.

Ба андешаи муаллиф, нисбат ба проблемаи мазкур аз ду паҳлу бояд муносибат карда шавад: (1) вазъи ҳуқуқии кӯдак ҳамчун субъекти ҳуқуқ; (2) вазъи ҳуқуқии кӯдак дар ҳар як соҳаи алоҳидаи ҳуқуқ.

11. Асоснок шудааст, ки дар ҳуқуқи граждани истифодаи истилоҳи «қобилияти амалкунии қисмӣ» имконпазир мебошад. Ба андешаи муаллиф, инкори истилоҳи мазкур бо асосҳои зерин мувофиқи мақсад намебошад: 1) таърихан ин намуди қобилият аз даврони ҳуқуқи римӣ қобилияти амалкунии эътироф шудааст; 2) қонунгузор чун аъна ин намуди қобилиятро қобилияти амалкунии эътироф намудааст; 3) дар сурати инкор аздусар зарурати «номгузорӣ»-и ин навъи қобилият пеш омада, ҷустуҷӯи институти нав ягон навгониро ба бор намеорад, баръақс, он боз такрори нишонаҳои қобилияти амалкунии шуда, масъаларо мураккабтар менамояд.

12. Асоснок шудааст, ки кӯдак субъекти мустақили ҳуқуқи граждани буда, ба чунин сифат тамоми унсурҳои талабшавандаро дорад аст. Таҳлил нишон дод, ки кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқии граждани ва оилавӣ дорои ҳуқуқу уҳдадорихои муайян буда, дар ин ҷо он ҳаҷм иштирокчи фаъл мебошад. Бо ҳамин асосҳо ба ақидаи дар адабиёти ҳуқуқӣ баёншуда оид ба он ки кӯдак ба маънои асли ғайри қобили амал буда, дар ҳамин нишонаи асосии кӯдак ҳамчун субъекти махсуси ҳуқуқ ифода меёбад, наметавон розӣ шуд. Баръақс, вазъи ҳуқуқии кӯдак дорои хусусиятҳои, ки, дар маҷмӯъ, субъекти махсуси ҳуқуқ будани кӯдакро муайян менамоянд.

13. Таҳлили қонунгузори оилавӣ нишон дод, ки дар тафовут аз қонунгузори граждани дар он мафҳумҳои қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии оилавӣ ҷой надоранд. Оғро ҷузъи қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии граждани ва ӯ мустақил эътироф намудан бахшнок мебошад. Дар асоси мавқеъгирии муаллиф, ки кӯдак дар соҳаҳои алоҳидаи ҳуқуқ вазъи махсусро дора буда, дар бораи қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии махсуси он суҳан рондан ҷои аст, муаллиф асоснок қардааст, ки кӯдак ҳамчун иштирокчи муносибатҳои ҳуқуқии оилавӣ ва дигар муносибатҳои ҳуқуқи хусусӣ бе уҳдадорӣ буда наметавонад, сарфи назар аз он ки дар қонунгузори оилавӣ уҳдадорихои ӯ бевосита дарҷ нагардидаанд.

14. Иҷбот шудааст, ки функсияи тарбиявии оила имрӯзҳо қоста гардида, масъулият ақсаран ба зиммаи давлат ва ҷомеа гузошта мешавад, ки ин раванд проблемаи навро эҷод намуда истодааст. Таъмин ва ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак дар оила аз тарафи қонунгузорӣ

кафолат дода шуда, танҳо дар ҳоле амалӣ мегардад, ки падару модар ухдадорихоӣ худро ба таври дахлдор иҷро намоянд. Ҳангоми ҷой надоштани иҷроӣ дахлдори ухдадории падару модар шароити ҳифзи фарзандон паст мегардад. Дар доираи таҳқиқот исбот шудааст, ки ба амал баровардани ҳуқуқҳои падару модар ҳамзамон иҷроӣ ухдадории падару модар мегардад. Проблемаи назарии мазкур ба баҳсҳои умумитар – ҳуқуқу ухдадорихоӣ субъективӣ бурда мерасонад. Дар баробари ин, баҳсҳои мазкур танҳо назарӣ набуда, аҳамияти амалӣ низ доранд. Инъикоси ин баҳсҳои назариро дар таҷрибаи қабули Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» дидан мумкин аст, ки сарҳади сурхи байни ҳуқуқу ухдадорихоӣ мазкурро муайян намудааст.

Дар асоси муқаррароти зикргардида ва бо дарназардошти алоқаи зичи мутақобилаи таълиму тарбия дуруст мебуд, агар ҳуқуқҳои дахлдори падару модарро «ҳуқуқ (ухдадорӣ)-и падару модар дар таълиму тарбияи фарзандон» номгузорӣ намоем, аз ҷумла дар қонунгузорӣ (дар иртибот бо ин, охири тағйироти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба моддаи 34 қобили дастгирӣ мебошад).

15. Вазъи ҳуқуқии кӯдакро дар иртибот бо қобилияти деликтӣ ва ҷавобгарӣ баррасӣ карда, муаллиф асоснок намудааст, ки ҷузъи мустақили қобилияти субъекти ҳуқуқ будан ва ё дар таркиби қобилияти амалкунӣ будани қобилияти деликтӣ муҳим нест. Муҳим он аст, ки шахс бе доштани қобилияти деликтӣ низ метавонад дорои қобилияти амалкунӣ бошад ва мувофиқан бе доштани қобилияти деликтӣ қобилияти субъекти ҳуқуқ буданро доро бошад. Дар ин асос муаллиф чунин таъриф додани қобилияти деликтӣи гражданиро зарур мешуморад, ки он ҳамчун унсури қобилияти субъекти ҳуқуқи дахлдор будан аст ва моҳияташ дар он аст, ки субъекти ҳуқуқи граждани дар ҳудуди пешбининамудаи қонун дорои қобилияти ҷавобгарии ҳуқуқии граждани мебошад.

16. Марҳилаҳои ташаккул ва рушди ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ дар қонунгузорию оилавӣ асоснок шудаанд. Пешниҳод мегардад, ки такмили минбаъдаи ҚО ҚТ дар ин масъала имрӯз зарурати объективӣ буда, бояд номгуӣ ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ кӯдак васеътар карда шавад. Инро марҳилаи дуюми такмили ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ кӯдак номидан мумкин аст – вақте гузариш аз эътирофи вазъи ҳуқуқии мустақили кӯдак (марҳилаи якум) ба зинаи такмил ва васеъгардонии он сурат мегирад. Ҳуқуқи кӯдак ба доништани падару модар дар шароити фарзандхондӣ,

таваллуди кӯдак аз модари мавридӣ ва ё бо роҳи ҷойгирсозии чанин, ки бо пайдоиши технологияҳои нави репродуктивӣ имрӯзҳо рушд намуда истодааст, ҳуқуқи кӯдак ба ҳимоя аз иттилоот, тарғиб ва ташвиқе, ки ба саломатӣ ва рушди ахлоқию рӯҳии ӯ зарар доранд ва ғайра аз ҷумлаи масъалаҳои мебошанд, ки бояд бетаъхир танзим карда шаванд.

17. Пешниҳод шудааст, ки тамоми уҳдадорҳои алиментдиҳӣ бо мақсади ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои кӯдак ва дарҷ намудани вазъи махсуси он бояд ба ду гурӯҳ ҷудо карда шаванд:

- уҳдадорҳои алиментдиҳӣ нисбат ба кӯдакон;
- уҳдадорҳои алиментдиҳӣ нисбат ба болиғон.

Маълум аст, ки алиментгирандагон муҳтоҷон ва шахсони дар ҳолати очӣ қарордошта мебошанд, вале барои кӯдакон ин ҳолат дукарата вазнин аст. Онҳо ҳам муҳтоҷи таълиму тарбия ва нигоҳубин мебошанд ва ҳам муҳтоҷи таъминот. Аз ин рӯ, ҷудо намудани вазъи ҳуқуқи алиментгирии онҳо ба мақсад мувофиқ мебошад.

18. Бо мақсади дақиқ намудани ҳолатҳои, ки кӯдак ҳуқуқ ба алимент дорад, категорияҳои зерин ҷудо карда шудаанд:

- 1) аз падару модар – дар ҳама ҳолат;
- 2) аз ҳамсаре, ки маблағи зарурӣ дорад: агар ӯ ғайри қобили меҳнати эҳтиёҷманд бошад; зан дар давраи ҳомиладорӣ ва дар давоми се соли пас аз таваллуди фарзанди умумӣ; ҳамсари муҳтоҷе, ки фарзанди умумии маъюби то ҳаҷдаҳсола ё фарзанди умумии маъюби модарзоди гурӯҳи яқумро нигоҳубин мекунад;
- 3) аз ҳамсари собиқе, ки маблағи зарурӣ дорад: агар ӯ дар давраи ҳомиладорӣ ва дар давоми се соли пас аз таваллуди фарзанди умумӣ зани собиқ бошад; ҳамсари собиқи муҳтоҷе, ки фарзанди умумии маъюби то ба синни ҳаҷдах расидан ва фарзанди умумии маъюби модарзоди гурӯҳи яқумро нигоҳубин мекунад; ҳамсари собиқи ғайри қобили меҳнати муҳтоҷе, ки қобилияти меҳнатро то бекор кардани ақди никоҳ аз даст додааст;
- 4) аз бародарону хоҳарони болиғи қобили меҳнат, ки маблағи заруриро доранд, агар ӯ муҳтоҷи ёрӣ бошад;
- 5) аз бобою бибӣ, ки дорои маблағи зарурӣ мебошанд, агар ӯ муҳтоҷи ёрӣ бошад.

Аз ин таҳлилҳо бармеояд, ки қонунгузор аз 11 ҳолати воғузори уҳдадории супоридани алимент дар 5 ҳолат онро нисбат ба кӯдакон

пешбинӣ намудааст. Мутаассифона, на дар ҳамаи ин ҳолатҳо ҳукуку манфиатҳои кӯдак ба инобат гирифта шудаанд. Бинобар ин, муаллиф пешниҳод намудааст, ки дар ҳамаи ҳолатҳо, сарфи назар аз имконият ва доштани маблағи зарурӣ, бояд алимент нисбат ба кӯдак муқаррар карда шавад (истисно танҳо ҳолате аст, ки худи алиментдиҳанда кӯдак бошад).

19. Бо мақсади таҳкими асосҳои ахлоқӣ ва пурзӯр намудани масъулияти мутақобилаи падару модар ва фарзандон пешниҳод шудааст, ки уҳдадорӣ алиментдиҳии кӯдак нисбат ба падару модари ғайри қобили меҳнат ва муҳтоҷ низ муқаррар карда шавад. Дар муносибатҳои алиментдиҳӣ байни фарзанди болиғ ва фарзанди ноболиғе, ки эмансипатсия шудааст, набояд ягон тафовут ҷой дошта бошад. Бо риояи шартҳои муайян ва дар мавриди зарурӣ қонунгузор бояд ҳама фарзандонро, ки имконияти дахлдор доранд, барои таъмини падару модар уҳдадор намояд. Бо мақсади ҳифзи ҳукуку манфиатҳои кӯдаке, ки уҳдадорӣ алиментдиҳӣ дорад, пешниҳод шудааст, ки ин уҳдадорӣ бо шартӣ ҷой доштани яке аз ҳолатҳои зерин муқаррар карда шавад:

1) ба даст овардани қобилияти пурраи амалкунӣ аз ҷониби кӯдак бинобар баستاني ақди никоҳ ва ё эмансипатсия;

2) соҳиби фарзанд шудани кӯдак аз 17-солагӣ.

Пешниҳодҳои муаллиф вобаста ба тақмили қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон ва амалияи татбиқи он:

I. Дар қонунгузори граждани ҳукуку уҳдадориҳои шахсони то 6-сола норавшан буда, унсурҳои таркибии он ҷой надоранд. Мувофиқан шахсони то 6-сола пурра ғайри қобили амал буда, мустақилона ягон гурӯҳи аҳдхоро баста наметавонанд. Аз тарафи дигар, истифодаи истилоҳи «қобилияти амалкунӣ» нисбат ба ин гурӯҳи кӯдакон ҷой дорад. Аз ин нуқта, муаллиф тахмин кардааст, ки ин гурӯҳ қобилияти амалкуниро дар ин ё он ҳаҷм дошта метавонанд. Дар амал бисёр ҳолатҳои мешаванд, ки барои тарафи дигари аҳд муайянкунӣ синну сол душвор ва имконнопазир низ мебошад. Бинобар ин, пешниҳод мегардад, ки таснифи қобилияти амалкунӣ таърихан (аз замони ҳукуки римӣ) ташаққулёфта таҷдиди назар карда шавад. Пешниҳод мешавад, ки субъектҳои ҳукуки граждани вобаста ба омили қобилияти амалкунӣ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо карда шаванд:

1. Шахсони дорои қобилияти пурраи амалкунӣ, ки аз рӯи қоидаи умумӣ аз синни 18 фаро мерасад. Дар ин доира боз се зергурӯҳро ҷудо намудан мумкин аст:

1) шахсони дорои қобилияти пурраи амалкунӣ, ки ин қобилияти онҳо дар ҳаҷми муқаммал ҷой дорад;

2) шахсони дорои қобилияти пурраи амалкунӣ, ки ин қобилияти онҳо дар ҳаҷми нопурра ҷой дорад (масалан, бинобар мансубияти шахрвандӣ);

3) шахсони дорои қобилияти пурраи амалкунӣ, ки ин қобилияти онҳо дар ҳаҷми маҳдуд (қисмӣ) ҷой дорад (масалан, дар мавриди эмансипатсия).

2. Шахсони дорои қобилияти маҳдуди амалкунӣ, ки дар навбати ҳуб ба зергурӯҳҳои зерин ҷудо мешаванд:

1) шахсоне, ки дорои қобилияти маҳдуди амалкунӣ эътироф шудаанд (моддаи 31 КГ ҚТ);

2) шахсони дорои қобилияти маҳдуди амалкунии марбут ба ноқобилӣ аз 14 то 18-сола (моддаи 27 КГ ҚТ);

3) шахсони дорои қобилияти маҳдуди амалкунии марбут ба ноқобилӣ аз 14 то 18-сола, ки ин қобилияти онҳо нопурра мебошад (қисми 4 моддаи 27 КГ ҚТ);

4) шахсони дорои қобилияти маҳдуди амалкунии марбут ба ноқобилӣ то 14-сола (моддаи 29 КГ ҚТ, зимнан ҳадди поёнии синну сол нишон дода намешавад, зеро дар ҳаёт мумкин аст, ки кӯдаки 5-сола қобилияти бештари бастанӣ аҳдхоро нисбат ба кӯдаки 7-сола дошта бошад).

3. Шахсони ғайри қобили амал, ки ба ду зергурӯҳ ҷудо мешаванд:

1) шахсони ғайри қобили амал, ки бо чунин сифат эътироф шудаанд (моддаи 30 КГ ҚТ);

2) шахсоне, ки бинобар синну сол ғайри қобили амал мебошанд. Ин ҳолат аз факти равонию қисмонии хурдсолон вобаста мебошад, яъне иродаи дахлдори субъект ба инобат гирифта мешавад. Дар сураати дар кӯдак ташаққул наёфтани иродаи маъмурӣ субъекти муносибатҳои ҳуқуқии граждани буда наметавонад, яъне ғайри қобили амал мебошад.

II. Муаллиф асоснок намудааст, ки дар шароити Тоҷикистон механизми фаъолияти расмии соҳибқорӣ кӯдак, умуман, қор на-

мекунад. Аз ин рӯ, муқаррароти меъёрии зикршуда бояд пурра таҷдиди назар карда шуда, барои кӯдак имконияти воқеии амали-гардони фаъолияти соҳибкорӣ фароҳам оварда шавад. Вобаста ба ин тақлиф мегардад, ки:

1) қисми 1 моддаи 24 ҚТ ҚТ дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

«Шаҳрвандони ба синни шонздаҳрасида метавонанд аз лаҳзаи бақайдгирии давлатӣ ба сифати соҳибкорони инфиродӣ бе таъсиси шахси ҳуқуқӣ ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул шаванд.»;

2) ба қисми 1 моддаи 28 ҚТ ҷумлаи дуюм бо мазмуни зерин илова карда шавад:

«Ноболиғи ба синни шонздаҳрасида аз лаҳзаи бақайдгирии давлатӣ ба сифати соҳибкори инфиродӣ дорои қобилияти пурраи амалкунӣ эътироф шуда, ба фаъолияти соҳибкорие, ки қонун манъ ва ё талаботи иловагиро пешбинӣ накардааст, машғул шуда метавонад.»;

3) ба моддаи 5 Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» қисми 2 бо мазмуни зерин илова карда шуда, қисмҳои 2-6 мувофиқан қисмҳои 3-7 ҳисобида шаванд:

«2. Ноболиғи ба синни шонздаҳрасида метавонад бо ризоияти падару модар ва ё дигар шахсони онҳоро ивазкунанда аз лаҳзаи бақайдгирии давлатӣ субъекти соҳибкорӣ дар ҚТ эътироф гардида, ба фаъолияти соҳибкорие, ки қонун манъ ва ё талаботи иловагиро пешбинӣ накардааст, машғул шавад.». Зимнан дар қонуни мазкур бояд қафолатҳои иловагии дастгирии соҳибкории ноболиғон, номгӯи фаъолиятҳои, ки ноболиғон ба онҳо машғул шуда наметавонанд, пешбинӣ карда шавад;

4) қисми 1 моддаи 21 Қонуни ҚТ «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

«1. Бақайдгирии давлатии шахси воқеии ба синни шонздаҳрасидаро ба сифати соҳибкори инфиродӣ мақомоти анҷомдиҳандаи бақайдгирии давлатӣ дар муддати се рӯзи қорӣ аз рӯзи пешниҳод на-мудани ҳуҷҷатҳои дар моддаи 22 Қонуни мазкур нишондодашуда амалӣ мегардонад.». Ҳамзамон мувофиқи мақсад аст, ки дар қисми 2 моддаи 8, яъне дар маълумоти ташкилкунандаи мазмуни Феҳристи ягонаи давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ ноболиғии соҳибкор махсус қайд карда шавад.

III. Барои ҳалли мукаммали масъала тарзи мавқеъгири ба ин зухуроти ҳуқуқӣ зарур буда, аз нигоҳи методологӣ чудосозии вазъи ҳуқуқии умумӣ ва махсуси кӯдак мувофиқи мақсад мебошад. Қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии граждани фарогир буда, қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии оилавӣ чузъи он мебошад. Дар баробари ин, нодида гирифтани хусусиятҳои қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкуни дар муносибатҳои оилавӣ нодуруст ва муносибати илмӣ намебошад. Аз ин рӯ, мураккабгардонии масъала зарурат надошта, бояд сухан дар бораи тавачҷуҳ ба хусусиятҳои ин қобилиятҳо дар доираи мафҳумҳои ягонаи қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии граждани равад. Дар ҳар сурат ин мавқеъ имконияти танзими ҳуқуқии масъалаи мазкурро дар КО ҚТ инкор накарда, тақмили қонунгузори оилавӣ дар ин чода аз манфиат холӣ нест. Дар иртибот бо ин номи боби 2 КО ҚТ бояд дар таҳрири зерин баён, моддаи 7¹ илова ва моддаи 7 амалкунанда моддаи 7² шуморида шавад:

«БОБИ 2. АМАЛИГАРДОНӢ ВА ҲИМОЯИ ҲУҚУҚИ ОИЛАВӢ

Моддаи 7. Қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии оилавӣ

1. Қобилияти доштани ҳуқуқу уҳдадори оилавӣ (қобилияти ҳуқуқдори оилавӣ) нисбат ба ҳамаи шаҳрвандон ба андозаи баробар эътироф карда мешавад ва он бо дарназардошти муқаррароти Кодекси мазкур чузъи қобилияти ҳуқуқдори граждани мебошад.

2. Қобилияти ҳуқуқдори оилавии шаҳрванд аз лаҳзаи таваллуд ёфтани ба миён омада, пас аз вафот қатъ мегардад. Қонунгузори оилавӣ манфиати кӯдакони дар батни модар бударо низ ҳифз мекунад.

Моддаи 7¹. Қобилияти амалкунии оилавӣ

1. Қобилияти шаҳрванд барои бо амали хеш ба даст овардан ва амали намудани ҳуқуқи оилавӣ, барои худ муқаррар намудани уҳдадорӣ ва иҷро намудани он дар ҳаҷми пурра бо фаро расидани балоғат, яъне пас аз расидани ба синни ҳаҷдах ба миён меояд.

2. Агар тибқи Кодекси граждани Чумҳурии Тоҷикистон шахс дорои қобилияти пурраи амалкунии граждани эътироф шуда бошад, ӯ қобилияти амалинамоии ҳуқуқхоеро, ки дар Кодекси мазкур муқаррар шудаанд, ба даст намеорад, ба шарте дар Кодекси мазкур тартиби дигар пешбини нашуда бошад.»

IV. Асоснок шудааст, ки ҳадафҳои назариявӣ ва амалиявӣ вобаста ба вазъи ҳуқуқии кӯдак дар сурате комёб мегарданд, ки худи мафҳуми «оила» расман муқаррар шуда бошад, зеро вазъи ҳуқуқии кӯдак аз вазъи иҷтимоии оила вобастагии ногусастанӣ дорад. Дар акси ҳол баҳсҳои доманадори назариявӣ идома хоҳанд ёфт.

V. Дар натиҷаи таҳлили КО ҚТ се ҳолати имконияти ба миён омадани уҳдадории алиментдиҳии кӯдак ҷой дорад, ҳарчанд бевосита аломати кӯдакӣ дар он нишон дода нашудааст:

1) уҳдадории алиментдиҳии падару модари кӯдак нисбат ба фарзандони кӯдак, яъне он ҳолатҳое, ки падар ё модар ба синни ҳаждаҳ нарасидаанд (падару модари ноболиғ - моддаи 62 КО ҚТ). Дар қонунгузорию оилавӣ оид ба манъи рӯёнидани алимент аз онҳо ягон муқаррарот ҷой надорад. Мувофиқан, тибқи қоидаҳои умумӣ, онҳо дорой уҳдадориҳои алиментдиҳӣ мебошанд. Дар қисми 2 моддаи 62 КО ҚТ меъёре пешбинӣ шудааст, ки тибқи он падару модари ноболиғ, ки ақди никоҳ набастаанд, дар сурати таваллуд шудани кӯдак ҳақ доранд пас аз расидан ба синни ҳабдаҳ мустақилона ҳуқуқи падару модарии худро татбиқ намоянд. Ин меъёр моҳияти худро аз даст додааст, чунки синни истисноии ақди никоҳ 17-солагӣ буда, мувофиқан ҳуқуқи мустақилона амалӣ намудани ҳуқуқи падару модарӣ сарфи назар аз бастан ё набастани ақди никоҳ аз ҳамин синну сол ба миён меояд. Бинобар ин, муаллиф таҳрири зерини ҷумлаи якуми қисми 2 моддаи 62 КО ҚТ-ро пешниҳод намуд:

«Падару модари ноболиғ пас аз расидан ба синни ҳабдаҳ уҳдадоранд, ки мустақилона ҳуқуқи уҳдадориҳои падару модарии худро татбиқ намоянд». Бо муқаррар намудани чунин уҳдадорӣ ҳуқуқи манфиатҳои кӯдак (манзур падару модаре, ки худашон кӯдак мебошанд, яъне ба синни 18 нарасидаанд) поймол намешаванд, зеро тибқи қонунгузорию амалқунанда низ дар сурати бастан ақди никоҳ аз синни 17 имконияти пайдоиши уҳдадориҳои мазкур ҷой дошта, он зери шубҳа ва ё баҳс қарор надорад;

2) уҳдадории алиментдиҳии кӯдак ҳамчун ҳамсаре, ки маблағи зарурӣ дорад, нисбат ба: ҳамсари ғайри қобили меҳнати эҳтиёҷманд; зан дар давраи ҳомиладорӣ ва дар давоми се соли пас аз таваллуди фарзанди умумӣ; ҳамсари муҳтоҷе, ки фарзанди умумии маъюби то ҳаждаҳсола ё фарзанди умумии маъюби модарзоди гурӯҳи якумро нигоҳубин мекунад;

3) уҳдадории алиментдиҳии кӯдак ҳамчун ҳамсари собиқе, ки маблағи зарурӣ дорад, нисбат ба: зани собиқ дар давраи ҳомиладорӣ ва дар давоми се соли пас аз таваллуди фарзанди умумӣ; ҳамсари собиқи муҳтоҷе, ки фарзанди умумии маъюби то ба синни ҳаҷдаҳ расидан ва фарзанди умумии маъюби модарзоди гурӯҳи якумро нигоҳубин мекунад; ҳамсари собиқи ғайри қобили меҳнати муҳтоҷе, ки қобилияти меҳнатиро то бекор кардани ақди никоҳ аз даст додааст.

VI. Пешниҳодҳои дигари муаллиф вобаста ба тақмили қонунгузори Тоҷикистон ва амалияи татбиқи он чунинанд:

- муносибати қонунгузор нисбат ба мафҳуми «кӯдак» дар Кодекси оила мантиқӣ ва пайдарҳам набуда, тибқи таҳлилҳои ин тарзи муносибат боз ҳам идомаи эътироф накардани кӯдак ҳамчун субъекти мустақил ва «баёдорӣ»-и он дар ҳолатҳои ногузир мебошад. Бинобар ин, пешниҳод гардидааст, ки дар КО ҚТ боби алоҳида – муқаррароти умумӣ бо пешбинӣ намудани мафҳумҳои асосӣ ҷойгир карда шуда, мафҳуми «кӯдак» махсус дар он зикр карда шавад;

- пешниҳод мешавад, ки ба моддаи 22 КГ ҚТ қисми 3 бо мазмуни зерин илова карда шавад:

«3. Қоидаҳои қисми 2 моддаи мазкур ҳамчунин нисбат ба ноқобилони ба синни ҳаҷдаҳрасида, ки падар ё модари ноқобил мебошанд, татбиқ карда мешавад.»;

- таҳрири нави моддаи 80 КО ҚТ ва илова намудани моддаи нав – 80¹ ба КО ҚТ бо мазмуни зерин пешниҳод мегардад:

«Моддаи 80. Уҳдадориҳои падару модар барои таъминоти фарзандон

1. Падару модар уҳдадоранд, ки тибқи шарт ва талаботи ҳамин Кодекс фарзандони худро таъмин намоянд. Тартибу шаклҳои таъминоти фарзандонро падару модар мустақилона муайян менамоянд.

2. Падару модар ҳуқуқ доранд дар мавриди таъминоти фарзандони худ мувофиқи боби 16 ҳамин Кодекс созишнома (созишнома дар хусуси пардохти алимент) банданд.

3. Агар падару модар фарзандони худро таъмин нақунанд, маблағ барои таъминоти онҳо (алимент) аз падару модар тибқи тартиби муқаррарнамудаи судӣ ситонида мешавад.

Моддаи 80¹. Уҳдадориҳои алиментдиҳии падару модар барои таъминоти фарзандони ноқобил

1. Падару модар уҳдадоранд, ки новобаста ба имконият кӯдаки худро таъмин намоянд. Зимнан муҳтоҷии фарзандон барои гирифтагии алимент ва ё аз он даст кашидани падар ё модаре, ки кӯдак бо он истиқомат мекунад, ба инобат гирифта намешавад.

2. Ҳангоми набудани созишномаи падару модар дар мавриди пардохти алимент, ҳангоми таъмин накардани фарзандони кӯдак ва ҳангоми ба суд пешниҳод накардани даъво мақомоти васоят ва парасторӣ ҳуқуқ доранд нисбат ба падару модар (яке аз онҳо) дар хусуси ситонидани алимент барои фарзандони кӯдак даъво пешниҳод кунанд;

- бо мақсади пешгирии ҳама гуна баҳсу нофаҳмиҳо дар амалия зимни амалигардонии ҳуқуқи моликият ба алимент мустаҳкамсозии мушаххаси меъёрии он ба мақсад мувофиқ мебошад. Дар робита бо ин таҳрири зерини моддаи 84 ҚО ҚТ пешниҳод шудааст:

«Моддаи 84. Ситонидан ва истифодаи алимент барои кӯдакон

1. Барои кӯдакон алимент мутобиқи ҳамин Кодекс ситонида шуда, ба намояндаи қонунии кӯдак пардохта мешавад.

2. Алименте, ки барои кӯдакон ситонида мешавад, ба онҳо зери ҳуқуқи моликият тааллуқ дошта, бо дарназардошти муқаррароти ҳамин Кодекс ва Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон бевосита аз ҷониби худи кӯдак ва ё тавассути намояндагони қонунӣ ихтиёрдорӣ карда мешавад. Алимент танҳо ба манфиати кӯдак ва ба таври афзалиятнок барои таъмини ӯ истифода бурда мешавад.

3. Алименте, ки аз падару модар барои кӯдакони бе парастории падару модар монда ва дар муассисаҳои дахлдори тарбиявӣ, табобатӣ, ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва муассисаҳои дигари ба ин монанд қарордошта ситонида мешавад, ба ҳисобномаҳои ин муассисаҳо гузаронида шуда, дар онҳо вобаста ба ҳар кӯдак алоҳида ба ҳисоб гирифта мешавад. Муассисаҳои мазкур метавонанд ин маблағро ба бонкҳо ва муассисаҳои дигари кредитӣ гузаронанд. Панҷоҳ фоизи даромаде, ки аз муомилоти маблағи воридгардидаи алимент ба даст меояд, барои таъминоти кӯдакон дар ин муассисаҳо истифода мешавад. Ҳангоми муассисаи мазкурро тарк кардани кӯдак маблағи алименти барои ӯ гирифташуда ва панҷоҳ фоизи даромад аз муомилоти он дар шӯъбаи бонки амонатгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба суратҳисоби шахсии кӯдак гузаронида шуда, аз ҷониби ӯ тибқи қисми 2 ҳамин модда ихтиёрдорӣ карда мешавад.»;

- ҳуқуқи васиятгузори кӯдак васеътар эътироф карда шуда, он бевосита дар КГ ҚТ бо роҳи таҳрири зерини қисми 1 моддаи 1150 пешбинӣ гардад:

«1. Васиятнома иродаи ихтиёрии шахси дорои қобилияти пурраи амалкунӣ оид ба ихтиёрдорӣ ҳуқуқи молумулкӣ ба ӯ дахлдошта ва дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонун ҳуқуқи ғайримолумулкӣ хангоми вафот қардан эътироф мешавад, ки ба тарзи зарурӣ ба расмият дароварда шудааст. Ноболиғи аз синни 14 то 18 метавонад молу мулки бо тартиби муқаррарнамудаи қисми 2 моддаи 27 Кодекси мазкур бадастовардаашро васият намояд.»;

- бо мақсади таҳкими ҳуқуқи меросгирии кӯдак пешниҳод мегардад, ки қисми 2 моддаи 1165 КГ ҚТ бо роҳи зерин тақмил дода шавад:

«2. Хангоми меросгирии қонунӣ фарзандхондшуда ва наслҳои он, аз як тараф, ва фарзандхонда ва хешовандони ӯ, аз тарафи дигар, бо хешони хунӣ баробар ҳисобида мешаванд.

Фарзандхондшудагон ва наслҳои онҳо баъд аз вафоти падару модари фарзандхондшуда ва хешони дигари ҳамхуни ӯ мутобиқи қонун мерос намегиранд, агар муносибати фарзандхондшуда бо яке аз падару модар ё бо хешовандони падар ё модари вафотқарда нигоҳ дошта нашуда бошад.

Падару модари фарзандхондшуда ва дигар хешони ҳамхуни аҷдодии ӯ тибқи қонун баъд аз вафоти фарзандхондшуда ва наслҳои ӯ мерос намегиранд, агар муносибати фарзандхондшуда бо яке аз падару модар ё бо хешовандони падар ё модари вафотқарда нигоҳ дошта нашуда бошад.»;

- асоснок шудааст, ки муқаррароти сархати дуёми қисми 2 моддаи 90 КО ҚТ натиҷаи қолабҳои гендерӣ буда, бояд тақмил дода шавад;

- таҳлили меъёрҳои боби 11 КО ҚТ нишон медиҳад, ки дар онҳо ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ на танҳо номбар ва эълон шудаанд, балки ҳамзамон ба ҳолатҳои вайроншавӣ ва ё душворӣ дар амалишавии онҳо диққат дода шудааст. Дар ин замина пешниҳод мегардад, ки ҳама ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ (чи дар Кодекси оила ва чи дар Кодекси граждани) бояд аз рӯи ҳамин конструкция танзим қарда шаванд, яъне аввал мафҳуми мазмуни ҳуқуқи шахсии ғайримолумулкӣ мустақам гардида, баъдан ба ҳолатҳои вайроншавӣ ва оқибатҳои вайроншавии мазкур диққат дода шавад. Ин тарзи муносибат мутобиқ ба таълимоти концепси-

яи мусбати танзими ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ буда, ҳамзамон аҳамияти амалии онҳоро зиёд мегардонад;

- тибқи моддаи 25 Кодекси манзил шахрвандон барои гирифтани хонаи истиқоматӣ ҳангоми оиладоршавӣ ва ё ба қор даромадан ва ё дар ҳолатҳои пешбининамуди қонун то расидан ба синни ҳаҷдах - мутобиқан аз вақти оиладоршавӣ ва ё ба қор даромадан ҳуқуқи мустақилона пайдо мекунанд. Яъне аз ин синну сол низ кӯдакон молики манзил шуда метавонанд. Чихати такмили қонунгузорӣ бо дарназардошти рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ пешниҳод шудааст, ки ҳуқуқҳои манзилии кӯдак ҳамчун молик ва ё қироягири манзил аз синни 16 эътироф карда шаванд;

- чихати ҳалли дурусти масъалаҳо вобаста ба ҳуқуқи кӯдак ба муошират бояд тавзеҳоти дастурии суди болоӣ, аз ҷумла дар қарори Пленуми Суди Олии ҚТ аз 2 октябри соли 2003, №16 «Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани қонунгузорӣ ҳангоми баррасии баҳсҳои вобаста бо тарбияи фарзандон» такмил дода шавад.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот аз он иборат мебошад, ки муқаррароте, ки дар таҳқиқот ифода ёфтааст, тасаввурот дар бораи ҳуқуқҳои кӯдакро илова ва инкишоф медиҳад; барои ҳалли як қатор проблемаҳои назариявие, ки ҳангоми амалигардонии ҳуқуқҳои кӯдак ба миён омадаанд, имкон медиҳад; барои ташаккули дарки комили низоми ҳуқуқҳои кӯдак, ки дар қонунгузории амалкунанда муқаррар шудааст, саҳм мегузорад. Хулосаҳо ва пешниҳодҳои дар асоси онҳо зимни таҳқиқот таҳияшуда метавонанд барои такмили қонунгузории граждании танзимкунандаи муносибатҳои ҳуқуқии кӯдак истифода бурда шаванд. Маводи назариявӣ ва қоркардҳои таҳлили дар диссертатсия ҷойдошта метавонанд барои таҳқиқоти илмӣ оид ба проблемаи ҳуқуқи кӯдак, қобилияти субъекти ҳуқуқ будан қобили тавачҷуҳ буда, зимни тадриси ҳуқуқи граждани ва оилавӣ ба донишҷӯёни макотиби олии ҳуқуқшиносӣ истифода шаванд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар ҳислати амалӣ доштани тавсияҳои таклифнамудаи муаллиф, ки барои баланд бардоштани самаранокии танзими ҳуқуқии муносибатҳо бо иштироки кӯдакон ифода меёбад, инчунин дар он зоҳир мегардад, ки пешниҳоду тавсияҳои дар он ҷойдошта метавонанд дар ҷараёни муқаммалгардонии минбаъдаи муқаррароти дахлдори қонунгузории граждани ва оилавӣ истифода гарданд ва барои таҷрибаи ягона оид ба баҳсҳои, ки бо ҳимоя ва ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдакон иртиботдоранд, саҳм гузоранд.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар мустақилияти он ва бевосита гузаронидани таҳқиқоти илмӣ, тасвияи таърифҳои муаллифии мафҳумҳои калидӣ вобаста ба мавзӯи диссертатсия, концепсияи муаллифии ҳуқуқҳои кӯдак, ки аз ҷониби ӯ пешниҳод шудааст, тавсияҳо бобати такмили қонунгузори амалкунанда, интишороти ва баромадҳои ӯ дар конференсиҳои гуногуни илмию амалии сатҳи байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ таҷассум мегардад.

Тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот. Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи граждани факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон муҳокима ва ба ҳимоя тавсия шудааст.

Рисоланавис муаллифи зиёда аз 42 кори илмӣ мебошад. Ҳамагӣ вобаста ба таҳқиқоти 1 китоби дарсӣ, 13 васоити таълимӣ, 3 монография ва 17 мақола дар маҷаллаҳои пешбари тақризишаванда ва тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои интишори натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсияҳои докторӣ ба ҷоп расидаанд. Ҳаҷми умумии интишороти 100 ҷузъи ҷопӣ мебошад.

Муқаррароти асосии назариявӣ ва тавсияҳои амалии дар таҳқиқоти мазкур ҷойдошта, аз ҷумла дар интишороти тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои интишори натиҷаҳои асосии илмии диссертатсияҳо барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳо ҷоп шудаанд.

Муқаррароту хулосаҳо аз рӯи таҳқиқот дар конференсиҳои илмӣ-амалии байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ баррасӣ шудаанд, аз ҷумла дар конференси байналмилалӣ «Ҳуқуқи граждани ва нақши он дар таҷаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ» (Душанбе, 2013); International Conference on Human Resource Development: Building and Sustaining Capacity (Вена, 2014), конференси ҷумҳуриявии илмию назариявии ҳайати омӯзгорону қормандони ДМТ бахшида ба «25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Душанбе, 2016); конференси ҷумҳуриявии илмию назариявии ҳайати омӯзгорону қормандони ДМТ бахшида ба «20-солагии Рӯзи Ваҳдати милли» ва «Соли ҷавонон» (Душанбе, 2017); конференси илмию назариявии ҳайати устодону қормандон ва донишҷӯён бахшида ба «20-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Душанбе, 2011); конференси ҷумҳуриявии илмию назариявии ҳайати устодону қормандони ДМТ бахшида ба «Анҷоми 10-солаи саводнокгардонии СММ (солҳои 2003-2012): таҳсилоти барои ҳама» (Душанбе, 2012); конференси

си ҷумҳуриявии илмию назариявии «Нақши Конституция дар рушди соҳаҳои ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Душанбе, 2012); конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявии ҳаёти устодону кормандони ДМТ бахшида ба «Қабули эълумияи СММ дар бораи 10-солаи байналмилалӣ ҳамаҷониби фарҳангҳо (солҳои 2013- 2022)» (Душанбе, 2013) ва ғ. Натиҷаҳои онҳо дар рафти гузаронидани лексия аз фанҳои ҳуқуқи римӣ, ҳуқуқи оилавӣ ва ҳуқуқи гражданин дар факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва ҳангоми омода намудани адабиёти таълимию методӣ истифода мегарданд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Мавзӯ, мақсаду вазифаҳо соҳтор ва ҳаҷми таҳқиқоти диссертатсиониро муайян намудаанд. Диссертатсия аз муқаддима, чор боби дорои 15 параграф, хулоса ва рӯйхати санадҳои меъёрӣ, адабиёт ва маводи таҷрибаи ҳуқуқтабиқкунӣ иборат мебошад. Ҳаҷми диссертатсия 369 саҳифаро ташкил менамояд.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи таҳқиқоти диссертатсия асоснок гардида, сатҳи таҳқиқи он, мавзӯ, объект, мақсад, вазифаҳои таҳқиқот, асосҳои методологӣ, назариявӣ, заминаҳои меъёрӣ, навгонии илмӣ ва нуқтаҳои илмӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии диссертатсия муайян карда шудааст, ҳамзамон тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот, саҳми шахсии довталаб, соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия пешбинӣ гардидааст.

Боби якуми диссертатсия – «**Заминаҳои таърихӣ ва зехнии пайдоиши концепсияи вазъи ҳуқуқии кӯдак**» аз чор зербоб иборат мебошад.

Дар зербоби якуми боби якум – «**Ҳуқуқи римӣ ва ҳуқуқи кӯдак. Таҷрибаи таърихӣ барои қонунгузорию муосир**» заминаҳои таърихӣ ташаккули концепсияи ҳуқуқи кӯдак дар қонунгузорӣ ва сабабу шароитҳои ба он мусоидаткунанда мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Ба ақидаи муаллиф, баррасии ҳуқуқҳои кӯдак дар доираи ҳуқуқи римӣ яке аз лаҳзаҳои қобили тавачҷӯх барои илми ҳуқуқ мебошад.

Муаллиф қайд менамояд, ки дар тамоми низомҳои ҳуқуқии таърихӣ ҳолати ҳуқуқии кӯдак бевосита бо вазъи ақди никоҳ ва ҳолати ҳуқуқии оила вобаста буд. Таъсири ин «қолаб» то ба ҳол ҷой дошта, баррасии вазъи ҳуқуқии кӯдак бояд дар алоқамандии

мутақобила баррасӣ карда шавад. Гузашта аз он, бинобар ҷой доштани қолабҳои гендерӣ вазъи ҳуқуқии кӯдак дар иртибот бо ҳолати ҳуқуқии модар тафовут дошт. Муносибатҳои оилавии модару кӯдак дар доираи ҳуқуқи римӣ, асосан, бо дарназардошти ҳокимияти падарсолорӣ танзим мешуданд, ки баъдан бо гузашти айём ва рушди ҳуқуқшиносии тағйир ёфтааст.

Бо вучуди тадричан беҳтар гардидани вазъи ҳуқуқии кӯдак дар ҳуқуқи таърихӣ кӯдак субъекти мустақил эътироф нагардидааст. Ҳатто дар давраи рушди ҳуқуқ дар ҳуқуқи римӣ кӯдак қобилияти ҳуқуқдориро на барои худ, балки барои падар дошт. Дар ҳар сурат ҳокимияти падарӣ нисбат ба кӯдак амали мутлақи худро аз даст дода, дар натиҷа кӯдак на танҳо соҳиби ҳуқуқҳои муқаррарӣ мегардад, балки имконияти амалигардонии онҳо ва ҳимояро тавассути шикоят ба даст меорад. Аз ҷиҳати ҳуқуқӣ мустақилияти молумулкии кӯдак то ҳадде ҳифз мегардид, ки бо даъвоҳои судӣ ҳимоя мешуд. Паҳлуи дигари қобили тавачҷуҳи вазъи таърихӣ эътирофи ҳуқуқи кӯдак дар он ифода меёбад, ки оғози мавҷудияти ҳуди кӯдак, яъне эътирофи ҳуқуқии мавҷудияти кӯдак аз он маншаъ мегирад. Вобаста ба ин масъала дар ҳуқуқи римӣ таълимоти қобили тавачҷуҳ ҷой дошт, ки он ҳуқуқҳои ҷанибро ҳамчун шахси воқеӣ дар ҳолати «шахшуда» эътироф намуда, баамалдароии онҳоро ба ҳолати зинда таваллуд шудани кӯдак марбут медонист, зеро маҳз таваллуд ӯро шахси воқеӣ мегардонад.

Дар зербоби дуюми боби якуми диссертатсия – «**Ҳусусиятҳои вазъи ҳуқуқии кӯдак дар ҳуқуқи зардуштия ва мусулмонӣ**» диссертант қайд намудааст, ки дар Тоҷикистони таърихӣ низоми ҳуқуқии зардуштия ва мусулмонӣ роиҷ буда, дар ин давра вазъи ҳуқуқии кӯдак маҳз аз расму ойини динӣ вобаста буд.

Мисли дигар низомҳои ҳуқуқии қадимӣ дар дини зардуштия низ, асосан, вазъи ҳуқуқии кӯдак дар иртибот бо ғамхорӣ нисбат ба кӯдак, дар маҷмӯъ, зоҳир мегардад. Паҳлуи дигари қобили тавачҷуҳ он аст, ки нисбат ба кӯдакони бе парастории падару модар монда ғамхорӣ бештар зоҳир мегардид, зеро ин кори хайр доништа мешуд.

Дар натиҷаи таҳқиқот муаллиф муайян намудааст, ки новобаста ба он ки меъёрҳои ҳуқуқии зардуштия хислати динӣ доштанд, дар тафовут аз ҳуқуқи римӣ дар он ҳуқуқҳои инсон сарфи назар аз баромади этникӣ, шаҳрвандӣ, ҷинс, мансубияти динӣ, синну сол ва ғайра бештар инъикосу мустаҳкам шудаанд. Ҳамчунин дар тафовут аз

ҳуқуқи римӣ дар Авесто ҳуқуқи кӯдак ханӯз аз замони дар батни модар будан мавриди Ҳимоя қарор дошт, ҳарчанд дар он мафҳумҳои «қобилияти ҳуқуқдорӣ», «субъекти ҳуқуқ» ва ғайра истифода намешуданд. Дар сарчашмаҳои зардуштӣ ҳамчунин муқаррарот вобаста ба фароҳам овардани шароит ҷиҳати таваллуди фарзанди солим ва рушди минбаъдаи он мустаҳкам шудааст.

Нуктаи муҳимме зикр шудааст, ки дар ҳуқуқи зардуштия танзими рафтор фақат бо меъёри манъкунанда маҳдуд намешуд. Барои таъмини амалигардии дурусти меъёрҳо муқаррароти мусоидаткунанда низ ҷой дошт.

Ҳимояи ҳуқуқҳои кӯдакони ноболиғ дар ҳуқуқи оилавии зардуштия дар падидаҳои гуногуни ҳуқуқӣ, аз ҷумла тавассути фарзандхондии кӯдакони ятим, инчунин таҳти васоят ва парасторӣ гирифтани ифода ёфтааст. Ҳамсарон дар баробари дорои ҳуқуқ ва уҳдадорҳои ҳамсарӣ будан ҳамчун падару модар низ баромад мекарданд ва зардуштия зарурати зоҳир намудани ғамхориҳо нисбат ба кӯдакони ноболиғ таъкид менамуд.

Бо паҳн шудани дини ислом дар ҳудуди Тоҷикистони таърихӣ тадриҷан меъёрҳои шариат ҷорӣ гардиданд. Баромади (асли) кӯдакон аз падару модар ҳолати ҳуқуқие доништа мешавад, ки дар асоси он муносибатҳои ҳуқуқии байни падару модар ва фарзандон ба миён меоянд. Муҳимияти муқаррар кардани баромади (асли) кӯдакон дар он аст, ки маҳз ба туфайли он кӯдак ҳуқуқ ба ном (ва номи падари худ), ҳуқуқ ба меросгирӣ аз падару модари худ, ҳуқуқ ба таъминот, ҳуқуқ ба васоят, ҳуқуқ ба тарбия ва дигар ҳуқуқҳоро ба даст меорад. Асоси пайдоиши муносибатҳои ҳуқуқии падару модарӣ пайдоиши фарзандон аз падару модар бо тартиби муқарраркардаи қонун мебошад.

Ба масъалаи таълиму тарбияи фарзанд низ дар Қуръон муқаррароти дахлдор ҷой дорад. Қобили зикр аст, ки зимни таълиму тарбия истифодаи ҷазои ҷисмонӣ низ раво доништа шудааст, албатта, дар доираи маҳдуди иҷозатдодашуда. Дар ин ҷо то ҳаде номувофиқатӣ байни меъёру стандартҳои муосири муносибат бо кӯдак мушоҳида мешавад.

Муаллиф чунин мешуморад, ки барои ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои кӯдакон дар қонунгузорию муосир ва меъёрҳои динӣ тарзу усулҳои гуногун мавриди қарордорӣ қарор доранд.

Дар доираи зербоби сеюми боби якум – **«Танзими ҳуқуқҳои кӯдак дар марҳилаи шӯравии рушди ҳуқуқи Тоҷикистон ва таноқуби он бо зеҳнияти миллии ҳуқуқи»** масъалаҳои мубрами ҳуқуқҳои кӯдак дар замони шӯравӣ мавриди таҳқиқу таҳлил қарор гирифтаанд.

Ба ақидаи диссертант, вазъи ҳуқуқии кӯдакон дар даврони шӯравӣ диққати хосро талаб менамояд, зеро тағйироти ба истилоҳ «социалистӣ» дар давлат ба муносибатҳои оилавӣ таъсир расонд ва дар тарбияи кӯдакон инъикос ёфт. Дар ин чода, аз як тараф, сиёсати пешгирифтаи давлат, ки дар қонунгузорию он замон дарҷ гардида буд ва, аз тарафи дигар, мавқеи олимони нисбат ба масъалаи оила ва кӯдак муносиб набуд, паҳлуҳои алоҳидаи он мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Новобаста ба ин меъёрҳои зиёде дар қонунгузорию пайдо шуданд, ки баҳри мустақамии оила ва таъмини ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои кӯдак равона гардидаанд. Ҳуқуқҳои кӯдакони қонунӣ ва ғайриқонунӣ таваллудшудагон нисбат ба падару модар ва ҳешовандони онҳо пурра баробар қарда шуд. Васоят хусусияти оммавӣ пайдо қард. Васӣ будан масъулияти фахрӣ ба ҳисоб рафта, васоят ҳамчун мансаб шуморида мешуд, ки ўро мақомоти васоят ва парасторӣ таъйин мекард. Муқаррар намудани падарии кӯдаки ғайриникоҳ таваллудшуда аз тарафи модар бидуни ягон далелу исбот ба роҳ монда шуд. Муаллиф чунин ақида дорад, ки ин, аз як тараф, кафолати ҳуқуқи кӯдак буд, аз тарафи дигар, баръакс, заминаи хатарнок барои поймолшавии ҳуқуқи манфиатҳои кӯдак шуда метавонист.

Дар натиҷаи таҳлили ин давраи таърихӣ хулосабарорӣ шудааст, ки кӯдак аз объекти ҳокимияти падару модар ба объекти сиёсати давлатӣ «табдил» ёфт, бинобар ин, кӯшишҳои таъсиси ҳуқуқи кӯдак, ки дар он кӯдак субъекти муносибатҳои ҷамъиятӣ буд, самара надод.

Дар зербоби чоруми боби якум - **«Таносуби категорияҳои «кӯдак», «ноболиғ» ва «хурдсол» дар консепсияи ҳуқуқҳои кӯдак»** мушкилоти муайянсозии мафҳумҳо дар қонунгузорию Тоҷикистон бобати мафҳуми «кӯдак» мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Дар доираи ин зербоб муаллиф қайд намудааст, ки дар қонунгузорию ҶТ имрӯз мафҳумҳои зиёде дар иртибот бо истилоҳи «кӯдак» истифода мешаванд, ки фарогири якдигар ва ё ба якдигар хеле наздик мебошанд. Масалан, мафҳумҳои «кӯдак», «фарзанд», «ноболиғ», «кӯдаки ноболиғ», «наврас», «навзод», «ҷавон» ва ғ.

Дар натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ муаллиф муайян кардааст, ки маҳаки ноболиғ эътироф намудани шахс ин синну сол мебошад. Яъне шахси аз ҳаҷдаҳсола хурд ноболиғ доништа мешавад. Маъмулан дар адабиёти ҳуқуқӣ зимни истифодаи мафҳуми «ноболиғ» маъное дар назар дошта мешавад, ки тибқи он зери ин мафҳум шахсе эътироф мегардад, ки ба синну соли муайяне, ки бо фарорасии он қонун қобилияти пурраи амалқунии ўро муқаррар мекунад, нарасидааст. Бо ибораи дигар, ноболиғӣ сарҳадест, ки бо гузаштан аз он шахс имқонияти амалигардонии ҳуқуқҳои субъективӣ ва уҳдадорихои ҳуқуқиеро, ки қонунгузорӣ муқаррар кардааст, дар ҳаҷми пурра пайдо мекунад. Дар қиёс бо мафҳуми «ноболиғ» мафҳуми «хурдсол» вақте истифода мешавад, ки зарурати тавачҷуҳ ба муқаллафии шахс ҷой дорад, яъне қобилияти шахс вобаста ба дарки хислати рафтор ва идорақунии амалҳои худ мебошад.

Дар Қонвенсия дар бораи ҳуқуқи кӯдак шахси ба синни 18 нарасида ҳамчун кӯдак тавсиф гардида, чунин истисно пешбинӣ шудааст: агар тибқи қонуне, ки нисбат ба ин кӯдак истифода мегардад, он пештар ба синни балоғат нарасида бошад. Яъне кӯдак шахси ба балоғат нарасида мебошад. Ноболиғ низ шахси ба балоғат нарасида аст.

Маънои дигар мафҳумҳо низ таҳлил шуда, дар қиёс бо мафҳуми «кӯдак» арзёбӣ гардидаанд.

Ба ақидаи муаллиф, мафҳуми «кӯдак» мафҳуми умумии ифодақунандаи аломатҳои универсалӣ мебошад ва нисбат ба ҳама шахсоне татбиқ мегардад, ки ба синни 18 нарасидаанд. Зимнан мафҳуми мазкур тобеияти соҳавӣ надошта, истифодаи он яқсон дар ҳуқуқи граждани, ҳуқуқи оилавӣ, ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ, ҳатто соҳаҳои ҳуқуқи оммавӣ – ҳуқуқи ҷиноятӣ, ҳуқуқи маъмурий ва ғайра ҷоиш аст.

Қонунгузории граждани, асосан, дар иртибот бо вазъи ҳуқуқии кӯдак ду мафҳумро истифода мебарад - хурдсол ва ноболиғ. Хурдсол шахсе мебошад, ки ба синни чордаҳ нарасидааст. Ноболиғ шахсест, ки то синни 18 мебошад. Зимни истифодаи таснифи мазкур ҳаҷми имқониятҳо вобаста ба синну сол, инчунин амалигардонии ҳуқуқи уҳдадорихо вобаста ба омодагии равонии кӯдак ба инобат гирифта шудааст.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки дар қонунгузории оилавӣ мафҳумҳои болозикр пароканда ва ба таври номураттаб, бидуни ягон асосноқунии мантиқиву мазмунӣ истифода шудаанд. Аз ин

рӯ, тақлиф шудааст, ки дар тамоми матни КО ҚТ истилоҳи ягонаи умумии «кӯдак» истифода бурда шавад. Танҳо бо мақсади алоҳида кунонидани вазъи ҳуқуқии падару модар, бародару хоҳар ва фарзандон истифодаи истилоҳи «ноболиғ» ҷои ҷаъ аст.

Боби дуюми рисола - «**Проблемаҳои вазъи ҳуқуқии кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқии хусусӣ**» аз панҷ зербоб иборат мебошад. Дар ин боб вазъи ҳуқуқии кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқии граждани, оилавӣ дар иртибот бо ҳуқуқу уҳдадорихои падару модар ва ғамхори махсуси давлат, инчунин масъалаҳои ҷавобгариҳои онҳо таҳқиқ ва баррасӣ шудааст.

Дар параграфи якуми боби дуум - «**Вазъи ҳуқуқии кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқии граждани**» муаллиф кӯдакони ба ҷумлаи субъектҳои махсуси муносибатҳои ҳуқуқии граждани дохил намудааст, ки чораҳои махсуси ҳимоявиरो талаб мекунад, зеро бинобар синну сол ва хусусияти равонӣ онҳо наметавонанд мустақилона манфиатҳои худро ҳимоя намоянд. Дар иртибот бо ин меъёрҳои қонунгузори граждани бояд ин хусусиятро ба инобат гиранд ва ҳуқуқу озодиҳои ин гурӯҳи субъектҳоро ҳифз кунанд. Дар ин ҳолат мақомоти васоюту парасторӣ ба сифати кафили риояи ҳуқуқу озодиҳои ноболиғон баромад мекунад.

Сипас муаллиф мушкилоти вазъи ҳуқуқии ҷанин, намудҳои қобилияти амалкунӣ, эмансипатсия ва ғайраро дар муносибатҳои ҳуқуқии граждани баррасӣ намудааст.

Дар қонунгузори граждани ҳуқуқу уҳдадорихои шахсони то 6-сола норавшан буда, унсурҳои таркибии он ҷой надоранд. Пас, шахсони то 6-сола пурра ғайри қобили амал буда, мустақилона ягон гурӯҳи аҳдҳоро баста наметавонанд. Ин муқаррарот бевосита дар КГ ҚТ мустаҳкам шудааст. Аз тарафи дигар, истифодаи истилоҳи «қобилияти амалкунӣ» нисбат ба ин гурӯҳи кӯдакони ҷой дорад. Аз ин нуқта, тахмин задан мумкин аст, ки ин гурӯҳ қобилияти амалкуниро дар ин ё он ҳаҷм дошта метавонад, вале дар саросари қонунгузори граждани ишораи дигаре барои асоснок кардани ин тасдиқот ҷой надорад.

Дар заминаи таҳлилҳо муаллиф пешниҳод намудааст, ки таснифи қобилияти амалкунӣ таърихан (аз замони ҳуқуқи римӣ) ташаққуфта таҷдиди назар карда шавад.

Дар қонунгузори вазъи ҳуқуқии граждани кӯдак баъзе хусусиятҳоро доро буда, нишонҳои махсусияти он мебошад. Ҳамзамон

бояд ба инобат гирифт, ки на ҳама хусусиятҳои мазкур ба манфиати кӯдак ҳамчун иштирокчии муносибатҳои ҳуқуқии граждани мебошад. Аз ин рӯ, такмили қонунгузорӣ вобаста ба ин масъала ва дақиқ намудани вазъи ҳуқуқии граждани кӯдак дар марҳилаи муносири рушди ҷомеа зарур мебошад.

Дар зербоби дуҷуми боби дуҷум - «**Вазъи ҳуқуқии кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқии оилавӣ**» муаллиф қайд менамояд, ки яке аз масъалаҳои муҳим вобаста ба вазъи ҳуқуқии кӯдак ин ҳолати ҳуқуқии субъекти мазкур дар муносибатҳои ҳуқуқии оилавӣ мебошад, зеро таърихан нисбат ба институти мазкур маҳз аз дидгоҳи ҳуқуқи оилавӣ баҳо дода мешуд.

Таҳлили қонунгузори оилавӣ нишон медиҳад, ки дар тафовут аз қонунгузори граждани дар он мафҳумҳои қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалқунии оилавӣ ҷой надоранд. Вале ин ҳолат набояд ба ҳулосае орад, ки дар қонунгузори оилавӣ ва, умуман, ҳуқуқи оилавӣ фаҳмиши мафҳумҳои мазкур ҷой надорад.

Хусусияти қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалқунии маҳсули кӯдак дар он зоҳир меёбад, ки кӯдак бо расидан ба синну соли алоҳида ҳуқуқи уҳдадорихи алоҳидаро ба даст меорад ва ё баръакс аз даст медиҳад.

Дар муносибатҳои ҳуқуқии оилавӣ принсипи афзалияти тарбияи кӯдак дар оила, ғамхорӣ нисбат ба некуаҳволӣ ва рушди қамоли онҳо, таъмини бештари ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои аъзои нобилиғ амал мекунад. Ҳолати мазкур инъикосқунандаи мустақилияти кӯдак дар оила ҳамчун субъект мебошад. Маҳз манфиати кӯдак ҳамчун маҳаки муайянқунандаи ҳалли ҳамаи масъалаҳои, ки ба ҳаёт ва тарбияи онҳо дахл дорад, баромад мекунад.

Паҳлуи дигари вазъи ҳуқуқии кӯдак ин имқонияти мавҷудияти уҳдадорихи кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқии оилавӣ мебошад. Маълум аст, ки дар қонунгузори оилавии ҚТ меъёрҳои ҳуқуқӣ тавре шакл гирифтаанд, ки суҳан танҳо дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак меравад. Азбаски вазъи ҳуқуқии субъект танҳо аз ҳуқуқ иборат буда наметавонад, мавҷудияти уҳдадорихи кӯдак ҳалқунанда мебошад.

Ба андешаи муаллиф, кӯдак ҳамчун иштирокчии муносибатҳои ҳуқуқии оилавӣ ва дигар муносибатҳои ҳуқуқи хусусӣ бе уҳдадорӣ буда наметавонад, сарфи назар аз он ки дар қонунгузори оилавӣ бевосита уҳдадорихи дарҷ нагардидаанд.

Дар зербоби сеҷуми боби дуҷум – «**Проблемаҳои ҳуқуқ ва уҳдадорихи мутақобилаи падару модар ва фарзандон**» муаллиф

муфассал мушкилоти мутақобилияти ҳуқуку уҳдадориҳои падару модар ва кӯдакро кушодааст.

Қайд шудааст, ки барои муайян намудани вазъи ҳуқуқи дақиқи кӯдак баррасии он дар иртибот бо ҳуқуку уҳдадориҳои падару модар нисбат ба фарзандон зарур мебошад. Дар акси ҳол вазъи ҳуқуқи кӯдак нопурра муайян гардида, паҳлуҳои мубрами он нокушода боқӣ мемонанд.

Таҳлили меъёрҳои ҳуқуқи конунгузории амалкунандаи ҚТ (оилавӣ, граждани, ҷиноятӣ ва дигар соҳаҳои ҳуқуқ) нишон медиҳад, ки кӯдак дорои вазъи ҳуқуқӣ-оилавии мустақил мебошад, ки хусусияти фарқкунандаи он дар афзалияти барзиёди маҷмӯи ҳуқуку озодиҳои шахси дар муқобил бо уҳдадориҳои падару модар ифода меёбад. Ҳуқуқи оила муҳимияти аввалиндараҷаи ҳуқуқҳои шахсии аз вазъи оилавии кӯдак бармеомадаро муайян мекунад.

Ҳамин тавр, таъмин ва ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак дар оила аз тарафи конунгузорӣ қафолат дода шуда, танҳо дар ҳоле амалӣ мегардад, ки падару модар уҳдадориҳои худро ба таври дахлдор иҷро намоянд. Ба амал баровардани ҳуқуқҳои падару модар ҳамзамон иҷрои уҳдадориҳои падару модар мегардад. Мушкилоти назарии мазкур ба бахсҳои умумитар – ҳуқуку уҳдадориҳои субъективӣ бурда мерасонад. Дар баробари ин, бахсҳои мазкур танҳо назарӣ набуда, аҳамияти амалӣ низ доранд. Инъикоси ин бахсҳои назариявиро дар таҷрибаи қабули Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» дидан мумкин аст, ки сарҳади сурхи байни ҳуқуку уҳдадориҳои мазкурро муайян намулдааст. Аз ин рӯ, таҳия ва қабул шудани Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи кӯдак» яке аз «воқунишҳо»-и давлату ҷамъияти мо ба пайомадҳои ҷаҳони муосир буда, иқдоми саривақтӣ мебошад.

Дар зербоби чоруми боби дуюм, ки «**Амсилаи ҳуқуқи ғамхорӣ иҷтимоӣ ва ҳуқуқҳои кӯдак: проблемаҳои ҳамохангии манфиатҳои ҳуқуқи хусусӣ ва ҳуқуқи оммавӣ**» ном дорад, ки дар он шаклҳои ҷобачогузории кӯдакони бе парасторӣ падару модар монда, роҳҳои ҳуқуқи хусусии ҷимояи манфиатҳои оммавӣ ва мушкилоти барҳӯрди онҳо баррасӣ гардидаанд. Зимни баррасии ин масъалаҳо қайд шудааст, ки дар таҷрибаи дигар давлатҳо шаклҳои гуногуни ҷобачогузорӣ пешбинӣ шудааст, ки баъзеи онҳо бахснок мебошанд.

Ба андешаи муаллиф, баҳсҳои мазкурро идома додан мумкин аст, чунки дар байни онҳо умумият ва тафовутҳои чузъию назаррас ҷой доранд, вале ин баҳсҳо самарабахш нестанд. Аз ин рӯ, мавқеи дуруст он аст, ки васоят, парасторӣ, оилаи қабулшуда, патронаж, оилаи (мураббии) парастор ва ғайра шаклҳои ҷобачогузории кӯдаконе мебошанд, ки бе парастории падару модар мондаанд ва инҳо шаклҳои мустақил мебошанд. Дар давлатҳо ва низомҳои ҳуқуқии гуногун онҳо табиат ва аломатҳои гуногунро дошта метавонанд. Дар ҳар сурат тарбия дар муҳити оила шакли беҳтарини тарбия мебошад. Ягон шакли дигари ҷамъиятии тарбия наметавонад ҷойи оиларо гирад.

«Хусусиятҳои ҷавобгарии ҳуқуқии кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқии хусусӣ» - зербоби панҷуми боби дуум – ба яке аз ҷанбаҳои муҳимми исботи мустақилияти кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқӣ бахшида шудааст.

Диссертант қайд намудааст, ки ҷавобгарӣ яке аз паҳлуҳои муҳимми вазъи ҳуқуқии кӯдак маҳсуб меёбад. Бе баррасии масоили ҷавобгарии ҳуқуқии кӯдак мазмуни унсурҳои вазъи ҳуқуқии ӯ нопурра боқӣ мемонад, аз ин рӯ, баррасии хусусиятҳои ҷавобгарии кӯдак дар муносибатҳои хусусӣ басо муҳим арзёбӣ мегардад.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ қайд мегардад, ки кӯдакони то 14-сола мутлақо қобилияти деликтиро надоранд (С.Н. Братус, Я.Р. Веберс, Н.М. Ершова, А.Ю. Чапишкин ва ғ.). Пас, хусусияти қобилияти субъекти ҳуқуқи граждани будани хурдсолон дар унсури низоми он набудани қобилияти деликтиро дар назар дорад, яъне ноболиғи то синни 14 танҳо дорои қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қисман қобилияти амалкунӣ мебошад. Диссертант қайд менамояд, ки агар бо муаллифоне розӣ шавем, ки ба қавли онҳо қобилияти деликтӣ ҳамчун унсури қобилияти амалкунӣ мебошад, сӯхан дар бораи қобилияти нопурраи ҷавобгарии ҳуқуқии граждании кӯдакони то синни 14 мерафт. Ҳамзамон чунин хулоса зидди қонунгузории амалкунанда мебошад. КГ ҚТ ба ҷавобгарии ҳуқуқии граждани кашиданро аз синни 14 имкон медиҳад. Чунин шуморида мешавад, ки сар қарда аз ин синну сол, чун қоида, шахс барои содир намудани амалҳои ҳуқуқӣ дорои таҷрибаи кофӣ, қобилияти ақлию иродавӣ дар соҳаи ҳуқуқи граждани мегардад. Ҳамзамон, бояд қайд кард, ки қобилияти деликтӣ ноболиғони синни аз 14 то 18 дар уҳдадорҳои шартномавӣ ва ғайришартномавӣ яхела нест.

Мушкилоти асосии қобилияти деликтӣ оилавино баррасӣ намуда, муаллиф ба хулосае омадааст, ки барои ноболиғоне, ки

ақди никоҳ бастаанд ва (ё) падару модар хастанд, қобилияти деликтӣ унсури зарурии қобилияти субъекти ҳуқуқи оилавӣ будани онҳо дар баробари қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкунӣ мебошад. Бо дарназардошти вазъи ҳуқуқи кӯдаконе, ки қобилияти амалкунии пурраро то ба синни 18 ба даст наовардаанд ва масъулиятро доро намебошанд, мувофиқан дар бораи қобилияти деликтӣ онҳо суҳан рондан нодуруст аст. Сохтори қобилияти субъекти ҳуқуқи оила будани онҳо қобилияти деликтиро дар бар намегирад. Пас, маълум мешавад, ки сохтори қобилияти субъекти ҳуқуқи граждани будан аз қобилияти оилавии натанҳо шахсони ба балоғат расида ва ноболиғон, балки байни кӯдакони синну соли гуногун фарқ мекунад.

Дар баробари масъалаҳои баррасишуда набояд фаромӯш кард, ки баррасии хусусиятҳои ҷавобгарии кӯдак дар муносибатҳои хусусӣ аз хусусиятҳои ҷавобгарии падару модар ва дигар шахсони онҳоро ивазкунада вобастагии калон дорад.

Дар боби сеюм - **«Проблемаҳои амалигардии ҳуқуқи уҳдадорҳои кӯдак дар муносибатҳои алоҳидаи ҳуқуқи хусусӣ»** чор зербоб муттаҳид шудааст.

Зербоби якум – **«Ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ кӯдак дар ҳуқуқи граждани ва оилавӣ»** масъалаҳои ҳалталаби ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ кӯдакро дар ҳуқуқи граждани ва оилавӣ фаро гирифта, дар доираи он муаллиф ба намудҳои алоҳидаи он диққат додааст.

Аз ҷумла қайд шудааст, ки дар баробари фардисозии кӯдак ин ҳуқуқҳои имкон медиҳанд, ки таълиму тарбияи кӯдак ва ташаққули рӯҳию ахлоқии ӯ дуруст ба роҳ монда шаванд. Бо ҳамин сабаб, барои эътирофи субъекти мустақили ҳуқуқ будани кӯдак мавҷудияти ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ муҳим мебошад.

Таҳлили меъёрҳои боби 11 ҚО ҚТ нишон дод, ки дар онҳо ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ натанҳо номбар ва эълон шудаанд, балки ҳамзамон ба ҳолатҳои вайроншавӣ ва ё душворӣ дар амалишавии онҳо диққат дода шудааст. Сарфи назар аз дастовардҳо, тақмили минбаъдаи ҚО ҚТ дар ин масъала имрӯз зарурати объективӣ буда, бояд номгӯи ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ кӯдак васеътар карда шавад. Инро марҳилаи дуҷоми тақмили ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ кӯдак номидан мумкин аст – вақте аз эътирофи вазъи ҳуқуқи мустақили кӯдак

(марҳилаи якум) ба зинаи такмил ва васеъгардонии он гузариш сурат мегирад.

Дар зербоби дуум, ки «**Кӯдак ҳамчун субъекти ҳуқуқҳои ашъӣ ва манзилӣ**» ном дорад, қайд шудааст, ки дар назарияи ҳуқуқи граждани ва оилавӣ то ба ҳол табиати баъзе ҳуқуқҳои молумулкии кӯдак то ба охир ҳалли ҳудро наёфтааст. Таҳлили масъалаи иштироки кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқии ашъӣ нишон дод, ки танзими дақиқи вазъи ӯ дар қонунгузорӣ чой надорад.

Паҳлуи муҳимми ҳуқуқи ашъии кӯдак ин ҳуқуқи манзилии ӯ мебошад. Қонунгузорӣ, дар мачмӯъ, ҳуқуқҳои манзилии кӯдакро мустақкам намуда, дар онҳо тамоюли эътирофи ин ҳуқуқҳо чун ҳуқуқҳои табиӣ ва бегонанашаванда мушоҳида мешавад, ки ба кӯдак аз лаҳзаи таваллуд мансуб буда, замина ва кафолати муҳимми амалишавии дигар ҳуқуқҳои кӯдак мебошанд. Метавон тасдиқ намуд, ки қонунгузори Тоҷикистон ба пуррагӣ ба Конститутсияи ҚТ, Конвенсия дар бораи ҳуқуқи кӯдак ва дигар санадҳои байналмилалӣ мувофиқ мебошад. Дар баробари ин қонунгузори Тоҷикистон дорои як қатор нуқсонҳо ва нодақиқии матн мебошад, ки метавонад барои амалишавии ҳуқуқҳои манзилии кӯдак дар ҳолатҳои алоҳида душворӣ эҷод намояд. Дар чунин ҳолатҳо татбиқкунандагони ҳуқуқ ба дилемма дучор мешаванд – аз як тараф, манфиати кӯдак меистад, аз тарафи дигар – манфиати молик. Бинобар ин, такмили қонунгузорӣ дар ин ҷода амали муҳим ва зарурӣ буда, аз ҷониби диссертант як қатор таклифҳои манзур гардидаанд.

Зербоби сеюм «**Ҳуқуқи ухдадорихи алиментии кӯдак**» буда, дар доираи он таҳқиқи густурдаи муносибатҳои алиментӣ сурат гирифтааст. Зимни таҳқиқоти диссертатсионӣ муайян шудааст, ки мантиқи қонунгузор ҳангоми муайян намудани хусусиятҳои алиментдиҳии падару модар нисбат ба категорияҳои гуногуни алиментгирандагон пайдарҳамӣ надорад.

Кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқии оилавӣ ҳамчун алиментгиранда ва алиментдиҳанда баромад мекунад. Бо мақсади таъмини пайдарҳамии мантиқӣ ва кафолати иловагӣ таклиф шудааст, ки тамоми ухдадорихи алиментдиҳӣ бояд ба ду гурӯҳ ҷудо гардад: ухдадорихи алиментдиҳӣ нисбат ба кӯдакон; ухдадорихи алиментдиҳӣ нисбат ба болиғон.

Аз таҳлилҳо бармеояд, ки қонунгузор на дар ҳама ҳолатҳо ҳуқуқи манфиатҳои кӯдакро ба инобат гирифтааст.

«Хукуку ухдадориҳои кӯдак дар муносибатҳои ҳукукии меросӣ» зербоби чорум буда, дар доираи он муайян шудааст, ки аз рӯи қоидаи умумӣ кӯдак ба сифати ҳам меросгузор ва ҳам ворис баромад карда метавонад.

Ба сифати меросгузор баромад намудани кӯдак вобаста ба шакли мушаххас (ҳамчун шахси ғавтида ва ё ҳамчун васиятгар) баҳснок мебошад. Баҳснокии масъала маҳз дар он зоҳир мегардад, ки надоштани ҳукуқи васиятгузори кӯдаки аз 14 то 18-сола дар КГ ҚТ бевосита пешбинӣ нашудааст. Баръакс, аз мазмуни КГ ҚТ доштани чунин ҳукуқи кӯдакро ошкор сохтан мумкин аст.

Дар натиҷа, муаллиф хулосае баровардааст, ки дар муносибатҳои меросӣ вазъи ҳоссаи кӯдак ҷой дошта, конунгузор мувофиқан масъалаҳои мазкурро зимни муқаррар намудани меъёрҳои ҳукукӣ ба инобат гирифтааст, ки дар натиҷа дар конунгузори граждани вобаста ба масъалаҳои мерос осори онро мушоҳида кардан мумкин аст. Бо мақсади ҳифзи беҳтару хубтари ҳукуку манфиатҳои кӯдак ва таҳкими вазъи ҳукукии ӯ тақмили конунгузори Тоҷикистон дар масъалаҳои ҷузъӣ ҷой дорад.

Боби чоруми рисола - **«Проблемаҳои ҳимояи ҳукуқҳои кӯдак»** аз ду зербоб иборат буда, ба масъалаҳои мубрами ҳимояи ҳукуқҳои кӯдак бахшида шудааст.

Зимни баррасии зербоби якуми он – **«Восита ва механизмҳои ҳукукии граждани ва оилавии ҳимояи ҳукуқҳои кӯдак»** муаллиф қайд намудааст, ки восита ва механизмҳои ҳукукии граждани ва оилавӣ, ки ба ҳимояи ҳукуку манфиатҳои кӯдак равона шудаанд, кафолатҳои ҳукукии ҳифзи ҳукуку манфиатҳои кӯдак мебошанд.

Хусусияти амалигардонии мустақилонаи ҳукуқи кӯдак ба ҳимоя дар он аст, ки он танҳо нисбат ба падару модар истифода шуда, ба мақомоти васоюту парасторӣ новобаста ба синну сол ва ба мақомоти судӣ танҳо пас аз расидан ба синни чордаҳ мурочиат карда метавонад.

Муаллиф қайд кардааст, ки маҳз ба туфайли дар сатҳи баланди доктриналӣ коркарди низоми мавҷуда имкон додааст, ки дар низоми ҳукукии Тоҷикистон институти ҳимояи ҳукуку манфиатҳои кӯдак дуруст ҷорӣ гардида, бисёр мушкilotи ҷомеаи имрӯзаӣ мо ба таври ноаён ҳал шуда истодаанд. Тағйир додани ин низом, тақмили он бояд мураттабу муназзам ва аз ҷониби мутахассис сурат

гирад, вагарна ин ҳолат ба тартиботи ташаққулёфта таъсири манфии ноаён низ расонида метавонад.

Дар доираи зербоби дуоми боби чорум - «**Нақши мақомоти васојату парасторӣ дар ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои кӯдак**» муаллиф таърихи ташаққул ва рушди институти васојат ва парастори-ро таҳқиқ карда, нақши калони онро дар таъмини ҳуқуқҳои кӯдак исбот намудааст.

Падидаи васојат ва парасторӣ падидаи мураккаби ҳуқуқӣ буда, чузъи таъминоти иҷтимоии давлат ба ҳисоб меравад. Онро аз нигоҳи ҳуқуқи конститусионӣ, маъмурӣ, граждани ва оилавӣ тавсиф намудан мумкин аст, вале дар ҳар сурат унсурҳои асосии муайянсозандаи табиати он баҳснок боқӣ мемонанд.

Азбаски васојат ва парасторӣ нисбат ба кӯдак баҳри пуррагардонии оилаи табиӣ нигаронида шуда, васиёну парасторон сарфи назар аз муваққатӣ будан чойи падару модарро мегиранд, муаллиф тақлиф дорад, ки дар муносибатҳои алиментдихӣ васиёну парасторон чун алиментгиранда ва дар муносибатҳои меросӣ чун меросгиранда баромад намоянд.

Дар **хулоса** натиҷаҳои асосии таҳқиқоти илмӣ ифода гардида, ҷанбаҳои назариявӣ дақиқ шудаанд ва аз тарафи муаллифи диссертатсия як қатор пешниҳодҳои муфид бобати тақмили қонунгузорӣ ибраз ёфтаанд.

РӯЙХАТИ ИНТИШОРОТИ УНВОНҶҶҶИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

Аз рӯи мавзӯи диссертатсия қорҳои зерини асосӣ ба ҷоп расидаанд:

Монографияҳо, бобҳо аз монографияҳои дастаҷамъӣ

[1-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Вазъи ҳуқуқии кӯдак тибқи қонунгузории Тоҷикистон: тадқиқоти сивилистӣ. / И.Ғ. Ғаффорзода. – СПб.: Питер, 2016. (10 ҷ.ҷ).

[2-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Кӯдак ҳамчун субъекти муносибатҳои ҳуқуқӣ: ҳолати ҳуқуқӣ ва мушкилоти танзим./ И.Ғ. Ғаффорзода. – Душанбе: «ЭР-граф», 2017. (12,25 ҷ.ҷ.).

[3-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Права ребёнка и родительская власть: исторические аспекты и современные теоретико-практические проблемы частнопроводного характера. / И.Ғ. Ғаффорзода. – Душанбе, «ЭР-граф», 2018. (13,9 ҷ.ҷ.).

**Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи
Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:**

[4-М]. Гаффорзода, И.Ф. Правовой статус ребенка в гражданском праве: постановка вопроса = Вазъи ҳуқуқи кӯдак дар ҳуқуқи граждани: масъалагузорӣ /И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2016. - №2/6 (210). – С. 194-198.

[5-М]. Гаффорзода, И.Ф. Эмансипация и ее теоретико-практическая значимость и необходимость для правореализации несовершеннолетнего в условиях правовой действительности Республики Таджикистан = Эмансипатсиява аҳамияту зарурати назариявӣ амалии он барои амалигардии ҳуқуқи ноболиғон дар шароити воқеияти ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон /И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - Душанбе, 2017. - №2/7. – С. 273-280.

[6-М]. Гаффорзода, И.Ф. Соотношение понятий «малолетний», «несовершеннолетний» и «ребенок»: их гражданско-правовое значение = Таносуби мафҳумҳои «хурдсол», «ноболиғ» ва «кӯдак»: аҳамияти ҳуқуқи граждани он / И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - Душанбе, 2017. - №2/10. – С. 251-257.

[7-М]. Гаффорзода, И.Ф. О некоторых аспектах правового статуса ребенка в мусульманском праве = Оид ба баъзе ҷанбаҳои вазъи ҳуқуқи кӯдак дар ҳуқуқи мусулмонӣ / И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - Душанбе, 2018. - №2. – С. 180-186.

[8-М]. Гаффорзода, И.Ф. О проблемах правового положения ребенка в римском праве = Оид ба мушкилоти ҳолати ҳуқуқи кӯдак дар ҳуқуқи римӣ / И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2018. - №3. – С. 153-162.

[9-М]. Гаффорзода, И.Ф. Проблемы участия несовершеннолетнего в отношениях, регулируемых гражданским правом = Мушкилоти иштироки ноболиғ дар муносибатҳое, ки бо ҳуқуқи граждани танзим мешаванд / И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2018. - №4. – С. 204-214.

[10-М]. Гаффорзода, И.Ф. Баъзе чанбаҳои ҷавобгарии ҳуқукии кӯдак дар муносибатҳои хусусӣ аз нигоҳи стандартҳои байналмилалӣ ва қонунгузори милли / И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - Душанбе, 2019. - №2. – С. 176-180.

[11-М]. Гаффорзода, И.Ф. Тазоҳури хусусиятҳои иштироки кӯдак дар танзими ҳуқукии муносибатҳои меросӣ / И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2019. - №3. – С. 175-180.

[12-М]. Гаффорзода, И.Ф. Асосҳои назарии мазмуну моҳияти ҳуқуқи уҳдадорӣ падару модар дар тарбияи фарзандон / И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. - №1. – С. 193-198.

[13-М]. Гаффорзода, И.Ф. Баъзе чанбаҳои муҳраи вазъи ҳуқукии кӯдак дар даври шӯравӣ / И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. - №1. - С. 237-243

[14-М]. Гаффорзода, И.Ф. Мушкилоти танзими ҳуқукии иштироки кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқи манзилӣ: баъзе масъалаҳои назарию амалӣ / И.Ф. Гаффорзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – 2020. - № 2 (30). - С.193-203.

[15-М]. Гаффорзода, И.Ф. Баъзе чанбаҳои мувоҳисавии вазъи ҳуқукии кӯдак дар иртибот бо ҳуқуқи падару модар ба таълиму тарбияи фарзандон / И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - Душанбе, 2020. - №2. – С. 196-201.

[16-М]. Гаффорзода, И.Ф. Масоили назариявӣ ва танзимӣ-ҳуқукии қобилияти субъекти ҳуқуқи граждани будани кӯдак / И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - Душанбе, 2020. - №2. - С. 231-238.

[17-М]. Гаффорзода, И.Ф. Баъзе масъалаҳои ҳуқуқи уҳдадорӣ мутақобилаи падару модар ва фарзандон / И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. - №3. – С. 215-223.

[18-М]. Гаффорзода, И.Ф. Амсилаи ҳуқукии ғамхорӣ иҷтимоӣ ва ҳуқуқҳои кӯдак: мушкилоти ҳамроҳсозии манфиатҳои хусусӣ-

хукукӣ ва оммавӣ-хукукӣ/ И.Ғ. Ғаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. - №4. – С. 243-251.

[19-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Масъалаҳои муҳими восита ва механизмҳои ҳукукии гражданин ва оилавии ҳимояи ҳукуқҳои кӯдак / И.Ғ. Ғаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. - №5. – С. 254-262.

[20-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Нарх ҳамчун унсурҳои шартномаи муаллифӣ/ И.Ғ. Ғаффорзода // Паёми донишгоҳ (Донишгоҳи славянии Россия-Тоҷикистон). – Душанбе, 2013. - №4(43). – С. 105-115.

Сарчашмаҳои дигар

[21-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Мавқеи шартномаи муаллифӣ дар нигоҳи шартномаҳои ҳукукии гражданин: мушкилоти доктриналӣ ва дурномаи тақмили қонунгузори ҚТ / И.Ғ. Ғаффорзода // Паёми Суди конституцсионии ҚТ (Маҷаллаи илмию иттилоотӣ). – Душанбе, 2011. - №4. – С. 136-145.

[22-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Вазъи муосир ва дурномаи рушди шартномаи муаллифӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон/ И.Ғ. Ғаффорзода // Паёми Суди конституцсионии ҚТ (Маҷаллаи илмию иттилоотӣ). - Душанбе, 2012. - №2. - С.155-160.

Китобҳои дарсӣ ва васоити таълимӣ

[23-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Барномаи таълимии фанни ҳукукии римӣ (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ) / М.А. Маҳмудов, Ш.К. Бадалов. – Душанбе, «ЭР-граф», 2011. – 32 с.

[24-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Барномаи таълимии фанни ҳукукии оила (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ) / М.А. Маҳмудов, Ш.К. Бадалов, Б.Т. Худоёров. – Душанбе, «ЭР-граф», 2011. – 40 с.

[25-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Барномаи таълимии фанни ҳукукии экологӣ (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ) / Ш.К. Бадалов. - Душанбе, «ЭР-граф», 2011. - 40 с.

[26-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Барномаи таълимии фанни ҳукукии шартномавӣ / Р.Ҷ. Ҷабборов, Ш.К. Бадалов. - Душанбе, «ЭР-граф», 2011. - 12 с.

[27-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Барномаи таълимии фанни ҳукукии нақлиёт (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ) / Ш.К. Бадалов. - Душанбе, «ЭР-граф», 2011. - 20 с.

[28-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Барномаи таълимии курси махсуси «Ҳимояи ҳуқуқи занон ва кӯдакон дар ҳуқуқи оилаи Тоҷикистон» / М.Ҷ. Бурхонова, Ш.К. Бадалов, Н.Ш. Қурбоналиев. - Душанбе, «ЭР-граф», 2013. - 28 с.

[29-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Ҳимояи ҳуқуқҳои кӯдакон дар ҳуқуқи оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон / М.Ҷ. Бурхонова, Ш.К. Бадалов. - Душанбе, «ЭР-граф», 2013. - 83 с.

[30-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Ҳуқуқи граждани (воситаи таълимӣ) / Ш.К. Бадалов, Н.Ш. Қурбоналиев, Б.Р. Расулов. - Душанбе, «ЭР-граф», 2013. - 336 с.

[31-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Ҳамкориҳои ҳуқуқии байналмилалӣ вобаста ба парвандаҳои ҷиноятӣ, граждани ва иқтисодӣ (арбитражӣ). Силсилаи ҳуҷжатҳои байналмилалӣ/ П.С. Абдуллоев, Н.А. Қудратов. - Душанбе: ДМТ. - 2013. - 464 с.

[32-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Ҳуқуқи граждани. Қисми III / Ш.Т. Тағойназаров, Б.Р. Расулов, Ш.К. Бадалов, Ф.А. Қосимов. - Душанбе: нашриёти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2014. - 351 с.

[33-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Ҳуқуқи хусусии римӣ (бо забони тоҷикӣ). Воситаи таълимӣ / Қ.Ш. Қурбонов, Ҳ.М. Саидов. - Душанбе: «Андалеб Р», 2015. - 124 с.

[34-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Ҳуқуқи граждани. Қисми I (бо забони тоҷикӣ). Воситаи таълимӣ / Қ.Ш. Қурбонов, Ҳ.М. Саидов. - Душанбе: «Андалеб Р», 2015. - 212 с.

[35-М]. Ҳуқуқи моликияти зеҳнии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Вазои таълимӣ/ Ш.К. Ғаюров, Б.Р. Расулов, Ш.К. Каримзода, Ф.А. Қосимов. - Душанбе: «ЭР-граф». - 2017. - 312 с.

[36-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Ҳуқуқи граждани. Қисми I (китоби дарсӣ). / Қ.Ш. Қурбонов. - Душанбе: «Донишварон», 2017. - 504 с.

[37-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Ҳуқуқи кӯдак: вазъи имрӯзаи санадҳои меъриии ҳуқуқӣ / И.Ғ. Ғаффорзода. - Душанбе: «ЭР-граф», 2020. - 472 с.

Корҳои дар маводи конференсиҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ

[38-М]. Ғаффорзода, И.Ғ. Талаботи СУС ва мушкилоти қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои муаллиф/ И.Ғ. Ғаффорзода // Маводи конференсиҳои ҷумҳуриявӣ ва илмӣ назариявӣ ҳаёти устодону қорамандони ДМТ, бахшида ба «Қабули эълумии СММ дар бораи 10-солаи байналмилалӣ ва ҳамгироии фарҳангҳо (солҳои 2013- 2022)». Қисми I. - Душанбе, 2013. - С.95-99.

[39-M]. Гаффорзода, И.Ф. Оид ба баъзе масъалаҳои танзими ҳуқуқи объект ва мавзӯи шартномаи муаллифӣ / И.Ф. Гаффорзода // Ҳуқуқи гражданин ва нақши он дар ташаккули ҷомеаи шахрвандӣ. Маҷмӯаи мақолаҳои маводи конфронси илмии ҷумҳуриявӣ. - Душанбе: РТСУ, 2013. - С.230-239.

[40-M]. Gafforzoda, I.G. Human Resources Development in Tajikistan / I.G. Gafforzoda // International Conference on Human Resource Development: Building and Sustaining Capacity. – Vienna, Austria, 12 – 16 May 2014. – P. 127-136. = Гаффорзода, И.Ф. Рушди захираҳои инсонӣ дар Тоҷикистон/ И.Ф. Гаффорзода// Конфронси байналмилалӣ оид ба рушди захираҳои инсонӣ: ташаккул ва устувории иқтидор. – Вена, Австрия 12-16 майи соли 2014. – С. 127. -136. = Гаффорзода, И.Г. Развитие человеческого ресурса в Таджикистане / И.Г. Гаффорзода// Международная конференция по развитию человеческих ресурсов: создание и поддержание потенциала. – Вена, Австрия 12-16 мая 2014. – С. 127-136.

[41-M]. Гаффорзода, И.Ф. Ҳуқуқҳои кӯдак ва ҷимояи онҳо дар Тоҷикистон / И.Ф. Гаффорзода //Маводи конфронси ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2016. – С. 361-362.

[42-M]. Гаффорзода, И.Ф. Танзим ва ҳифзи ҳуқуқи кӯдак дар оила / И.Ф. Гаффорзода // Маводи конфронси ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «20-солагии Рӯзи Ваҳдати миллӣ» ва «Соли ҷавонон». – Душанбе, 2017. – С.74.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 347.63 (575.3)

67.99 (2) 4 (2Т)

Г – 24

Гаффорзода Ильёсджон Гаффор

**ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО СТАТУСА РЕБЕНКА
ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН: ЦИВИЛИСТИЧЕСКОЕ
ИССЛЕДОВАНИЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук
по специальности 12.00.03 - гражданское право;
предпринимательское право; семейное право;
международное частное право

ДУШАНБЕ – 2020

**Диссертация выполнена на кафедре гражданского права
юридического факультета Таджикского национального
университета**

- Научный консультант:** **Гаюров Шукрулло Караматуллоевич** – заведующий кафедрой гражданского права юридического факультета Таджикского национального университета, доктор юридических наук, профессор
- Официальные оппоненты:** **Бободжонзода Исрофил Хусейн** – главный научный сотрудник Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана, доктор юридических наук, доцент
- Тагаева Санавбар Назиркуловна** – профессор кафедры гражданского права учреждения высшего образования «Университет управления «ТИСБИ», доктор юридических наук
- Меликов Умрилло Асадуллоевич** – доцент кафедры экономического права факультета международных экономических отношений и права Таджикского государственного университета коммерции, доктор юридических наук
- Оппонирующая организация:** **Российско-Таджикский (славянский) университет**

Защита диссертации состоится «18» марта 2021 года в 10⁰⁰ часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA-002 при Таджикском национальном университете (734025, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак, зал диссертационного совета юридического факультета). С диссертацией можно ознакомиться на сайте www.tnu.tj и в библиотеке Таджикского национального университета по адресу: 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 17.

Автореферат разослан « ____ » _____ 2021 года.

**Ученый секретарь диссертационного совета,
доктор юридических наук, профессор**

Азиззода У.А.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы диссертационного исследования. Ребенок, его правовой статус, роль государства в регулировании отношений с участием детей, ответственность родителей за обучение и воспитание детей составляют группу задач, которые на современном этапе развития являются насущными проблемами и требуют своего неукоснительного разрешения.

Ребенок, будучи субъектом частного права, имеет правовой статус со свойственными особенностями, требующими отдельного исследования. В юридической литературе правовой статус ребенка рассматривается в основном с ракурса семейного права, тогда как в рамках гражданского права речь идет о «несовершеннолетнем». В этой связи неопределенным остается вопрос о том, что ребенок и несовершеннолетний - это один и тот же субъект или они являются абсолютно разными субъектами. По мнению диссертанта, концепция правового статуса ребенка является единой, поэтому ее различное понимание в связи с участием в обороте под разными наименованиями неприемлемо. Необходимо, чтобы во всем законодательстве речь шла о «ребенке». Данное понятие используется и в международных правовых актах.

Современный гражданский оборот также требует того, чтобы относительно правового статуса ребенка было более широкое понимание. Например, сегодня взаимосвязь статуса ребенка в гражданском и семейном праве неоспорима (так, гражданин, который заключил брак в соответствии с СК РФ до достижения 18-летнего возраста, в соответствии с ГК РФ становится полностью дееспособным, объявление эмансипации лица в соответствии с ГК РФ является основанием для отмены алиментных обязательств и др.).

По правовому статусу ребенка в гражданском и семейном законодательстве остаются множество вопросов, требующих своего разрешения. Например, правовой статус новорожденного, сделки, заключенные ребенком до 6-летнего возраста и др. Эти обстоятельства неизбежно требуют пересмотра правового статуса ребенка в частном праве. Заключение договоров посредством интернета (например, ребенок, играющий в интернете, скачивает ту или иную компьютерную программу и дает согласие на определенные условия использования указанной программы), проблемы доступа к информации, быть субъектом правоотношений интеллектуальной собственности и ряд дру-

гих проблем требуют специального отношения и глубокого научного анализа.

В этой связи необходим анализ законодательства Республики Таджикистан и определение потенциала существующих норм, связанных с решением данного вопроса. В случаях, когда имеющиеся нормы неэффективны, необходимо разработать новые нормы.

Одним из важных достижений правоведения прошлого века является рассмотрение ребенка как самостоятельного субъекта правоотношений. До того момента ребенок рассматривался с ракурса прав и обязанностей родителей (как объект родительской власти). Это одно из направлений настоящего исследования. С другой стороны, следует помнить, что невозможно рассматривать правовой статус ребенка без взаимосвязи прав и обязанностей родителей. В этой связи принятие Закона РТ «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей» еще более актуализировало настоящую проблему. Все изложенные обстоятельства требуют исследования и разрешения правового статуса ребенка с учетом прав и обязанностей родителей и попечительской заботы государства (опека и попечительство). В этой связи предельно важно решить смежные вопросы изложенных интересов, определить место частного права и его самостоятельность от права публичного в регулировании правового статуса ребенка.

Гражданское законодательство содержит целый ряд способов и механизмов, посредством которых обеспечивается баланс интересов родителей и детей (например, статья 38 ГК РТ – особенности распоряжения имуществом подопечного, статья 1088 ГК РТ – ответственность родителей за вред, причиненный ребенком и т.д.), изучение и обобщение которых также является одной из целей докторской диссертации.

В настоящем исследовании, которое является первой попыткой комплексного анализа, правовое положение ребенка в частном праве в основном рассматривается с позиций гражданского права во взаимосвязи с семейным правом.

Указанные обстоятельства определили актуальность темы исследования и послужили основанием ее избрания в качестве темы докторской диссертации.

Состояние научной разработанности темы. Возникновение, развитие и историко-философские аспекты темы представлены в трудах М.В. Антокольской, Е.М. Ворожейкина, Ш.К. Гаюрова, И. Канта, Д.А. Керимова, М.А. Махмудзоды, Д.И. Мейера, В.И. Данилина,

А.М. Нечаевой, З.В. Ромовской, В.С. Тадевосяна, Я.Н. Шевченко, О. Усмонова, А.Г. Холикзоды, Б.Т. Худоёрзоды и др¹. В указанных трудах авторы разработали доктринальные основы правового статуса ребенка от исторических основ до современного состояния, которые послужили научной базой настоящего исследования.

С ракурса римского права правовое положение ребенка исследовано в трудах Д.В. Дождева, М.А. Махмудзоды, Ш.М. Менглиева, И.Б. Новицкого, И.А. Покровского, В.М. Хвостова и др².

Изучение данных работ и анализ выводов по ним позволили автору наиболее полно представить правовое положение ребенка.

Отдельные аспекты темы диссертации проанализированы на уровне монографических исследований в трудах цивилистов: Б.А. Булаевского, О.В. Бутько, Ш.К. Гаюрова, Е.Н. Селютиной, М.В. Кротова, Л.Ю. Михеевой Н.М. Савельевой, В.Д. Рузановой, Б.Л. Хаскельберга, В.П. Шахматова, Т. Шубенко и др³.

В исследовании использованы работы зарубежных ученых-правоведов: Р. Гейткипинг, А. Кут, Г. Хартман, Х. Хьюитт, Е.М. Клив,

¹ Тадевосян В.С. Охрана прав несовершеннолетних. М., 1974. С. 43; Нечаева А.М. Семейное право. Курс лекций. М., 1998. С. 237; Данилин В.И. Реализация и охрана брачно-семейных прав. Уфа, 1989. С. 99; Ворожейкин Е.М. Семейные правоотношения в СССР. М., 1972. С. 255; Ромовская З.В. Защита в советском семейном праве. Львов, 1985. С. 44; Шевченко Я.Н. Совершенствование законодательства о семье. Киев, 1985. С. 160.

² Дигесты Юстиниана // Памятники римского права. М., 1997. С. 267; Дождев Д.В. Римское частное право. М., 1997. С. 230; Махмудов М.А., Менглиев Ш.М. Хукуки хусусии римй (фишурдаи лексияхо). Душанбе, 2004. С.3; Новицкий И.Б. Римское право. М., 1993. С.8; Покровский И.А. История римского права. Издание 3-е, исправленное и дополненное. 1917. // 2004. С.16; Хвостов В.М. Система римского права. М., 1996. С. 92.

³ Селютина Е.Н. Правовой статус ребенка как юридическая категория: понятие, структура, специальная правосубъектность // Правовое государство. 2014. №2/1(12). С.89; Хукуки граждани Чумхурии Тоҷикистон. Китоби дарсӣ. Қисми якум/ Зери таҳрири Гаюров Ш.К., Сулаймонов Ф.С. Душанбе, 2013. С.70; Кротов М.В. Граждане как субъекты гражданского права/Гражданское право Том I. Учебник. 5-е изд. перераб. и доп. – Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. М., 2001. С. 95; Савельева Н.М. Правовое положение ребенка в РФ: гражданско-правовой и семейно-правовой аспекты. Дис. к.ю.н. 12.00.03. Волгоград, 2004, 196 с.; Булаевский Б.А. Правовое положение несовершеннолетних по российскому гражданскому законодательству: Дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1998. С. 17-33; Бутько О.В. Правовой статус ребенка: теоретико-правовой анализ. Автореф. дис. канд. юрид. наук. Краснодар, 2004; Рузанова В.Д., Савельева Н.М. Проблемы реализации дееспособности несовершеннолетних в России // Правовая политика и правовая жизнь. 2004. №2. С. 78-79; Рясенцев В.А. Семейное право. М., 1971. С.279; Михеева Л. Опекa и попечительство. М., 2004. С.49; Шахматов В.П., Хаскельберг Б.Л. Новый Кодекс о браке и семье РСФСР. Томск, 1970. С.298; Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. М., 1995. С.458.

А. Coote, Б. Виндшейд, С. Виттакер, Дж. Гордли, Р. Гуд, Р. фон Иеринг, Х. Кетц, У. Маттеи, Г.Ф. Пухта, Р. Саммерс, А. Терри, К. Цвайгерт, Р. Циммерман, Я. Шапп, Л. Эннекцерус и др⁴.

Несмотря на внушительный объем научного материала по различным аспектам прав ребенка, отдельным их проявлениям в различных институтах гражданского права, в отечественной правовой науке в цельном виде исследования отношений с участием указанного субъекта отсутствуют. Все работы, посвященные правам ребенка, имеют ограниченный характер и не позволяют наиболее полно представить картину с участием указанного субъекта в гражданских правоотношениях.

В этой связи представленное исследование правового статуса ребенка в гражданском праве призвано восполнить существующий пробел в отечественной цивилистической науке.

Связь работы с научными программами (проектами), темами. Диссертационное исследование осуществлено в рамках раздела V «Совершенствование предмета гражданско-правового регулирования: теоретические и практические проблемы», который является темой научно-исследовательской деятельности кафедры гражданского права юридического факультета Таджикского национального университета «Основные вопросы предмета гражданского права» на 2016-2020 годы.

Объектом исследования являются общественные отношения, складывающиеся по поводу правового статуса ребенка.

Предметом исследования выступают нормы отечественного и зарубежного гражданского законодательства, практика их применения, а также научная доктрина относительно правового регулирования правового положения ребенка.

Методологическая база исследования. Метод диалектического познания применен в диссертации в качестве базового, позволивший всесторонне проанализировать исследуемые объекты, а также определить причинно-следственные связи анализируемого феномена; также в диссертации широко использованы общенаучные (анализ,

⁴Роджерс Дж. Гейткипинг. Механизмы контроля на вход в систему социальной защиты детей: теоретическое обоснование и первый опыт. СПб.:Кинт-Принт, 2010. С.38-42; Coote A., Harman H., Hewitt H. Changing family structures and family behavior.//Article in the Reader on Family Law/Edited by John Eekelaar and Mavis Maclean. Oxford readings in socio-legal Studies. Great Britain. Oxford University Press, 1994; Clive E.M. Partnership: entrances and exits.//Article in the same publication. P. 175 – 186.

синтез, индукция, дедукция, сравнение) и специальные методы научного познания – сравнительно-правовой, системно-аналитический, исторический и метод официального толкования. Изложенные методы позволили выявить особенности правового статуса ребенка в различных частно-правовых отношениях, в том числе проблемы защиты прав ребенка в гражданском и семейном праве Таджикистана.

Теоретическая основа диссертации состоит из трудов ученых Таджикистана (как в сфере гражданского права и семейного права, так и теории и истории права): И.Х. Бободжонзоды, Ш.К. Гаюрова, А.М. Диноршоха, А.В. Золотухина, Н.М. Имомовой, Ш.М. Исмоилова, К.Ш. Курбонова, Н.Ш. Курбонализоды, М.А. Махмудзоды, Ш.М. Менглиева, Дж.С. Муртазозоды, Д.С. Рахмона, Б.А. Сафарзоды, Ш.Т. Тагайназарова, Ф.Т. Тохирова, О.У. Усманова, А.Г. Холикзоды, Б.Т. Худоёрзоды, Р.Ш. Шарофзоды и других.

Историческая обусловленность и нахождение Таджикистана в едином научно-информационном пространстве с Россией позволили учесть научные разработки и фундаментальные исследования российских правоведов, социологов и философов по проблемам добросовестности в той степени, в которой они соответствуют целям и задачам настоящего исследования. К таковым надлежит отнести труды М.М. Агаркова, С.С. Алексева, Г.Н. Амфитеатрова, В.А. Белова, М.И. Брагинского, С.Н. Братуся, А.В. Венедиктова, В.В. Витрянского, Д.М. Генкина, В.П. Грибанова, Н.Л. Дювернуа, Н. Елеонского, О.С. Иоффе, М.Г. Масевича, Д.И. Мейера, В.П. Мозолина, О.Н. Нерсесова, И.Б. Новицкого, В.А. Рахмиловича, В.А. Рясенцева, А.П. Сергеева, Е.А. Суханова, Б.Л. Хаскельберга, Г.Ф. Шершеневича, В.Ф. Яковлева и других.

Приведенная теоретическая основа диссертационного исследования позволила научно обосновать выдвинутые научные положения, выводы и рекомендации.

Нормативно-правовую базу диссертационного исследования составили Конституция, Гражданский кодекс Республики Таджикистан и другие нормативно-правовые акты, направленные на регулирование и охрану добросовестности, а также нормативные акты судебного правотворчества (постановления Пленума Верховного Суда Таджикистана, в которых разъясняются порядок применения отдельных гражданско-правовых норм по определенным категориям дел в рассматриваемой сфере) и др.

Также нормативную базу исследования составили нормы гражданского законодательства государств-участников СНГ, а также международные правовые акты по исследуемой проблематике.

Цель и задачи исследования. Целью работы является разработка и обоснование теоретических основ прав ребенка, а также определение научной и практической проблемы, возникающей при осуществлении, защите и охране этих прав и предложение рекомендаций, направленных на улучшение соответствующих положений действующего гражданского и семейного законодательства Таджикистана.

Для достижения общей поставленной цели определены и более конкретные задачи диссертации, всесторонне проявляющие основные идеи и стороны исследования:

- историческое развитие правового регулирования статуса ребенка в историческом Таджикистане и рассмотрение исторически развитых систем;

- прояснение и единообразное понимание правовых понятий, связанных с исследуемой темой и используемых в законодательстве;

- определение юридической сущности и особенностей института прав ребенка;

- проведение классификации прав ребенка;

- выявление единства и различия понятий «ребенок», «несовершеннолетний», «малолетний» и тому подобных в концепции прав ребенка;

- описание правового положения ребенка, одновременно имеющего статус родителей;

- анализ особенностей правового статуса ребенка в частно-правовых отношениях;

- анализ проблемы реализации прав и обязанностей ребенка в отдельных частно-правовых отношениях;

- выработка предложений и рекомендаций по совершенствованию соответствующих положений законодательства Республики Таджикистан.

Научная новизна диссертационного исследования. В настоящем диссертационном исследовании научная новизна состоит как в постановке проблемы, так и в подходах к ее решению, поскольку в отечественной науке гражданского права отсутствуют работы, дающие системный анализ исследуемого правового института. В рамках настоящей работы впервые в отечественной цивилистической науке права ребенка проанализированы с ракурса как гражданского, так и

семейного права. Новизна состоит в сложном цивилистическом и теоретико-эмпирическом измерениях прав ребенка по законодательству Республики Таджикистан, свидетельствующих о результатах полученных автором по существованию целого ряда проблем в сфере законодательного положения, практического применения и доктринального понимания прав ребенка в Республике Таджикистан. В рамках настоящего исследования впервые в отечественной цивилистической науке права ребенка анализируются в ретроспективном плане в советский период развития Таджикистана в соотношении с национальным правовым мышлением. Кроме того, проведен серьезный сравнительно-правовой анализ понятий «ребенок», «несовершеннолетний», «малолетний» и других смежных понятий в концепции прав ребенка, путем исследования проблем правового статуса ребенка в частно-правовых отношениях, анализа реализации прав и обязанностей ребенка в отдельных частно-правовых отношениях выработаны механизмы защиты прав ребенка. В результате такого анализа была решена имеющая важное теоретическое и практическое значение крупная научная проблема определения правового статуса ребенка в системе правовых ценностей цивилистической науки.

Анализ действующего гражданского и семейного законодательства и теоретических разработок специалистов в области теории права и отраслевых наук позволил диссертанту разработать авторский подход к понятию «ребенок» в гражданском и семейном праве, с указанием единства категорий, используемых в данном случае, указать различие правового статуса, и тем самым, раскрыть его особенности.

Диссертант в ходе анализа правового положения ребенка предлагает авторское понимание защиты прав ребенка, суть которого состоит в сложностях по защите прав ребенка, которая предоставляется как родителями (лицами их заменяющими) ребенка, так и посредством деятельности усыновляемых, органов опеки и попечительства, а также иных государственных органов и должностных лиц (прокуратура, суд и др.) и граждан по организации и соблюдению надлежащих условий по воспитанию и развитию ребенка, решающая теоретическую задачу, имеющую существенное значение для науки гражданского права Таджикистана.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Обосновано, что правовой статус ребенка в современном мире является результатом исторической эволюции правового регулирования вопросов, связанных с ребенком. Поэтому рассмотрение особен-

ностей правового статуса ребенка в процессе исторического развития является целесообразным и выступает в качестве целевого научного метода, необходимого для обоснования самостоятельности ребенка в качестве субъекта правоотношений. Постепенно, насколько возможно, законодатель признал в отношении детей имущественную независимость, тем самым развилась гражданская правоспособность детей, они стали субъектом гражданского права, и соответственно, вступили в гражданское общество. Этот пройденный путь был исторически сложным, на данном этапе прекратилась абсолютная родительская власть в отношении детей, но ее влияние до сих пор имеет место. Поскольку влияние этого «стереотипа» имеется и сейчас, необходимо рассматривать правовой статус прав ребенка с учетом этой взаимосвязи. В современном мире также оценка проблемы становится возможной без рассмотрения взаимных прав и обязанностей родителей и детей. Ребенок и поныне остается в пределах родительской «власти» и зависит от их имущественной судьбы. В этой связи считаем необходимым разработать концепцию прав ребенка в частном праве.

2. В целом, несмотря на то, что нормы зороастрийского права имели религиозный характер, отличия от римского права состояли в том, что в последнем права человека были отражены и закреплены независимо от этического, полового происхождения, гражданства, религиозной принадлежности, возраста и др. В отличие от римского права, в Авесте права ребенка защищались с момента нахождения плода в утробе матери, несмотря на то, что в ней не используются термины «правоспособность», «субъект права» и др. Для обеспечения правильной реализации норм имелись вспомогательные положения. Сегодня повторение исторического опыта также необходимо для защиты прав и интересов детей. Касательно проблем правового статуса в мусульманском праве, вообще, следует отметить, что имеется много общего по вопросам защиты прав и интересов детей в мусульманском праве и современном светском законодательстве. Эти системы одинаково признают и защищают специальный статус ребенка. Естественно, что для защиты прав и интересов этой категории субъектов должны быть применены различные средства и способы. Несмотря на наличие некоторых норм, не соответствующих современным стандартам прав человека и законодательству современного Таджикистана, в зависимости от исторических обстоятельств рассмотренные правовые системы оцениваются как развитые и важные. Поэтому исторические нормы права должны быть оценены именно в сравнении с прошлым

периодом, конкретным историческим обстоятельством, общностью, единством и современными законодательными положениями. Поэтому ценность исторических норм права состоит именно в сравнении с прошлым периодом, конкретным историческим условием, общностью и единством современных законодательных положений.

3. Правовой статус детей в советское время изменился, заметно возросли усилия ученых, направленные на обоснование идеи об отказе от семьи и передачи функции воспитания на государство. Несмотря на это в законодательстве появились множество норм, направленных на укрепление семьи и обеспечение защиты прав и интересов ребенка. Анализ законодательства того периода приводит к выводу о том, что государство активно вмешивалось в семейные отношения, поскольку эта область признавалась сферой правового регулирования и интересов государства, при этом, ребенок из объекта родительской власти «трансформировался» в объект государственной политики, поэтому усилия по созданию прав ребенка, где ребенок являлся бы субъектом общественных отношений, результатов не дали.

4. Было доказано, что в частном праве необходимо различать два вида правового статуса ребенка:

а) дети, не обладающие полной дееспособностью (все дети, не достигшие восемнадцатилетнего возраста) и в отношении которых применяются права родителей, предусмотренные в соответствии с главой 12 СК РФ;

б) дети, обладающие полной дееспособностью, хотя и не достигшие восемнадцатилетнего возраста (в связи с заключением брака либо объявлением полной дееспособности – эмансипация) и в отношении которых не применяются права родителей, предусмотренные в соответствии с главой 12 СК РФ;

Разграничение правового статуса ребенка на данные группы повлечет определенные правовые последствия.

5. Автор, исследовав проблемы соотношения категорий, пришел к выводу, что термины «ребенок» и «несовершеннолетний» являются синонимами, при условии, если речь идет об общем правовом статусе ребенка. Когда возникает необходимость конкретизации и толкования содержания конкретных норм, такая позиция будет неверной. Обосновано, что термин «ребенок» является общим, отражающим универсальные признаки и применяется в отношении всех лиц, не достигших 18 лет. Изначально данный термин не имел отраслевой принадлежности, его использование явля-

ется универсальным в гражданском, семейном, международном частном праве, даже отраслях публичного права – уголовное, административное право и др. Поэтому термины «несовершеннолетний», «малолетний», «подросток» охватываются общим термином «ребенок», что является правильным подходом оформления комплекса отношений, в противном случае правовой статус ребенка будет неполным и неопределенным. Поэтому для уточнения статуса ребенка в отраслевом законодательстве рекомендуется комплексное и дифференцированное его рассмотрение.

6. Доказано, что использование понятия и категории «правовой статус ребенка» в гражданском праве является уместным, с позиции гражданского права термины «несовершеннолетний» и «малолетний» используются с учетом гражданской дееспособности лица. С учетом вышеизложенного можно прийти к выводу, что соотношение понятий «малолетний» и «несовершеннолетний» определяется тем, что оба они являются субъектами права, имея отличные правоспособность и ответственность.

7. Особенности правового статуса проявляются в психофизиологических свойствах. Поэтому приобретение полной дееспособности отнюдь не означает исключения термина «ребенок». В этом смысле автор отрицательно относится к трактовке положений Конвенции о правах ребенка, относящихся к исключениям к пониманию ребенка в зависимости от его правового статуса. Положения Конвенции по совершеннолетию должны трактоваться как психофизиологический возраст, то есть законодательством каждой страны может устанавливаться возраст совершеннолетия. Этим возрастом определяется правовой статус ребенка. Если до достижения этого возраста, ребенок приобретет полную дееспособность, он становится полноправным субъектом правоотношений, однако не в психофизиологическом смысле. Только с правовой точки зрения то или иное государство приравнивает его правовой статус с правовым статусом совершеннолетнего (даже это в отдельных правоотношениях). В этой связи, нельзя трактовать таким способом, что эмансипированный ребенок имеет право заключать брак или ребенок, заключивший брак, имеет право усыновлять.

8. В СК РТ имеются нормы, свидетельствующие о смешении и идентичности категорий «несовершеннолетний ребенок» и «несовершеннолетний». Хотя использование различных категорий зависит от особенностей правового статуса, нет необходимости в семейных отношениях для данной дифференциации. Поэтому предлагается,

чтобы во всем тексте СК РФ и в семейном праве использовать единый термин «ребенок».

9. Правовой статус ребенка как специального субъекта гражданских правоотношений требует специальных способов защиты. Законодатель установил «ограниченную» дееспособность ребенка, учитывая различные психические и возрастные состояния. Такая «ограниченность» дееспособности выполняется посредством законных представителей. Поэтому необходима разработка концепции прав ребенка в частном праве, в противном случае проблемы самостоятельности ребенка как субъекта права не обеспечиваются.

10. В целом, будучи юридически неквалифицированным явлением, права ребенка с точки зрения методологии можно считать межотраслевым и комплексным, которое проявляется в той или иной отрасли права посредством конкретизированного правового статуса ребенка. При этом в любой отрасли права можно указать на «специальный правовой статус» ребенка.

По мнению автора, в отношении указанной проблемы необходимо подходить с двух позиций: (1) правовой статус ребенка как субъекта права; (2) правовой статус ребенка в отдельных отраслях права.

11. Обосновано, что в гражданском праве возможно использование категории «частичная правоспособность». По мнению автора, игнорирование настоящей категории нецелесообразно по следующим основаниям, поскольку: 1) исторически со времен римского права такая способность признана дееспособностью; 2) законодательство по традиции признает ее дееспособностью; 3) в любом случае при отрицании возникает необходимость «наименования» этой способности, а поиск нового института никаких новшеств не принесет, наоборот, это лишь повторит признаки дееспособности, при этом усложняя проблему.

12. Обосновано, что ребенок является самостоятельным субъектом гражданского права, имея в этом качестве все необходимые элементы. Проведенный анализ показал, что ребенок в гражданско-правовых отношениях, имея определенные права и обязанности, является в той или иной форме его активным участником. По этим основаниям невозможно согласиться с мнением, изложенным в юридической литературе, согласно которому ребенок в реальности недееспособен и в этом проявляется главный признак ребенка как специального субъекта права. Наоборот, ребенок имеет вещные права и

обязанности, правовое регулирование которых определяется свойством того, что он является специальным субъектом права.

13. Анализ семейного законодательства показал, что, в отличие от гражданского законодательства, в нем нет категорий семейной правоспособности и дееспособности. Признание, что анализируемые состояния являются составляющей гражданской правоспособности и дееспособности либо что они самостоятельные, является спорным. Исходя из позиции автора, что ребенок в отдельных отраслях права имеет специальный статус, можно утверждать о его специальной правоспособности и дееспособности. Автор обосновывает, что ребенок не может быть участником семейно-правовых и других частно-правовых отношений без обязанностей, несмотря на то, что в семейном законодательстве его обязательства не закреплены.

14. Доказано, что в наши дни воспитательная функция семьи сокращается, ответственность переносится на государство и общество. Этот процесс создает новые проблемы. Обеспечение и защита прав ребенка в семье, гарантированные законодательством, могут быть реализованы только в случае, когда родители исполняют свои обязательства надлежащим образом. Случаи ненадлежащего исполнения родителями своих обязательств приводят к снижению условий защиты детей. В рамках исследования доказано, что реализация родительских прав является одновременно исполнением обязанностей родителей. Данная теоретическая проблема приводит к более общим спорам – субъективным правам и обязанностям. Будучи не только теоретическими, данные споры, вместе с тем, имеют и практическое значение. Отражение этих теоретических дискуссий можно рассмотреть на практике принятия Закона РТ «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей», где определена красная линия между указанными правами и обязанностями.

На основании изложенного положения с учетом тесной взаимосвязи обучения и воспитания было бы верным именовать законодателем соответствующие права и обязанности родителей как «права (обязанности) родителей по обучению и воспитанию детей» (в связи с чем, последние изменения в статье 34 Конституции Республики Таджикистан заслуживают поддержки).

15. Автор, исследовав правовой статус ребенка в свете деликтоспособности и ответственности, обосновывает, что не имеет значения нахождение деликтоспособности в качестве самостоятельного элемента правосубъектности или в составе дееспособности. Важно то,

что лицо, не обладая деликтоспособностью, может обладать правоспособностью и, соответственно, без обладания деликтоспособностью может быть правосубъектным. На этом основании автор считает необходимой следующую дефиницию гражданской деликтоспособности, которая является элементом соответствующей правоспособности и ее суть состоит в том, что субъект гражданского права в рамках предусмотренных законом имеет способность нести гражданско-правовую ответственность.

16. Обоснованы этапы возникновения и развития личных неимущественных прав в семейном законодательстве. Предложено, что дальнейшее совершенствование СК РТ в этой сфере является объективным, а перечень личных неимущественных прав ребенка должен быть расширен. Это можно назвать вторым этапом совершенствования личных неимущественных прав – когда осуществляется переход от признания самостоятельного правового статуса ребенка (первый этап) к стадии его совершенствования и расширения. Право ребенка знать родителей при усыновлении, рождение ребенка от суррогатной матери или путем искусственной имплантации, которые сегодня развиваются в связи с появлением новых репродукционных технологий, право ребенка на защиту от информации, пропаганды и поощрения, наносящих вред его здоровью и морально-нравственному развитию, относятся к проблемам, требующим неукоснительного регулирования.

17. В целях защиты прав и интересов ребенка и указания на его специальный статус предложено разделить все алиментные обязательства на две группы:

- алиментные обязательства в отношении детей;
- алиментные обязательства в отношении совершеннолетних.

Известно, что получатели алиментов являются нуждающимися и уязвимыми лицами. Однако для детей это обстоятельство вдвойне сложнее. Они нуждаются как в обучении и воспитании, так и в обеспечении. Поэтому разделение их алиментного статуса представляется целесообразным.

18. В целях уточнения обстоятельств, при которых ребенок имеет право на алименты, выделены следующие категории:

- 1) у родителей – во всех случаях;
- 2) у супруга, имеющего соответствующие средства - при условиях нетрудоспособности нуждающегося супруга; жена в период бере-

менности и в течение трех лет со дня рождения общего ребенка; нуждающийся супруг, осуществляющий уход за общим ребенком - инвалидом до достижения ребенком возраста восемнадцати лет или за общим ребенком-инвалидом с детства первой группы;

3) у супруга, имеющего соответствующие средства - при условиях: бывшая жена в период беременности и в течение трех лет с момента рождения общего ребенка; нуждающийся бывший супруг, осуществляющий уход за общим ребенком-инвалидом до достижения ребенком возраста восемнадцати лет или общим ребенком-инвалидом с детства первой группы; нетрудоспособный нуждающийся бывший супруг, ставший нетрудоспособным до расторжения брака;

4) у трудоспособных совершеннолетних братьев и сестер, обладающих необходимыми для этого средствами - нуждающимся в помощи братьям и сестрам;

5) у своих дедушек и бабушек, обладающих необходимыми для этого средствами - нуждающимся в помощи внукам.

Этот анализ показал, что законодатель из 11 случаев возложения обязательств по уплате алиментов только в 5 случаях предусматривает уплату в отношении детей. К сожалению, не во всех этих случаях учтены права и интересы детей. Поэтому автор предлагает, что во всех случаях независимо от возможностей и наличия необходимых средств алименты в отношении детей должны быть установлены (исключением признается только ситуация, когда плательщиком алиментов является сам ребенок).

19. В целях укрепления моральных основ и повышения взаимной ответственности родителей и детей, предлагается установить алиментные обязательства ребенка в отношении нетрудоспособных нуждающихся в помощи родителей. В алиментных отношениях между совершеннолетним ребенком и несовершеннолетним ребенком, скажем, эмансипированным, не должно быть никакой разницы. В целях защиты прав и интересов ребенка, имеющего алиментное обязательство, предложено, чтобы это обязательство было установлено при наличии одного из следующих условий:

1) приобретение полной дееспособности ребенком в связи с заключением брака либо эмансипацией;

2) иметь ребенка с 17-летнего возраста.

Предложения автора по совершенствованию законодательства Республики Таджикистан и практики его применения:

I. Права и обязанности лиц до 6 лет в гражданском законодательстве неясны, а структурные элементы отсутствуют. Соответственно, лица до 6 лет являются полностью недееспособными и не могут заключить ни одну из групп сделок. Это положение непосредственно закреплено в ГК РТ. С другой стороны, имеет место использование термина «дееспособность» в отношении этой категории детей. Поэтому автор предположил, что эта категория может иметь дееспособность в той или иной форме. Однако во всем гражданском законодательстве не существует иного указания в обоснование этого утверждения.

На практике бывает много случаев, когда для другой стороны сделки сложно и невозможно определение возраста контрагента. Поэтому предлагается заново пересмотреть исторически сформированную (со времен римского права) классификацию дееспособности. Предложено, чтобы субъекты в зависимости от фактора дееспособности были разделены на следующие группы:

1. Лица, обладающие полной дееспособностью, приобретающие по общему правилу с 18 лет. В этой группе можно выделить еще три подгруппы:

1) лица, обладающие гражданской дееспособностью в полном объеме;

2) лица, обладающие гражданской дееспособностью в усеченном объеме (например, в силу гражданства);

3) лица, обладающие гражданской дееспособностью в ограниченном (частичном) объеме (например, при объявлении эмансипации).

2. Лица, обладающие ограниченной дееспособностью, которые в свою очередь подразделяются на следующие подгруппы:

1) лица ограниченные в дееспособности (статья 31 ГК РТ);

2) лица, обладающие ограниченной дееспособностью, касаемо несовершеннолетних в возрасте от 14 до 18 лет (статья 27 ГК РТ);

3) лица, обладающие ограниченной дееспособностью, касаемо несовершеннолетних в возрасте от 14 до 18 лет в неполном объеме (часть 4 статьи 27 ГК РТ);

4) лица, обладающие ограниченной дееспособностью, касаемо несовершеннолетних в возрасте до 14 лет (статья 29 ГК РТ, между тем, нижний возрастной предел не указывается, поскольку в реально-

сти, возможно, что 5-ти летний ребенок обладает большей сделкоспособностью, чем 7-летний).

3. Недееспособные лица, подразделенные на две подгруппы:

1) недееспособные лица, признанные в таком качестве (статья 30 ГК РТ);

2) недееспособные лица вследствие возраста. Это обстоятельство зависит от психофизического состояния малолетнего, то есть, учитывая соответствующую волю субъекта. В случае несформированности у ребенка этой воли он не может быть субъектом гражданского права, иначе говоря, является недееспособным.

II. Автор обосновал, что официальный механизм предпринимательской деятельности ребенка в условиях Таджикистана абсолютно не работает. Поэтому необходим полный пересмотр нормативного закрепления изложенного, для создания реальной возможности предпринимательской деятельности ребенка. В этой связи предлагается:

1) часть 1 статьи 24 ГК РТ изложить в следующей редакции:

«Граждане, достигшие шестнадцати лет, могут заниматься предпринимательской деятельностью с момента государственной регистрации в качестве индивидуального предпринимателя без образования юридического лица.»;

2) В часть 1 статьи 28 ГК РТ добавить второе предложение следующего содержания:

«Несовершеннолетний, достигший шестнадцати лет, с момента государственной регистрации в качестве индивидуального предпринимателя, объявляется полностью дееспособным, приобретая право заниматься предпринимательской деятельностью, не запрещенной законом или иной деятельностью, предусматривающей дополнительные требования.»;

3) дополнить статью 3 Закона РТ «О государственной защите и поддержке предпринимательства» частью 2 следующего содержания, соответственно, считая части 2-6 частями 3-7:

«2. Несовершеннолетний, достигший шестнадцати лет, с согласия родителей или лиц их заменяющих может признаваться с момента государственной регистрации субъектом предпринимательства в РТ, заниматься предпринимательской деятельностью, не запрещенной законом или иной деятельностью, предусматривающей дополнительные законные требования.». Между тем в настоящем законе предусмотреть дополнительные гарантии поддержки несовершеннолетних

предпринимателей, перечень деятельности, которой могут заниматься несовершеннолетние;

4) часть 1 статьи 21 Закона РТ «О государственной регистрации юридических лиц и индивидуальных предпринимателей» изложить в следующей редакции:

«1. Орган, осуществляющий государственную регистрацию физического лица, достигшего шестнадцати лет, в качестве индивидуального предпринимателя, производит государственную регистрацию в течение трех рабочих дней со дня предъявления документов, указанных в статье 22 настоящего Закона.». В то же время целесообразно в части 2 статьи 8, то есть, в сведениях об уполномоченном государственном органе специально отметить содержание Единого государственного реестра юридических лиц и несовершеннолетних индивидуальных предпринимателей.

III. Для полного решения проблемы необходимо определение отношения к этому правовому феномену с методологической точки зрения целесообразно разделить общий и специальный правовой статус ребенка. Чтобы он охватывал гражданскую правоспособность и дееспособность, где семейная правоспособность и дееспособность является его составляющей. В то же время игнорирование особенностей семейной правоспособности и дееспособности в семейных правоотношениях является неверным и свидетельствует о ненаучности подхода.

Следовательно, нет необходимости в усложнении проблемы, необходимо сосредоточиться на характеристиках этих способностей в рамках единой концепции гражданской правоспособности и дееспособности. Во всяком случае, эта позиция, не отрицая возможность правового регулирования указанной проблемы в СК РТ, считает целесообразным совершенствование семейного законодательства. В этой связи предлагается наименовать название главы 2 СК РТ в следующей редакции, статью 7¹ дополнить, а действующую статью 7 считать статьей 7²:

«ГЛАВА 2. РЕАЛИЗАЦИЯ И ЗАЩИТА СЕМЕЙНЫХ ПРАВ

Статья 7. Семейная правоспособность и дееспособность

1. Способность иметь семейные права и обязанности (семейная правоспособность) признается в равной мере за всеми гражданами и в соответствии с положениями настоящего Кодекса составляющей гражданской правоспособности.

2. Семейная правоспособность гражданина возникает в момент его рождения и прекращается смертью. Семейное законодательство также охраняет интересы детей, находящихся в утробе матери.

Статья 7¹. Семейная дееспособность

1. Способность гражданина своими действиями приобретать и осуществлять семейные права, создавать для себя гражданские обязанности и исполнять их (семейная дееспособность) возникает в полном объеме с наступлением совершеннолетия, то есть по достижении восемнадцатилетнего возраста.

2. В случае признания лица полностью дееспособным в соответствии с Гражданским кодексом Республики Таджикистан, он не приобретает способность реализации прав, указанных в настоящем Кодексе, при условии, что в настоящем Кодексе не предусмотрено иное правило.»

IV. Обосновано, что теоретические и практические цели относительно правового статуса ребенка будут достигнуты в том случае, когда будет официально установлено само понятие «семья», поскольку правовой статус ребенка неразрывно связан с социальным статусом семьи. В противном случае, продолжительные научные споры будут иметь место и впредь.

V. В результате анализа СК РТ были выявлены три случая алиментных обязательств ребенка, хотя непосредственно признака детства в них не усматривается:

1) алиментные обязательства родителей ребенка в отношении детей ребенка, то есть имеются в виду случаи, когда один из родителей не достиг восемнадцати лет (несовершеннолетние родители – статья 62 СК РТ). В семейном законодательстве отсутствуют положения, запрещающие взыскание с них алиментов.

Соответственно, на общих основаниях, они несут алиментные обязательства. В части 2 статьи 62 СК РТ предусмотрена норма, в соответствии с которой несовершеннолетние родители, не состоящие в браке, в случае рождения у них ребенка вправе самостоятельно осуществлять родительские права по достижении ими возраста семнадцати лет. Эта норма потеряла свое значение, поскольку минимальный возраст вступления в брак с 17 лет, соответственно, право самостоятельно осуществлять родительские права возникает с этого возраста независимо от заключения или незаключения брака. Поэтому

автором предлагается следующая редакция первого предложения части 2 статьи 62 СК РТ:

«Несовершеннолетние родители по достижении семнадцатилетнего возраста обязаны самостоятельно применять родительские права и обязанности». Установление такой обязанности не нарушит права и интересы детей (в том числе родителей, которые сами являются детьми, то есть не достигли 18-летнего возраста), поскольку действующее законодательство в случае заключения брака с 17-летнего возраста, установив данные обязательства, не оспаривает их;

2) алиментные обязательства ребенка в качестве супруга, обладающего необходимыми для этого средствами, в отношении: нетрудоспособного супруга; жена в период беременности и в течение трех лет с момента рождения общего ребенка; нуждающийся бывший супруг, осуществляющий уход за общим ребенком-инвалидом до достижения ребенком возраста восемнадцати лет или общим ребенком-инвалидом с детства первой группы;

3) алиментные обязательства ребенка в качестве супруга, обладающего необходимыми для этого средствами, в отношении: жена в период беременности и в течение трех лет с момента рождения общего ребенка; нуждающийся бывший супруг, осуществляющий уход за общим ребенком-инвалидом до достижения ребенком возраста восемнадцати лет или общим ребенком-инвалидом с детства первой группы; нетрудоспособный нуждающийся бывший супруг, ставший нетрудоспособным до расторжения брака.

VI. Иные предложения автора по совершенствованию законодательства Таджикистана и практики его применения:

- нелогичное и непоследовательное отношение законодательства к категории «ребенок» в Семейном кодексе, проведенный анализ подтверждает, что подобное отношение неизбежно приведет к продолжению непризнания ребенка в качестве самостоятельного субъекта по «остаточному» принципу. Поэтому предлагается расположить в СК РТ отдельную главу – общие положения, предусмотрев в ней основные понятия, с особым указанием на понятие «ребенок»;

- предлагается дополнить часть 3 статьи 22 ГК РТ следующего содержания:

«3. Правила части 2 настоящей статьи распространяются также и на несовершеннолетних, достигших семнадцати лет, являющихся несовершеннолетними родителями.»;

- предлагается новая редакция статьи 80 СК РТ и дополнение новой статьи 80¹ в СК РТ следующего содержания:

«Статья 80. Обязанности родителей по содержанию детей

1. Родители обязаны содержать своих детей в соответствии с условиями и требованиями настоящего Кодекса. Порядок и формы предоставления содержания детям определяются родителями самостоятельно.

2. Родители вправе заключить соглашение о содержании своих детей (соглашение об уплате алиментов) в соответствии с главой 16 настоящего Кодекса.

3. В случае, если родители не предоставляют содержание своим детям, средства на их содержание (алименты) взыскиваются с родителей в установленном судебном порядке.

Статья 80¹. Алиментные обязанности родителей по содержанию несовершеннолетних детей

1. Родители обязаны, несмотря на возможности, обеспечивать своих детей. Между тем, потребность детей в получении алиментов либо их невыплата отцом или матерью, с которыми ребенок проживает, не учитывается.

2. При отсутствии соглашения родителей об уплате алиментов, при непредоставлении содержания детям и при непредъявлении иска в суд орган опеки и попечительства вправе предъявить иск о взыскании алиментов на несовершеннолетних детей к их родителям (одному из них).»;

- в целях пресечения споров и недоразумений на практике при осуществлении права собственности на алименты целесообразным видится его конкретное нормативное закрепление. В этой связи предлагается следующая редакция статьи 84 СК РТ:

«Статья 84. Взыскание и использование алиментов на детей

1. Алименты на детей взыскиваются в соответствии с настоящим Кодексом и выплачиваются представителю ребенка.

2. Алименты, взыскиваемые на детей, принадлежат им на праве собственности, ребенок лично или через законного представителя распоряжается алиментами, полученными для его содержания с учетом положений настоящего Кодекса и Гражданского кодекса Республики Таджикистан. Алименты используются исключительно и преимущественно для его содержания.

3. Алименты, взыскиваемые с родителей на детей, оставшихся без попечения родителей и находящихся в соответствующих воспита-

тельных, лечебных учреждениях, учреждениях социальной защиты населения и в других аналогичных учреждениях, засчитываются на счета этих учреждений, где учитываются отдельно по каждому ребенку. Указанные учреждения вправе помещать эти суммы в банки и иные кредитные учреждения. Пятьдесят процентов доходов, полученных от обращения поступивших сумм алиментов, используются на содержание детей в этих учреждениях. При оставлении ребенком указанного учреждения удержания суммы полученных на него алиментов и пятьдесят процентов доходов от их обращения засчитываются на личный счет ребенка в отделении Сберегательного банка Республики Таджикистан и в соответствии с частью 2 настоящей статьи поступают в его распоряжение.»;

- предлагается более широкое признание права ребенка на завещание, непосредственно закрепленное в ГК РТ путем следующей редакции части 1 статьи 1150:

«1. Завещанием признается волеизъявление гражданина по распоряжению принадлежащим ему имуществом, а в случаях, предусмотренных законом, неимущественными правами на случай смерти, оформленное надлежащим образом. Несовершеннолетний в возрасте от 14 до 18 лет может завещать приобретенное им в порядке, предусмотренном частью 2 статьи 27 настоящего Кодекса, имущество.»;

- в целях укрепления прав ребенка на наследование предлагается совершенствовать часть 2 статьи 1165 ГК РТ следующим образом:

«2. При наследовании по закону усыновленный и его потомство, с одной стороны, и усыновитель, и его родственники, с другой, приравниваются к кровным родственникам.

Усыновленные и удочеренные, их потомство не наследуют по закону после смерти родителей усыновленного, других его кровных родственников, если усыновленный не сохранил отношения с одним из родителей или другими его кровными родственниками.

Родители усыновленного и другие его кровные по восходящей линии родственники не наследуют по закону после смерти усыновленного и его потомства, если усыновленный не сохранил отношения с одним из умерших родителей или другими его кровными родственниками.»;

- обосновано, что положение второго абзаца части 2 статьи 90 СК РТ, будучи результатом гендерного шаблона, нуждается в совершенствовании;

- анализ норм главы 11 СК РТ показал, что их личные неимущественные права лишь перечислены, в то же время указываются

случаи сложности их применения. В этой связи предлагается, чтобы все личные неимущественные права (как в гражданском, так и в семейном кодексах) регулировались на основе данной конструкции, а именно: сначала закрепить понятие и содержание личных неимущественных прав, затем уделить внимание случаям нарушения и последствиям таких нарушений. Такое отношение соответствует концепции учения позитивного регулирования личных неимущественных прав и одновременно повышает их практическое значение;

- в соответствии со статьей 25 Жилищного кодекса граждане самостоятельно осуществляют право на получение жилого помещения при вступлении в брак либо поступлении на работу в предусмотренных законом случаях до достижения восемнадцатилетнего возраста – соответственно, со времени вступления в брак или поступления на работу. Это значит, что и с этого возраста дети могут быть собственниками жилья. С точки зрения совершенствования законодательства и с учетом развития общественных отношений, предлагается с 16-летнего возраста признать за ребенком жилищные права как собственника или нанимателя жилья;

- в целях верного разрешения проблем относительно права ребенка на общение необходимо совершенствовать руководящие разъяснения высших судов, в частности решение Пленума Верховного Суда РФ от 2 октября 2003 года, №16 «О применении судами законодательства при рассмотрении споров по воспитанию детей».

Практическое значение исследования проявляется прикладным характером предложенных авторских рекомендаций, которые направлены на повышение эффективности правового регулирования отношений с участием ребенка, также проявляется в том, что предложения и рекомендации, содержащиеся в работе, могут быть использованы в процессе дальнейшего совершенствования соответствующих положений гражданского и семейного законодательства, а также в части унификации понятийно-категориального аппарата, направленного для защиты прав детей.

Личный вклад соискателя ученой степени проявляется в его самостоятельном и непосредственном проведении диссертационного исследования, формулировании авторских определений ключевых понятий по теме диссертации, предложенной им авторской концепции прав ребенка, его публикациями и выступлениями на различных научно-практических конференциях международного и республикан-

ского уровня, где отражены рекомендации и предложения по совершенствованию действующего законодательства.

Апробация результатов исследования. Диссертация обсуждена и рекомендована к защите на кафедре гражданского права юридического факультета Таджикского национального университета.

Диссертант - автор более 42 научных работ. По теме диссертации опубликованы: 1 учебник, 13 учебных пособий, 3 монографии и 17 статей в ведущих рецензируемых журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан для публикации результатов докторских диссертационных исследований. Общий объем публикаций составляет 100 п.л.

Основные теоретические положения и практические рекомендации, содержащиеся в настоящем исследовании, опубликованы в печати, в том числе в печатных изданиях, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан для опубликования основных научных результатов диссертаций на соискание ученой степени доктора наук.

Положения и выводы диссертации обсуждались на международных и республиканских научно-практических конференциях, в том числе международной научно-практической конференции «Гражданское право и его роль в формировании гражданского общества» (Душанбе, 2013); International Conference on Human Resource Development: Building and Sustaining Capacity (Вена, 2014), республиканской научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и сотрудников ТНУ, посвященной «25-летию Государственной независимости Республики Таджикистан» (Душанбе, 2016); республиканской научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и сотрудников ТНУ, посвященной «20-летию Дня национального Единства» и «Году молодёжи» (Душанбе, 2017); научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и студентов ТНУ, посвященной «20-летию Государственной независимости Республики Таджикистан» (Душанбе, 2011); научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и сотрудников ТНУ, посвященной «Завершению 10-летия повышения грамотности ООН» (2003-2012): образование для всех» (Душанбе, 2012); научно-теоретической конференции «Роль Конституции в развитии отраслей права Республики Таджикистан» (Душанбе, 2012); научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и сотрудников ТНУ, по-

священной «Принятию декларации ООН о 10-летию культурной интеграции» (2013-2022 годы)» (Душанбе, 2013) и др., используются при чтении курсов по римскому, семейному и гражданскому праву на юридическом факультете Таджикского национального университета, при подготовке учебно-методической литературы.

Структура и объем диссертации. Предмет, цель и задачи обусловили структуру и объем диссертационного исследования. Диссертация состоит из введения, четырех глав, содержащих 15 параграфов, заключения, списка нормативных актов, литературы и материалов правоприменительной практики. Объем диссертации составляет 369 страниц.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во введении обосновываются актуальность, теоретическое и практическое значение диссертационного исследования, определяется его предмет, формулируются цель и основные задачи, дается описание методологической и теоретической основы исследования, характеризуется новизна и практическая значимость полученных результатов, излагаются основные положения, выносимые на защиту, а также отражены результаты исследования, личный вклад соискателя, структура и объем диссертации.

Первая глава диссертации – **«Исторические и ментальные предпосылки появления концепции правового статуса ребенка»**, состоит из четырех параграфов.

В первом параграфе - **«Римское право и права ребенка. Опыт истории для современных законодательств»** исследованы исторические основы, причины и условия, способствующие становлению концепции прав ребенка в законодательстве.

По мнению автора, рассмотрение прав ребенка в свете римского права представляет интерес для правовой науки.

Автор отмечает, что во всех исторических правовых системах правовой статус ребенка зависел непосредственно от брака и правового положения семьи. Влияние этого «шаблона» до сих пор имеет место, поэтому исследование правового статуса ребенка должно проходить в этой взаимосвязи. Кроме того, наличие гендерных шаблонов в этой связи отличает правовой статус ребенка от правового положения матери. Семейные отношения матери и ребенка в рамках римского права регулировались в основном властью патер фамилиаса, которые изменились с течением времени и развитием юриспруденции.

С постепенным улучшением правового положения ребенка в историческом праве, ребенок не признавался в качестве самостоятельного субъекта права. Даже в эпоху развития права в римском праве ребенок имел правоспособность не для себя, а для своего отца. Во всяком случае, отцовская власть над ребенком потеряла свое абсолютное влияние, в результате чего ребенок становится не только субъектом обычных прав, но и приобрел возможность их реализации и защиты путем жалобы. С правовой стороны имущественная самостоятельность ребенка охранялась в той мере, которая защищалась судебными исками. Другая сторона, заслуживающая внимания, - историческое положение правового статуса ребенка проявляется в начале существования самого ребенка, то есть от этого происходит юридическое признание существования ребенка. Касательно данной проблемы в римском праве существовало учение, заслуживающее внимания, которое признавало права эмбриона как физического лица в «застывшем» состоянии, связывая их реализацию с фактом рождения ребенка, поскольку именно рождение делало его физическим лицом.

Во втором параграфе первой главы диссертации – **«Особенности правового статуса прав ребенка в зороастрийском и мусульманском праве»** - диссертант отмечает, что исторически Таджикистан пережил зороастрийскую и мусульманскую правовую системы, в этот период правовой статус ребенка зависел от религиозных обрядов и традиций.

Как и другие древние правовые системы, в зороастрийской религии правовой статус ребенка состоял в основном из заботы по отношению к детям. Другая сторона, заслуживающая внимания, состоит в том, что больше заботы уделялось детям, оставшимся без родительского попечения, поскольку это считалось благим делом.

В результате исследования автор определил, что, несмотря на религиозный характер зороастрийских правовых норм, в отличие от римского права, права человека в них отражены и закреплены независимо от этнического происхождения, гражданства, пола, религиозной принадлежности, возраста и др. Также в отличие от римского права, в Авесте права ребенка охранялись с момента нахождения в утробе матери, хотя категории «правоспособность», «правосубъектность» и др. в ней не использовались. В зороастрийских источниках имеется положение, касающееся создания условий для рождения здорового ребенка и его дальнейшего развития.

Отмечено важное обстоятельство, что в зороастрийском праве регулирование деяний не ограничивалось лишь запретительными нормами. Для обеспечения правильной реализации норм имелись спосбствующие положения.

Защита прав несовершеннолетних детей в зороастрийском семейном праве проявлялась в различных правовых институтах, в том числе посредством усыновления осиротевших детей, а также путем опеки и попечительства. Супруги, наряду с наличием супружеских прав и обязанностей, выступали в качестве родителей, и в зороастризме подчеркивалась необходимость проявления заботы в отношении несовершеннолетних детей.

С распространением ислама на территории исторического Таджикистана постепенно были введены нормы шариата. Рождение (происхождение) детей от родителей признавалось юридическим событием, на основании которого возникали правоотношения между родителями и детьми. Важность определения рождения (происхождения) детей состоит в том, что именно посредством этого ребенок приобретал право на имя (и отчество), право на наследство от родителей, право на обеспечение, право на опеку, право на воспитание и другие права. Основанием возникновения родительских правоотношений является рождение детей от родителей в порядке, установленном законом.

В Коране содержатся также соответствующие положения, касающиеся обучения и воспитания детей. Стоит отметить, что во время обучения допускалось в ограниченных и допустимых пределах использование физических наказаний. Здесь наблюдается несоответствие современных норм и стандартов отношения с ребенком.

Автор считает, что для защиты прав и интересов ребенка в современном законодательстве и религиозных нормах использовались разные методы.

В рамках третьего параграфа первой главы – **«Регулирование прав ребенка в советский период развития права Таджикистана и его соотношение с национальной правовой ментальностью»** – были исследованы и проанализированы актуальные проблемы прав ребенка в советское время.

По мнению диссертанта, правовой статус ребенка в советский период заслуживает особого внимания, поскольку так называемые «социалистические» изменения в стране повлияли на семейные отношения и проявились в воспитании детей. В данном случае, были

подвергнуты анализу отдельные аспекты политики, проводимой государством, отраженной в законодательстве того времени, с одной стороны, а с другой – несоответствие позиции ученых по отношению к семье и ребенку. Несмотря на это, в законодательстве появилось множество норм, направленных на укрепление семьи и защиту прав и интересов ребенка. Были полностью приравнены в правах по отношению к родителям и родственникам законнорожденные и незаконнорожденные дети. Массовый характер приобрела опека. Быть опекуном стало почетной обязанностью, опекунство расценивалось в качестве должности, на которую назначают органы опеки и попечительства. Установление отцовства ребенка, рожденного вне брака, осуществлялось матерью без всяких доказательств. Автор считает, что данное обстоятельство с одной стороны, было гарантией прав ребенка, а с другой – наоборот, могло быть основанием для нарушения прав ребенка.

В результате анализа данного исторического периода было сделано заключение, что ребенок из объекта родительской власти «трансформировался» в объект государственной политики, поэтому старания создания права ребенка, где ребенок был бы субъектом общественных отношений, оказались тщетными.

В четвертом параграфе первой главы – **«Соотношение категорий «ребенок», «несовершеннолетний» и «малолетний» в концепции прав ребенка»** была исследована проблема определения понятия «ребенок» в законодательстве Таджикистана.

В рамках данного параграфа автор отмечает, что в современном законодательстве РТ существуют множество терминов, связанных с категорией «ребенок», которые поглощают друг друга или являются очень схожими. Например, понятия «дети», «ребенок», «несовершеннолетний», «несовершеннолетний ребенок», «подросток», «новорожденный», «молодой» и др.

В результате диссертационного исследования автор определил, что критерием признания личности несовершеннолетним является возраст. Это означает, что несовершеннолетним считается лицо моложе восемнадцати лет. Обычно в юридической литературе при использовании понятия несовершеннолетний подразумевается личность, достигшая определенного возраста, с достижением которого закон не связывает полной дееспособности. Другими словами, несовершеннолетие – это грань, пресечение которой дает возможность личности в полном объеме реализовать свои субъективные права и обязанности, установлен-

ные законом. В сравнении с понятием «несовершеннолетний» понятие «малолетний» используется тогда, когда необходимо внимание к вменяемости личности, то есть к способности личности осознать свое поведение и контролировать свои действия.

Права лица, не достигшего 18-летнего возраста, изложены как права ребенка, где предусмотрено исключение: если законом, применимым в отношении этого ребенка, он не достиг совершеннолетия ранее. То есть, ребенком считается лицо, не достигшее совершеннолетия. Несоввершеннолетний также является лицом, не достигшим совершеннолетия.

Проанализированы с точки зрения смыслового значения и другие понятия в сравнении с понятием «ребенок».

По мнению автора, понятие «ребенок» является общим термином, проявляющим универсальные признаки и относящимся ко всем лицам, не достигшим 18-летнего возраста. В то же время, данное понятие не имеет отраслевой принадлежности, поэтому его можно одинаково использовать в гражданском, семейном, международном частном праве, даже в публичных отраслях права – уголовное, административное и др.

Гражданское законодательство касательно правового статуса ребенка в основном использует два термина – малолетний и несовершеннолетний. Малолетним является лицо, не достигшее четырнадцати лет. Несовершеннолетний – лицо до 18 лет. При использовании данной классификации должен учитываться объем возможностей, а также реализация прав и обязанностей с учетом возраста и психической подготовленности ребенка.

Анализ показал, что в семейном законодательстве вышеизложенные понятия использованы в разбросанном и несистематизированном порядке, без всякого логического и содержательного обоснования. Поэтому предложено, чтобы во всем тексте СК РТ был использован единый термин «ребенок». Использование термина «несовершеннолетний» допустимо только в целях различия правового статуса родителей, братьев и сестер, а также детей.

Вторая глава – **«Проблемы правового статуса ребенка в частно-правовых отношениях»** - состоит из пяти параграфов. В данной главе правовой статус ребенка исследован и рассмотрен в гражданско-правовых и семейно-правовых отношениях во взаимосвязи с правами и обязанностями родителей и особой заботой государства, а также проанализированы вопросы их ответственности.

В первом параграфе второй главы – **«Правовой статус ребенка в гражданско-правовых отношениях»** - автор относит ребенка к специальным субъектам гражданских правоотношений, требующим специальных мер защиты, поскольку дети в силу возраста и психологических особенностей не могут самостоятельно защищать свои интересы. В этой связи нормы гражданского законодательства должны учитывать данную особенность и защищать права и свободы данной группы субъектов. В данной ситуации органы опеки и попечительства выступают в качестве гаранта соблюдения прав и свобод несовершеннолетних.

Далее автором рассмотрены проблемы правового статуса эмириона, виды правоспособности, эмансипация в гражданско-правовых отношениях и др.

В гражданском законодательстве права и обязанности лиц до 6-летнего возраста неясны, их составные элементы отсутствуют. Значит, лица до 6-летнего возраста являются полностью недееспособными и самостоятельно не могут заключать ни одну из групп сделок. Данное определение непосредственно закреплено в ГК РФ. С другой стороны, использование термина «дееспособность» в отношении данной группы детей имеет место. С данного ракурса можно предположить, что в том или ином объеме данная категория детей может иметь дееспособность. Однако в гражданском законодательстве обоснование данного утверждения не существует.

На основании проведенного анализа автор предлагает пересмотреть исторически сформированную (со времен римского права) классификацию дееспособности.

В законодательстве гражданско-правовой статус ребенка имеет некоторые особенности и является признаком его специфики. В то же время необходимо учесть, что не все указанные особенности соответствуют интересам ребенка как участника гражданско-правовых отношений. В этой связи, на современном этапе развития общества необходимо совершенствовать законодательство и уточнить гражданско-правовой статус ребенка.

Во втором параграфе – **«Правовой статус ребенка в семейных правоотношениях»** - автор отмечает, что одним из важных вопросов, связанных с правовым статусом ребенка, является правовое положение данного субъекта в семейно-правовых отношениях, поскольку исторически этот институт расценивался именно с ракурса семейного права.

Анализ семейного законодательства показывает, что в отличие от гражданского законодательства в нем нет понятия семейной правоспособности и дееспособности. Однако данное обстоятельство не должно наводить на мысль о том, что в семейном законодательстве и вообще в семейном праве отсутствуют представления о данных понятиях.

Особенность специальной правоспособности и дееспособности ребенка проявляется в том, что ребенок приобретает или, наоборот, теряет отдельные права и обязанности по достижении определенного возраста.

В семейных правоотношениях действуют принципы приоритета семейного воспитания детей, заботы об их благосостоянии и развитии, обеспечения приоритетной защиты прав и интересов несовершеннолетних членов семьи. Настоящее положение отражает самостоятельность ребенка в семье в качестве субъекта. Именно интересы ребенка выступают определяющим критерием решения всех вопросов, относящихся к их жизни и воспитанию.

Другой стороной правового статуса ребенка является возможность наличия обязательств ребенка в семейно-правовых отношениях. Известно, что в семейном законодательстве РТ правовые нормы сформулированы таким образом, что речь идет о правах ребенка. Поскольку правовой статус субъекта состоит не только из права, наличие обязательств ребенка является решающим.

По мнению автора, ребенок как участник семейно-правовых и других частно-правовых отношений не может быть без обязательств, несмотря на то, что в семейном законодательстве обязательства непосредственно не изложены.

В третьем параграфе второй главы – **«Проблемы взаимных прав и обязанностей родителей и детей»** - автором полностью раскрыты проблемы взаимности прав и обязанностей родителей и детей.

Отмечено, что для точного определения правового статуса ребенка необходимо его рассмотрение во взаимосвязи с правами и обязанностями родителей по отношению к детям. В противном случае, правовой статус ребенка будет неполным, а его актуальные аспекты останутся нераскрытыми.

Анализ правовых норм действующего законодательства РТ (семейного, гражданского, уголовного и других отраслей права) показывает, что ребенок обладает самостоятельным семейно-правовым статусом, выражающимся в его отличительной специфике большего

приоритета совокупности личных прав и свобод в сравнении с обязанностями родителей. Семейное право определяет первостепенную важность личных прав ребенка, вытекающих из его семейного положения.

Таким образом, обеспечение и защита прав ребенка в семье, обеспеченные законодательством будут реализованы только тогда, когда родители будут исполнять свои обязанности надлежащим образом. Реализация родительских прав одновременно становится исполнением родительских обязанностей. Данная теоретическая проблема приведет к более общим спорам – субъективным правам и обязанностям. Наряду с этим, данные дискуссии являются не только теоретическими, но и имеют практическое значение. Проявление этих теоретических дискуссий видится на опыте принятия Закона РТ «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей», очертившего границы между указанными правами и обязанностями. Следовательно, разработка и принятие Закона РТ «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей», будучи своеобразной «реакцией» нашего государства и общества на события современного мира, являются своевременной инициативой.

В четвертом параграфе второй главы, названной **«Правовая модель социальной заботы и права ребенка: проблемы координации частно-правовых и публично-правовых интересов»**, рассмотрены формы распределения детей, оставшихся без родительского попечения, частно-правовые способы защиты публичных интересов и проблемы конфликта интересов. При рассмотрении указанных вопросов отмечается, что опыт других стран предусматривает различные формы распределения детей, некоторые из которых являются спорными.

По мнению автора, можно долго продолжать такие дискуссии, поскольку между ними существуют как незначительные, так и существенные отличия. Однако эти споры малоэффективны. Следовательно, верным является подход, согласно которому опека, попечительство, приемная семья, патронаж, патронажная семья (воспитатель) и другие формы устройства детей, оставшихся без попечения родителей, являются самостоятельными. В разных странах и правовых системах они могут иметь различную природу и признаки. Во всяком случае, воспитание в семье является лучшей формой воспитания. Никакая другая общественная форма не может заменить семью.

«Особенности правовой ответственности ребенка в частно-правовых отношениях» – пятый параграф второй главы посвящен одному из важных аспектов, подтверждающих самостоятельность ребенка в правоотношениях.

Диссертант отмечает, что ответственность считается одной из важных сторон правового статуса ребенка. Без рассмотрения вопроса правовой ответственности ребенка содержание элементов его правового статуса останется неполным, поэтому исследование особенностей ответственности ребенка в частно-правовых отношениях считается очень важным.

В юридической литературе отмечается, что дети до 14 лет полностью не обладают деликтоспособностью (С.Н. Братусь, Я.Р. Веберс, Н.М. Ершова, А.Ю. Чапишкин и др.). Значит, гражданская правосубъектность малолетнего предполагает отсутствие в его системе элемента деликтоспособности, то есть несовершеннолетний, не достигший 14-летнего возраста, обладает правоспособностью и частично дееспособностью. Диссертант отмечает, что если согласиться с авторами, считающими, что деликтоспособность выступает в качестве элемента дееспособности, речь бы шла о неполной гражданско-правовой ответственности детей до 14 лет. В то же время такой вывод противоречит действующему законодательству. Возможность привлечения к гражданско-правовой ответственности с 14-летнего возраста предусмотрена в ГК РФ. Подразумевается, что, как правило, начиная с этого возраста лицо обладает необходимым опытом, умственно-волевыми способностями для совершения юридических поступков в сфере гражданского права. В то же время, следует отметить, что деликтоспособность несовершеннолетних в возрасте от 14 до 18 лет в договорных и внедоговорных обязательствах неоднородна.

Исследовав основные проблемы семейной деликтоспособности, автор приходит к выводу, что для несовершеннолетних, которые заключили брак либо являются родителями, деликтоспособность является необходимым элементом их семейной правосубъектности, наряду с правоспособностью и дееспособностью. С учетом правового статуса детей, не приобретших полную дееспособность до 18-летнего возраста, они не имеют ответственности, соответственно, не стоит вести речь об их деликтоспособности. Структура их семейной правосубъектности не охватывает деликтоспособность. Таким образом, выясняется, что структура гражданской правосубъектности отличается от структуры семейной правосубъектности не только совершеннолет-

них и малолетних, но и между детьми разной возрастной группы существует разница.

Наряду с рассмотренными вопросами не стоит забывать, что исследование особенностей ответственности детей в частных правоотношениях сильно зависит от особенностей ответственности родителей и других лиц их заменяющих.

Четыре параграфа объединены в рамках третьей главы - **«Проблемы реализации прав и обязанностей ребенка в отдельных частно-правовых отношениях»**.

Первый параграф – **«Личные неимущественные права и обязанности ребенка в гражданском и семейном праве»** - объединяет вопросы, требующие разрешения, связанные с личными неимущественными правами ребенка в гражданском и семейном праве, в рамках которого автор уделяет внимание отдельным их видам.

Автор отмечает, что наряду с персонификацией ребенка эти права позволяют правильно обучать и воспитывать ребенка, а также морально-психологически формировать его. В этой связи для признания ребенка самостоятельным субъектом права необходимо наличие у него личных неимущественных прав.

Анализ норм главы 11 СК РФ показывает, что в них личные неимущественные права не только перечислены и объявлены, но и уделено внимание в случае их нарушения или сложностей в применении. Независимо от имеющихся достижений, дальнейшее совершенствование СК РФ в этой сфере в современной реальности является объективной необходимостью, поэтому надлежит расширить перечень личных неимущественных прав ребенка. Это можно назвать вторым этапом совершенствования личных неимущественных прав ребенка – когда от признания самостоятельного правового статуса ребенка (первый этап) происходит переход к этапу его совершенствования и расширения.

Во втором параграфе, именуемом **«Ребенок как субъект вещных и жилищных прав»**, отмечается, что в теории гражданского и семейного права до сих пор до конца не разрешена правовая природа некоторых имущественных прав ребенка. Анализ проблемы участия ребенка в вещно-правовых отношениях показал, что в законодательстве отсутствует четкое регулирование его правового статуса.

Важным аспектом вещных прав ребенка являются его жилищные права. В целом, законодательство закрепляет жилищные права ребенка, где наблюдаются тенденции признания данных прав в каче-

стве естественных и неотчуждаемых, принадлежащих ребенку с момента рождения и являющихся основой и гарантией реализации других прав ребенка.

Можно утверждать, что законодательство Таджикистана полностью соответствует Конституции РТ, Конвенции ООН по правам ребенка и другим международным актам. Вместе с тем, законодательство Таджикистана содержит ряд недостатков и тестовых неточностей, которые могут создать сложности при реализации жилищных прав ребенка. В подобных случаях правоприменители сталкиваются с дилеммой – интересы собственника. Поэтому совершенствование законодательства в этой сфере, являясь мерой важной и необходимой, потребовало от диссертанта представления целого ряда предложений.

Третий параграф – **«Алиментные права и обязанности ребенка»**, где проведены обширные исследования алиментных отношений. Во время исследования определено, что логика законодателя при определении алиментных особенностей родителей по отношению к различным категориям алиментополучателей непоследовательна. В семейных правоотношениях ребенок выступает в качестве получателя алиментов. В целях обеспечения логической последовательности и дополнительной гарантии предлагается разделить все алиментные обязательства на две группы: – алиментные обязательства в отношении детей; – алиментные обязательства в отношении совершеннолетних.

Из анализа вытекает, что законодателем не во всех случаях учтены права и интересы детей.

В рамках четвертого параграфа – **«Права и обязанности ребенка в наследственных правоотношениях»** - отмечается, что по общему правилу ребенок может выступать в качестве наследодателя и наследника.

Участие ребенка конкретно в форме наследодателя (в качестве умершего или завещателя) является спорным. Спорность вопроса проявляется именно в том, что в ГК РТ право ребенка в возрасте от 14 до 18 лет на составление завещания не предусмотрено. Наоборот, из содержания ГК РТ вытекает, что такое право ребенка можно раскрыть.

В результате автор делает вывод о том, что ребенок в наследственных отношениях имеет особый статус, соответственно, законодатель учел эти вопросы при установлении норм права, поэтому в гражданском законодательстве касательно проблем наследства можно наблюдать его влияние. В целях лучшей и большей защиты прав и интересов ребенка и усиления его правового статуса следует совершенствовать отдельные аспекты законодательства Таджикистана.

Четвертая глава **«Проблемы защиты прав ребенка»** состоит из двух параграфов и посвящена актуальным вопросам защиты прав детей.

В рамках исследования первого параграфа – **«Гражданско-правовые и семейно-правовые средства и механизмы защиты прав ребенка»** - автор отмечает, что гражданско-правовые и семейно-правовые средства и механизмы защиты, направленные на защиту прав и интересов ребенка, являются правовой гарантией защиты прав и интересов ребенка.

Особенность самостоятельной реализации права ребенка на защиту состоит в том, что оно используется в отношении родителей, дети могут обращаться в органы опеки и попечительства независимо от возраста, а в судебные органы – только по достижении четырнадцатилетнего возраста.

Автор отмечает, что только высокая доктринальная разработка действующей системы позволила правильно ввести в правовую систему Таджикистана институт защиты прав и интересов ребенка, и многие проблемы современного общества решаются незримо. Изменение данной системы, ее совершенствование должно проводиться специалистом очень четко и аккуратно, в противном случае, можно случайно и навредить указанному сформированному порядку.

В рамках второго параграфа - **«Роль органов опеки и попечительства в защите прав и интересов ребенка»** - автор, исследовав историю становления и развития института опеки и попечительства, доказал его большую роль в обеспечении прав ребенка.

Являясь сложным правовым институтом, опека и попечительство считается неотъемлемой частью социального обеспечения государства. Его можно охарактеризовать с точки зрения конституционного, административного, гражданского и семейного права. Однако во всех случаях основные и определяющие элементы его природы останутся дискуссионными.

Поскольку опека и попечительство направлены на восполнение естественной семьи для ребенка, опекуны и попечители, несмотря на временный характер, заменяют родителей, поэтому автор предлагает, чтобы в алиментных отношениях опекуны и попечители выступали как алиментополучатели, а в наследственных отношениях – в качестве наследников.

В **заключении** изложены итоги научного исследования, обоснованы теоретические аспекты диссертации и автором подготовлен ряд предложений по совершенствованию законодательства.

СПИСОК НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ

По теме диссертации опубликованы следующие труды:

1. Монографии, главы из коллективных монографий:

[1-А]. Гаффорзода, И.Ф. Вазъи ҳуқуқии кӯдак тибқи қонунгузории Тоҷикистон: тадқиқоти сивилистӣ. /И.Ф. Гаффорзода. – СПб.: Питер, 2016. (10 п.л.).

[2-А]. Гаффорзода, И.Ф. Кӯдак ҳамчун субъекти муносибатҳои ҳуқуқӣ: ҳолати ҳуқуқӣ ва мушкилоти танзим. /И.Ф. Гаффорзода. – Душанбе: «ЭР-граф», 2017. (12,25 п.л.).

[3-А]. Гаффорзода, И.Ф. Права ребёнка и родительская власть: исторические аспекты и современные теоретико-практические проблемы частноправового характера. /И.Ф. Гаффорзода. – Душанбе, «ЭР-граф», 2018. (13,9 п.л.).

2. Научные статьи, опубликованные в рецензируемых научных журналах, входящих в перечень ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[4-А]. Гаффорзода, И.Ф. Правовой статус ребенка в гражданском праве: постановка вопроса = Вазъи ҳуқуқии кӯдак дар ҳуқуқи граждани: масъалагузорӣ /И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2016. - №2/6 (210). – С. 194-198.

[5-А]. Гаффорзода, И.Ф. Эмансипация и ее теоретико-практическая значимость и необходимость для правореализации несовершеннолетнего в условиях правовой действительности Республики Таджикистан = Эмансипатсиява аҳамияту зарурати назариявӣ амалии он барои амалигардии ҳуқуқи ноболиғон дар шароити воқеияти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон /И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - Душанбе, 2017. - №2/7. – С. 273-280.

[6-А]. Гаффорзода, И.Ф. Соотношение понятий «малолетний», «несовершеннолетний» и «ребенок»: их гражданско-правовое значение = Таносуби мафҳумҳои «хурдсол», «ноболиғ» ва «кӯдак»: аҳамияти ҳуқуқи граждани он / И.Ф. Гаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - Душанбе, 2017. - №2/10. – С. 251-257.

[7-А]. Гаффорзода, И.Ф. О некоторых аспектах правового статуса ребенка в мусульманском праве = Оид ба баъзе ҷанбаҳои вазъи

хукукии кӯдак дар ҳукуки мусулмонӣ / И.Ф. Ғаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - Душанбе, 2018. - №2. – С. 180-186.

[8-А]. Ғаффорзода, И.Ф. О проблемах правового положения ребенка в римском праве = Оид ба мушкилоти ҳолати ҳукукии кӯдак дар ҳукуки римӣ / И.Ф. Ғаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2018. - №3. – С. 153-162.

[9-А]. Ғаффорзода, И.Ф. Проблемы участия несовершеннолетнего в отношениях, регулируемых гражданским правом = Мушкилоти иштироки ноболиғ дар муносибатҳои ҷамоатӣ, ки бо ҳукуки граждани танзим мешаванд / И.Ф. Ғаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2018. - №4. – С. 204-214.

[10-А]. Ғаффорзода, И.Ф. Баъзе ҷанбаҳои ҷавобгарии ҳукукии кӯдак дар муносибатҳои хусусӣ аз нигоҳи стандартҳои байналмилалӣ ва конвенсияҳои миллии / И.Ф. Ғаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - Душанбе, 2019. - №2. – С. 176-180.

[11-А]. Ғаффорзода, И.Ф. Тазоҳури хусусиятҳои иштироки кӯдак дар танзими ҳукукии муносибатҳои меросӣ / И.Ф. Ғаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2019. - №3. – С. 175-180.

[12-А]. Ғаффорзода, И.Ф. Асосҳои назарии мазмуну моҳияти ҳукуку уҳдадорӣ падару модар дар тарбияи фарзандон. /И.Ф. Ғаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. - №1. – С. 193-198.

[13-А]. Ғаффорзода, И.Ф. Баъзе ҷанбаҳои мураббаҳои ҳукукии кӯдак дар даврони шӯравӣ / И.Ф. Ғаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. - №1. - С. 237-243.

[14-А]. Ғаффорзода, И.Ф. Мушкилоти танзими ҳукукии иштироки кӯдак дар муносибатҳои ҳукуки манзилӣ: баъзе масъалаҳои назарӣ амалӣ / И.Ф. Ғаффорзода // Ҳаёти ҳукуқӣ. – 2020. - № 2 (30). - С.193-203.

[15-А]. Ғаффорзода, И.Ф. Баъзе ҷанбаҳои мувоҳисавии ҳукукии кӯдак дар иртибот бо ҳукуки падару модар ба таълиму тарбияи фарзандон / И.Ф. Ғаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии

Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. - №2. – С. 196-201.

[16-А]. Ғаффорзода, И.Ғ. Масоили назариявӣ ва танзимӣ-ҳуқуқии қобилияти субъекти ҳуқуқи граждани будани кӯдак/ И.Ғ. Ғаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. - №2. - С. 231-238.

[17-А]. Ғаффорзода, И.Ғ. Баъзе масъалаҳои ҳуқуқи уҳдадорихон мутақобилаи падару модар ва фарзандон / И.Ғ. Ғаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. - №3. – С. 215-223.

[18-А]. Ғаффорзода, И.Ғ. Амсилаи ҳуқуқи ғамхорӣ иҷтимоӣ ва ҳуқуқҳои кӯдак: мушкилоти ҷамоатсозии манфиатҳои ҳусусӣ-ҳуқуқӣ ва оммавӣ-ҳуқуқӣ / И.Ғ. Ғаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. - №4. – С. 243-251.

[19-А]. Ғаффорзода, И.Ғ. Масъалаҳои муҳими восита ва механизмҳои ҳуқуқи граждани ва оилавии ҷимояи ҳуқуқҳои кӯдак / И.Ғ. Ғаффорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. - №5. – С. 254-262.

[20-А]. Ғаффорзода, И.Ғ. Нарх ҳамчун унсурҳои шартномаи муаллифӣ/ И.Ғ. Ғаффорзода // Паёми донишгоҳ (Донишгоҳи славянии Россия-Тоҷикистон). – Душанбе, 2013. - №4(43). – С. 105-115.

3. Публикации в других периодических изданиях:

[21-А]. Ғаффорзода, И.Ғ. Мавқеи шартномаи муаллифӣ дар низоми шартномаҳои ҳуқуқи граждани: мушкилоти доктриналӣ ва дурнамои тақмили қонунгузори ҚТ / И.Ғ. Ғаффорзода // Паёми Суди конституцсионии ҚТ (Маҷаллаи илмию иттилоотӣ). – Душанбе, 2011. - №4. – С. 136-145.

[22-А]. Ғаффорзода, И.Ғ. Вазъи муосир ва дурнамои рушди шартномаи муаллифӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон/ И.Ғ. Ғаффорзода // Паёми Суди конституцсионии ҚТ (Маҷаллаи илмию иттилоотӣ). - Душанбе, 2012. - №2. - С.155-160.

4. Учебники и учебные пособия:

[23-А]. Ғаффорзода, И.Ғ. Барномаи таълимии фанни ҳуқуқи римӣ (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ) / М.А. Маҳмудов, Ш.К. Бадалов. – Душанбе, «ЭР-граф», 2011. – 32 с.

[24-А]. Гаффорзода, И.Ф. Барномаи таълимии фанни ҳукуки оила (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ) / М.А. Махмудов, Ш.К. Бадалов, Б.Т. Худоёров. – Душанбе, «ЭР-граф», 2011. – 40 с.

[25-А]. Гаффорзода, И.Ф. Барномаи таълимии фанни ҳукуки экологӣ (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ) / Ш.К. Бадалов. - Душанбе, «ЭР-граф», 2011. - 40 с.

[26-А]. Гаффорзода, И.Ф. Барномаи таълимии фанни ҳукуки шартномавӣ / Р.Ҷ. Чабборов, Ш.К. Бадалов. - Душанбе, «ЭР-граф», 2011. - 12 с.

[27-А]. Гаффорзода, И.Ф. Барномаи таълимии фанни ҳукуки нақлиёт (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ) / Ш.К. Бадалов. - Душанбе, «ЭР-граф», 2011. - 20 с.

[28-А]. Гаффорзода, И.Ф. Барномаи таълимии курси махсуси «Ҳимояи ҳукуки занон ва кӯдакон дар ҳукуки оилаи Тоҷикистон» / М.Ҷ. Бурҳонова, Ш.К. Бадалов, Н.Ш. Қурбоналиев. - Душанбе, «ЭР-граф», 2013. - 28 с.

[29-А]. Гаффорзода, И.Ф. Ҳимояи ҳуқуқҳои кӯдакон дар ҳукуки оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон / М.Ҷ. Бурҳонова, Ш.К. Бадалов. - Душанбе, «ЭР-граф», 2013. - 83 с.

[30-А]. Гаффорзода, И.Ф. Ҳуқуқи граждани (воситаи таълимӣ) / Ш.К. Бадалов, Н.Ш. Қурбоналиев, Б.Р. Расулов. – Душанбе, «ЭР-граф», 2013. – 336 с.

[31-А]. Гаффорзода, И.Ф. Ҳамкориҳои ҳуқуқии байналмилалӣ вобаста ба парвандаҳои ҷиноятӣ, граждани ва иқтисодӣ (арбитражӣ). Силсилаи ҳуҷжатҳои байналмилалӣ/ П.С. Абдуллоев, Н.А. Кудратов. -Душанбе: ДМТ. – 2013. – 464 с.

[32-А]. Гаффорзода, И.Ф. Ҳуқуқи граждани. Қисми III / Ш.Т. Тағойназаров, Б.Р. Расулов, Ш.К. Бадалов, Ф.А. Қосимов. – Душанбе: нашриёти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2014. – 351 с.

[33-А]. Гаффорзода, И.Ф. Ҳуқуқи хусусии римӣ (бо забони тоҷикӣ). Воситаи таълимӣ / Қ.Ш. Қурбонов, Ҳ.М. Саидов. - Душанбе: «Андалеб Р», 2015. - 124 с.

[34-А]. Гаффорзода, И.Ф. Ҳуқуқи граждани. Қисми I (бо забони тоҷикӣ). Воситаи таълимӣ / Қ.Ш. Қурбонов, Ҳ.М. Саидов. - Душанбе: «Андалеб Р», 2015. - 212 с.

[35-А]. Ҳуқуқи моликияти зеҳнии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Воситаи таълимӣ/ Ш.К. Ғаюров, Б.Р. Расулов, Ш.К. Каримзода, Ф.А. Қосимов. -Душанбе: «ЭР-граф». – 2017. – 312 с.

[36-А]. Гаффорзода, И.Ф. Ҳуқуқи граждани. Қисми I (китоби дарсӣ). / Қ.Ш. Қурбонов. – Душанбе: «Донишварон», 2017. – 504 с.

[37-A]. Гаффорзода, И.Ф. Ҳукуқи кӯдак: вазъи имрӯзаи санадҳои меъриии ҳуқуқӣ / И.Ф. Гаффорзода. – Душанбе: «Эр-граф», 2020. – 472 с.

5. Труды в материалах республиканских и международных конференций:

[38-A]. Гаффорзода, И.Ф. Талаботи СУС ва мушкилоти конунгузори Чумхурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои муаллиф/ И.Ф. Гаффорзода // Маводи конфронси чумхуриявии илмию назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ, баҳшида ба «Қабули эълумияи СММ дар бораи 10-солаи байналмилалӣ ҳамаҷониби фарҳангҳо (солҳои 2013-2022)». Қисми I. - Душанбе, 2013. - С.95-99.

[39-A]. Гаффорзода, И.Ф. Оид ба баъзе масъалаҳои танзими ҳуқуқи объект ва мавзӯи шартномаи муаллифӣ / И.Ф. Гаффорзода // Ҳуқуқи гражданин ва нақши он дар ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ. Маҷмӯаи мақолаҳои маводи конфронси илмию чумхуриявӣ. – Душанбе: РТСУ, 2013. - С.230-239.

[40-A]. Gafforzoda, I.G. Human Resources Development in Tajikistan / I.G. Gafforzoda // International Conference on Human Resource Development: Building and Sustaining Capacity. – Vienna, Austria, 12 – 16 May 2014. – P. 127-136. = Гаффорзода, И.Ф. Рушди захираҳои инсонӣ дар Тоҷикистон/ И.Ф. Гаффорзода// Конфронси байналмилалӣ оид ба рушди захираҳои инсонӣ: ташаккул ва устувории иқтисод. – Вена, Австрия 12-16 майи соли 2014. – С. 127-136. = Гаффорзода, И.Г. Развитие человеческого ресурса в Таджикистане / И.Г. Гаффорзода// Международная конференция по развитию человеческих ресурсов: создание и поддержание потенциала. – Вена, Австрия 12 – 16 мая 2014. – С. 127-136.

[41-A]. Гаффорзода, И.Ф. Ҳуқуқҳои кӯдак ва ҳимояи онҳо дар Тоҷикистон / И.Ф. Гаффорзода //Маводи конфронси чумхуриявии илмию назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ, баҳшида ба «25-солагии Истиқлолияти давлатии Чумхурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2016. – С. 361-362.

[42-A]. Гаффорзода, И.Ф. Танзим ва ҳифзи ҳуқуқи кӯдак дар оила / И.Ф. Гаффорзода // Маводи конфронси чумхуриявии илмию назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ, баҳшида ба «20-солагии Рӯзи Ваҳдати миллӣ» ва «Соли ҷавонон». – Душанбе, 2017. – С. 74.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Ғаффорзода Илӛсҷон Ғаффор дар мавзӯи «Проблемаҳои вазъи ҳуқуқии кӯдак тибқи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқоти сивилистӣ», ки барои дарёфти дараҷаи илми доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.03 – ҳуқуқи граждани, ҳуқуқи соҳибқорӣ, ҳуқуқи оила, ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ пешниҳод гардидааст

Калидвожаҳо: кӯдак, ноболиғ, хурдсол, наврас, вазъи ҳуқуқии кӯдак, эмансипатсия, ҷавобгарии кӯдак, қобилияти ҳуқуқдорӣи граждани кӯдак, қобилияти ҳуқуқдорӣи оилавии кӯдак, қобилияти субъекти ҳуқуқ будани кӯдак, концепсияи ҳуқуқҳои кӯдак, ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои мутақобилаи падару модар ва фарзандон, ҳуқуқҳои шахсии кӯдак

Кӯдак субъекти муносибатҳои ҳуқуқи хусусӣ буда, вазъи ҳуқуқии он дорои хусусиятҳои зиёд мебошад. Дар адабиёти ҳуқуқӣ вазъи ҳуқуқии кӯдак, асосан, аз лиҳози ҳуқуқи оила баррасӣ гардида, дар доираи ҳуқуқи граждани суҳан дар бораи «ноболиғ» меравад.

Муаллиф концепсияи вазъи ҳуқуқии кӯдакро дар ягонагӣ баррасӣ намуда, дарки гуногуни он бинобар иштирок дар муомилот бо номҳои гуногун қобили қабул намешуморад. Аз ин рӯ, бояд дар тамоми қонунгузорӣ суҳан дар бораи «кӯдак» равад. Муомилоти муосири граждани талаб менамояд, ки нисбат ба вазъи ҳуқуқии кӯдак муносибати васеътар карда шавад. Дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ низ мафҳуми мазкур истифода мешавад.

Дар диссертатсия усулҳои умумиилмӣ (таҳлил, синтез, индуксия, дедуксия, шабоҳат) ва маҳсули дарки илмӣ – муқоисавию ҳуқуқӣ, низомию таҳлилӣ, таърихӣ, усули тафсири расмӣи мантиқӣ васеъ истифода шудаанд. Бо истифода аз усулҳои зикршуда хусусиятҳои вазъи ҳуқуқии кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқии хусусии алоҳида, инчунин проблемаи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак дар ҳуқуқи граждани ва ҳуқуқи оилавии Тоҷикистон муайян карда шуданд.

Дар таҳқиқоти диссертатсионии мазкур навгонии илмӣ ҳам аз тарзи гузоштани проблема ва ҳам аз роҳи ҳалли он таркиб ёфтааст, зеро дар илми ватани ҳуқуқи граждани ва ҳуқуқи оилавӣ қорҳое, ки таҳлили низомноки падидаи ҳуқуқии таҳқиқшавандаро фаро гиранд, мавҷуд нестанд. Дар доираи қори мазкур аввалин маротиба дар илми сивилистикаи ватани ҳуқуқҳои кӯдак аз нигоҳи илми ҳуқуқи

гражданӣ ва ҳуқуқи оила таҳлил гардидаанд. Навгонӣ дар ченаки мураккаби сивилистӣ ва назариявӣ-эмпирикии вазъи ҳуқуқи кӯдак тибқи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин дар натиҷаҳои бадастовардаи муаллиф, ки оид ба мавҷуд будани як қатор проблема дар соҳаи муқаррароти қонунгузорӣ, татбиқи амалӣ ва дарки доктриналии ҳуқуқҳои кӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳодат медиҳанд, зоҳир мешавад. Дар доираи рисолаи мазкур аввалин маротиба дар илми сивилистии ватанӣ масъалаҳои танзими ҳуқуқҳои кӯдак дар ҳолати ретроспективӣ дар давраи шӯравии инкишофи ҳуқуқи Тоҷикистон ва таносуби он бо тафаккури миллии ҳуқуқӣ таҳлил мегарданд. Проблемаи вазъи ҳуқуқи кӯдак дар муносибатҳои ҳуқуқи хусусӣ таҳқиқ гардида, масъалаи амалигардонии ҳуқуқ ва уҳдадорҳои кӯдак дар муносибатҳои алоҳидаи ҳуқуқи хусусӣ таҳлил шуда, механизмҳои ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак қорқард гаштааст. Дар натиҷаи чунин таҳлил проблемаи калони илмии муайян намудани вазъи ҳуқуқи кӯдак дар низоми арзишҳои ҳуқуқи илми сивилистика ҳал карда шудааст, ки дорои аҳамияти назариявӣ ва амалӣ мебошад.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Гаффорзода Ильёсджона Гаффора на тему «Проблемы правового статуса ребенка по законодательству Республики Таджикистан: цивилистическое исследование», представленной на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право

Ключевые слова: ребенок, несовершеннолетний, малолетний, подросток, правовой статус ребенка, эмансипация, ответственность ребенка, гражданская правоспособность ребенка, семейная правоспособность ребенка, правосубъектность ребенка, концепция прав ребенка, взаимные права и обязанности родителей и детей, личные права ребенка.

Ребенок, будучи субъектом частного права, имеет правовой статус со свойственными особенностями, требующими отдельного исследования. В юридической литературе правовой статус ребенка рассматривается в основном с ракурса семейного права, тогда как в рамках гражданского права речь идет о «несовершеннолетнем».

Автор в единстве исследует концепцию правового статуса ребенка, поэтому ее различное понимание в связи с участием в гражданском обороте под разными наименованиями неприемлемо. Поэтому необходимо, чтобы во всем законодательстве речь шла о «ребенке». Современный гражданский оборот требует того, чтобы относительно правового статуса ребенка было более широкое понимание. Данное понятие используется и в международных правовых актах.

В диссертации широко использованы общенаучные (анализ, синтез, индукция, дедукция, сравнение) и специальные методы научного познания – сравнительно-правовой, системно-аналитический, исторический и метод официального толкования. Использование указанных методов позволило определить особенности правового статуса ребенка в отдельных частно-правовых отношениях, а также выявить проблемы защиты прав ребенка в гражданском и семейном праве Таджикистана.

В настоящем диссертационном исследовании научная новизна состоит как в постановке проблемы, так и в подходах к ее решению, поскольку в отечественной науке гражданского права отсутствуют ра-

боты, дающие системный анализ исследуемого правового института. В рамках настоящей работы впервые в отечественной цивилистической науке права ребенка проанализированы с ракурса как гражданского, так и семейного права.

Новизна состоит в сложном цивилистическом и теоретико-эмпирическом измерении прав ребенка по законодательству Республики Таджикистан, свидетельствующих о результатах, полученных автором по решению целого ряда проблем в сфере законодательного положения, практического применения и доктринального понимания прав ребенка в Республике Таджикистан. В рамках настоящего исследования впервые в отечественной цивилистической науке права ребенка анализируются в ретроспективном плане в советский период развития Таджикистана в соотношении с национальным правовым мышлением.

Изучены проблемы правового статуса ребенка в частно-правовых отношениях, проведен анализ реализации прав и обязанностей ребенка в отдельных частно-правовых отношениях и выработаны механизмы защиты прав ребенка. В результате такого анализа была решена имеющая важное теоретическое и практическое значение крупная научная проблема определения правового статуса ребенка в системе правовых ценностей цивилистической науки.

ANNOTATION

for the dissertation of Gafforzoda Ilyosjon Gaffor on the topic «Problems of the legal status of a child under the legislation of the Republic of Tajikistan: a civilistic study» submitted for the degree of Doctor of Law in the specialty 12.00.03 - Civil law; Business law; Family law; Private international law

Keywords: child, minor, juvenile, adolescent, child's legal status, emancipation, child responsibility, child's civil legal capacity, child's family legal capacity, child's legal personality, the concept of child rights, mutual rights and obligations of parents and children, personal rights of the child.

A child, being a subject of private law, has a legal status with peculiar features that require a separate study. In the legal literature, the legal status of a child is considered mainly from the perspective of Family law, while in the framework of Civil law it is a matter of a “minor”.

The author unanimously explores the concept of the legal status of a child, therefore, its different understanding in connection with participation in circulation under different names is unacceptable. Therefore, it is necessary that all legislation speaks of a “child”. Modern civil circulation requires that, there is a wider attitude according to the legal status of the child. This concept is also used in international legal acts.

The dissertation makes extensive use of general scientific (analysis, synthesis, induction, deduction, comparison) and special methods of scientific cognition – comparative legal, system-analytical, historical and the method of official interpretation. The use of these methods made it possible to determine the peculiarities of the legal status of the child in certain private legal relations, as well as to identify the problems of protecting the rights of the child in the Civil and Family law of Tajikistan.

In this dissertation research, the scientific novelty consists both in the formulation of the problem and in the approaches to its solution, since in the domestic science of Civil law there are no works that provide a systematic analysis of the legal institution under study. Within the framework of this work, for the first time in the domestic civil science, the rights of the child are analyzed from the perspective of both Civil and Family law.

The novelty lies in the complex civilistic and theoretical-empirical dimensions of the rights of the child under the legislation of the Republic of Tajikistan, testifying to the results obtained by the author on the

existence of a number of problems in the field of legislative provision, practical application and doctrinal understanding of child rights in the Republic of Tajikistan. Within the framework of this study, for the first time in the domestic civil science, it was analyzed the rights of the child in retrospect in the Soviet period of the development of Tajikistan in relation to national legal thinking.

The problems of the legal status of the child in private legal relations have been studied, the analysis of the implementation of the rights and obligations of the child in individual private legal relations has been carried out, and mechanisms have been developed to protect the rights of the child. As a result of such an analysis, a major scientific problem of determining the legal status of a child in the system of legal values of civil science which is of great theoretical and practical importance was solved.

Подписано в печать 22.12.2020. Формат 60x84¹/₁₆.
Бумага офсетная. Печать офсетная. Гарнитура Times New Roman.
Усл. печ. л. 5,75. Тираж 200 экз. Заказ № 15.

ООО “ЭР-граф”.
734036, г. Душанбе, ул. Р. Набиева, 218.
Тел.: (+992 37) 227-39-92. E-mail: rgraph.tj@gmail.com